నవలలు.

	రు. అ.		రు. అ.
పంజాబుమెయిలు	0-12	అయిదులక్షలరూపాయిలు	0-12
విషహృదయము	1- 0	చనువుకున్న భార్య	0-12
రమాసుందరి 1 వ భా	0-12	అల్లూరి సీతారామరాజు	0- 6
,, 2 వ ,,	0-12	లోకాభిరామాయణం	0- 6
నీవేనా?	0-12	దొంగలనాయకుడు	0-12
టోపీదాసు	0. 6	హాతింతాయి	0-12
శక్తికుమారి	0-12	పరిశోధన	)-12
రక్తవాహిని	0-12	మోహపిశాచము 1 వ భా	0 12
ఇంద్రజాలము	0-12	,, 2 వ ,,	0-12
రాజద్రోహి	0-12	కాలసర్పం 1 వ భా	0-12
వలపులరాణి	0-12	,, 2 వ ,,	0 12
అర్ధరాత్రపువింత 3 హత్యలు	0-12	ఘోరహంతకుడు	1-0
ప్రతాపసింహ 300 పే॥ గ్లేజు	1- 8	కన్నపుదొంగ	0 12
అఘోరి	0-12	పగటిచుక్క 1 వ భా	0 12
అగ్గిరాముడు	0-10	,, 2 వ ,,	0 12
నేనెవరిభార్యను?	1- 0	బారిష్టరు పార్వతీశం	1- 0
నేనెవరి భర్తను?	1- 0	శాంతారాం ఎం. ఏ.	0 12
గోల్కొండలపురావము	0-12	మిస్. మధురిక	0 1'
బలేపెండ్లి	0-12	సర్కిల్ రంగనాథన్	0 12
సాహసికుడు	0-12	ప్రతిబింబములు	1. 0
భయంకరుడు	0-12	ఆనందభవనము	0 12
నరేంద్రుడు	0-12	13 వ నెంబరుగది	0-12
వ్యామోహము	1- 0	వజ్రహారము	0 12
ఫ్లవరుగరల్-పువ్వులపిల్ల	0-12	చాకుపోటు	0 12
అల్లరిపిల్ల	0-12	మగడుకానిమగడు	0-12
రివాల్వరు	0-12	మాలపిల్ల (అచ్యుతకన్య)	0-12
శకుంతల బి. ఏ.	0 12	మృత్యుమందిరము	0- 8
దురాశఅను ఆశాపిశాచం 1 భా	0-12	ఛాందసుడు	0-12
,, 2 వ భా	0-'2	డి. జి రాంప్యారి	0 12

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య, శ్రీసత్యనారాయణబుక్ డిపో, రాజమండ్రి.

రాజస్థానకథావళి

రెండవభాగము

ఇది

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారిచే

రచియింపఁబడినది.

ప్రకాశకులు:

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య,

శ్రీసత్యనారాయణబుక్‌డిపో,

రాజమండ్రి.

1938

[వెల రు 1—0—0.

యుండువారు. వారు చక్రవర్తికి లోఁబడి వంగి సలాము చేసి వినమ్రులై యుండినను దైవవశమున నేదో కోపకారణము గలిగినప్పుడు తమ యెదుటి వాఁడెంతవాఁడైనను సరే సరకుఁగొనక సభాసదులతో సభలోనే కలహింతురు. సభాసదులతో ననసేల యొకప్పుడు నల్లమందు మద్దతు మత్తుచేత నొక్కొప్పుడు క్రోధాతిరేకముచేత వారొడలు మరచి తమ్ముపోషించు చక్రవర్తినే సంహరింపఁ జూచెడువారు. రాజపుత్రులిట్టి యుగ్రస్వభావులని యెఱింగియె చక్రవర్తులు తరుచుగా వారిని బట్టణములో బ్రత్యేకముగా నొకస్థలమందు విడియించి సాధ్యమయినంతవఱకితరులతో సంబంధము లేకుండఁ జేయుచువచ్చిరి. అటులుంచినను వారిమూలమున సంభవించు కలహము లంతము నొందవయ్యె.

షాజహాను చక్రవర్తియయిన కాలములో నతని కొలువున జగజట్టియగు నుమ్రాయను రాజపుత్రుఁ డొకఁడుండెను. అతఁడు రహతూరు వంశస్థుడు. మారువారు సంస్థాన ప్రభువగు గజమహారాజు పెద్దకొడుకు జ్యేష్ఠుఁడగుటచే నతండు యువరాజై తండ్రికి చేదోడువాదోడుగ నుండవలసినదే, కాని సహజముగ మహా క్రోధస్వభావులగు తన దేశప్రజలకు బంధువులకుఁ గూడ నతఁడు మిక్కిలి దుండగుఁడై భయంకరుఁడై మెలంగుటచే రాజ్యభ్రష్టుఁడయ్యె. అతఁడు . బాల్యము నుండియు దుండగులు దుస్స్వభావులు దుర్నయులు నగు నల్లరిపిల్లలను వెంటబెట్టుకొని ప్రజల కెంతయు బాధను గలిగించుచు వచ్చెను.

కొంతకాలము బాధలు పడిపడి ప్రజ లెట్టకేలకు వానియాగడములకు సహింపఁజాలక గజమహారాజువద్దకువచ్చి "దేవా! మీకుమారుని దేశమునుండి బారదోలినగాని మేము బ్రతుకఁజాలము. మన కెవరైన శత్రువులున్న పక్షమున వారిమీఁదికి మనసేనల నడపించుటకు మీకొడుకు కడుదిట్టరియే కాని యేశత్రువులు లేనప్పుడు ప్రజలనే యితండు శత్రువులుగా నెంచి చంపుచున్నాడు. ఇతని కతమున బ్రజలు కంటినిండ నిదుర కడుపునిండ కూడు నెఱుంగరు. ఇతఁడు దేశములో

నున్న యెడల ప్రజలు గాఁపురము సేయఁజాల" రని విజ్ఞాపనముజేసిరి. గజమహారాజు కొడుకు నదవులో నుంచఁజాలకపోవుటచే ప్రజాభిమతమున కంగీకరించి మంత్రులను సామంతులను బంధువులను పురోహితులను సేనాపతులను బిలిపించి నిండుకొలువు దీర్చి కుమారుని రావించి యందఱియెదుట వానిని రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేసినట్లు శాసనమువ్రాసి దేశమును విడిచి తక్షణమే పోవలసినదని యాజ్ఞాపించెను. ఉమాత్రియు దేశమువిడిచి పోవువారు చేయవలసిన విధముగ నల్లబట్టలు కట్టుకొని నల్లనిడాలు మూఁపునదాల్చి నల్లని కత్తి చేఁబట్టుకొని నల్లజీనువేసిన నల్లగుఱ్ఱముపై నెక్కి యందఱివద్ద సెలవుపుచ్చుకొని యాశలెల్ల వదలుకొని జన్మభూమి విడిచి దేశాంతరములకుం బోయెను.

రాజకుమారుఁ డెంతదుష్టుఁడైన నతండు వెళ్ళినదినము దుర్దినమేయని దేశస్థులందఱు విచారించిరి. ఆరాజకుమారునితో ననేక సామంత రాజపుత్రులు గూడ బయలుదేరి వానిస్నేహమును బాయలేక దేశమువిడిచిపోవుటచే రాజకుటుంబమేగాక బంధుకుటుంబములన్నియు దుఃఖనిమగ్నములయ్యెను. అట్లు వెడలి యుమాత్రి పయనంబులఁ జేసి చేసి యాగ్రానగరంబునకుఁ బోయి షాజహానుని సందర్శించి వానిం బ్రసన్నుని జేసికొని తనకథ వానికెఱిఁగించి తనతండ్రిని శిక్షించి తన్ను మరల మారువారునకుఁ బంపుమని ప్రార్థించెను. షాజహానునకు నలుగురు కొడుకులుండిరి. వారతిదుండగులై మాటిమాటికి నొండొరులతోఁ గలహించుచు వచ్చిరి. దుర్వినయముగల కొడుకులవలన గలుగుబాధలు షాజహాను స్వయముగ ననుభవించుచుండుటచే గజమహారాజు కూడ తనకొడుకు కతమున నెంతబాధ పడియుండునోయని యూహించి వానికేసాయమును జేయనని చెప్పి "కావలసినయెడల నావద్ద కొలువుండుము నేనొకయుద్యోగ మిచ్చెద" నని పలికెను. గత్యంతర మేమియు లేకపోవుటచే నారాచబిడ్డఁడు మంచిదని వానికొలువున గుదిరెను. కుదిరిన కొలఁదికాలముననే వానిని మూడువేల సైనికుల కధిపతిని

జేసి రావు బిరుదమునిచ్చి నాగూరు తాలూకా వానికి ముఖాసాగా నిచ్చి పలువిధముల నాదరించెను.

ఉమ్రాకుఁ జిన్ననాఁటినుండియు యుద్ధమే యభిమాన వ్యాపారము. అదిలేనినాఁడు వేఁట పరమప్రీతికరము. ఈరెంటును లేక కడుపు నిండ తిని చక్రవర్తి కొలువులో నిరర్థకముగఁ గూర్చుండుటయు ప్రతిదినము దర్బారులలోనికిఁ బోవుటయు నచ్చటమితిమీరిన మొగలాయి మర్యాదలు నడుపుటయు రాచవిందులకుఁ బోయి యొదిగి యొదిగి యుండుటయు భోగముబోటుల యాటలు చూచుటయు పాటలు వినుటయు మొదలగు పనులన్నియు వానికి మిక్కిలి నసహ్యములుగ నుండెను. హాయిగా నడవులలోఁ దిరుగుచు సెలయేటి నీళ్ళు ద్రాగుచు యడవిపందిని దఱుముట పెద్దపులిని జంపుట మరల నెన్నఁడయిన తనకుఁగలుగునాయని యూటలూరుచు నతడక్కడ కొంతకాలముగడపెను. ఒక్కనాఁడు షాజహాను నిండు కొలువు దీర్చి కూర్చుండి యుమ్రా సభలోక నఁబడకపోవుటచే నతఁడేడని సభాసదుల నడిగెను. సభలో నివా రెవ్వ రెఱుఁగమనిరి. ఎవ్వరితోడం జెప్పకుండ నతఁ డాగ్రానగరము విడిచి పోయెగావలయునని యెల్లవారు నూహించిరి. అనంతరము రెండు వారములు గడచుటయు నొకనాఁడా రాజకుమారుఁ డెప్పటియట్ల సభకరిగి షాజహానుని కంటఁబడియె. పడుటయుఁ జక్రవర్తి వానిపై నలిగి "మావద్ద సెలవుగైకొనక యెవ్వరితో నొక్క మాటయయిన జెప్పక యెందరుగుచుహవో తెలియక యేలపోయితివి. నీకు గొప్ప జరిమానా వేయదలఁచుచున్నార" మని కఠినముగా బలికెను. "నేను వేఁటకుఁ బోయితిని. కత్తియే తప్ప వేరుధనము లేనివానికి ధనదండన విధించుట యేమిలాభ" మని నిర్భయముగ నతఁడుత్తరము జెప్పెను.

ఈపలుకులు చక్రవర్తి యలుకను రెండు రెట్లుగఁ జేసెను. తరువాత నుమ్రాకు కొలువువిడిచి తనబసకుఁ బోయినకొంతసేపటికి షాజహానుని సైన్యములకుఁ బ్రతిమాసము జీతములు పంచిపెట్టునట్టి యుద్యోగ

స్తుఁడు సలబత్ఖానను తేఁడు పోయి "చక్రివర్తిగారు నీకు జరిమానా వేసిరి. ఆధనమిమ్ము" అని యడిగెను. 'జరిమానా కాదు; చిల్లిగవ్వయేని నేనియ్యనని చెప్పు' మని యుమాద్రి యతిగర్వముతోఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను. మాటమీఁద మాటవచ్చుటచే నిరువురు తీవ్రముగ సంభాషించి యొండొరులను నిందించి యధిక్షేపించి తిరస్కరించుకొనిరి. కోపావేశమున నుమా సలబత్ఖానుని దన యింటనుండి మెడబట్టి యావలకు గెంటెను. ఖాను తద్దయుఁగంపితుఁడై రాజపుత్రునిపొగరెట్టిన నణచవలయునని కసిబూని చక్రవర్తి కడకుఁబోయి "స్వామీ! యాదురాత్ముఁడు మీయాజ్ఞనుధిక్కరించెను. నన్నేగాక మిమ్ముగూడ నవమానించె" నని యొకటికి పదిబన్ని చెప్పెను. అప్పలుకులువిని చక్రవర్తి కాలరుద్రుడై యుమాద్రిను తత్క్షణము దోడ్కొనిరమ్మని యొకబంటునంపె. వాడును పరుగు పరుగున వగర్చుకొనుచు వచ్చి పిలుచుటయు సరేయని యుమాద్రి తీవ్రమైన యొక ఖడ్గము జేతబూని చిన్నసూరకత్తి మొలలోదోపుకొని యేటుతిన్న బెబ్బులివలె చక్రవర్తి యెదుటికిం బోయెను. అప్పుడు చక్రివర్తి కొలువులో ననేక రత్నస్థగితమై విన్నాణపు నగిషీలతోనిండి సొంపుల నింపు స్ఫటిక సింహాసనముమీఁద గూర్చుండి కోపారుణిత నేత్రుఁడై రాజపుత్రుని రాక కెదురుచూచుచుండెను. సలబత్ఖాను గద్దెయెదుట నిలువంబడి రాజపుత్రుఁడు గావించిన దుర్వినయమును దౌర్జన్యమును గంతమెత్తి తన యేలికతోఁ జెప్పుచుండెను. రాజపుత్రుఁ డాపలుకులు విని మితిమీరిన బిట్టలుకం బట్టఁజాలక "సూర్యవంశము నందు ప్రభవించిన సుక్షత్రియుఁడను నేను గోమాంసభక్షకుఁడైన యీగలీజు తురక చేత వంచింపబడుదునా" యని లోఁదలంచి చక్రవర్తి గద్దెచుట్టునున్న సామంతులను సరదారులను గడచి సలబత్ఖాను వద్దకు బోయి యందఱు నివ్వెరపడునట్లు ఖడ్గమునెత్తి యొక్కయేటున యాఖానుని నేలంగూల్చెను. సభాసదులందఱు రిచ్చపడి యేది సేయుటకుందోఁచక యుండ నంతలో రాజపుత్రుఁడు నరసింహామూర్తి

వడువున లోకభీకరుఁడై యుచితానుచితము లెఱుఁగక చక్రవర్తిం దెగటార్చ వలయునని వానిపై ఖడ్గమువిసరెను. అదృష్టవశమున ఖడ్గముపాజహానునకుం దగులక స్ఫటిక స్తంభములలో నొకదానికిం దగిలి విరిగిపోయెను. అప్పుడు సభాసదులు భయసంభ్రమాక్రాంతులైరి. చక్రివర్తి యొక చిన్నగుమ్మమున నంతఃపురమునకుం బారిపోయి యెట్లో ప్రాణములు దక్కించుకొనియె.

రాజపుత్రుఁడు ఖడ్గపాణియై పిచ్చియెత్తిన మదపుటేనుఁగు విధమున సభామందిరమున విచ్చలవిడిగా దిరుగుచు మిత్రుఁడనక శత్రుడనక కత్తికందిన వారినందఱఁ దెగటార్పఁజొచ్చె. ప్రళయకాల రుద్రుని వలె నున్న వానియెదుట నెవ్వరు నిలువఁజాలరైరి. ఎట్టకేలకు వాని మఱఁది వానిచేసిన పరాక్రమంబుల మెచ్చుకొనుచు మిత్రుఁడువోలె చల్లని మాటలు జెప్పుచు వానిదాఁపునకుం బోయి యల్లన చేతిలోని కత్తిలాగి యొకపోటుఁ బొడిచి వాని నేలంగూల్చెను. దారుణమయిన గాయము తగిలియు రాజపుత్రుఁడు కొనయూపిరి యున్నంతవఱకు సభాసదులకు దేరిచూడ శక్యముగాక యుండెను. ఆదినమున నుమ్రాచేత నైదుగురు మొగలాయి దొరలు నిహతులైపడిరి. అయిన నుమ్రా వృత్తాంతమంతతో ముగియలేదు. ఈరాజకుమారుఁడు పాదుషా కొలువులో మృతినొందెనని వానిసైనికులు విని రోషవిహ్వల చిత్తులై క్రిందుమీదుగానక మొరబట్టలు కట్టుకొని యాయుధపాణులై దర్బారు ప్రవేశించి నేలంగూలియున్న తమ దొరంజూచి రెట్టించిన యలుకతో సింగంబులట్లు విజృంభించి యడవిలో వృక్షములు నరికినట్లు మొగలాయిబంట్లను నరికి నేలయంతయు రక్తముతో జారునట్లు చేసిరి. ఆసభాభవనములోని స్తంభములు జూచువారికి నాఁడుజరిగిన చర్యలు నేఁటికైన జ్ఞప్తికి వచ్చుచుండును.

అట్లనేకులంబరిమార్చి యావీరసైనికులు పలుగాయములం జెంది తమస్వామిఋణము దీర్చికొని నేలనుగూలిరి. అనంతరము దర్బారున

జరిగినవృత్తాంత మంతయు నుగ్రమూభార్యవిని కొందఱు పరిచారకులతో సభా భవనముం బ్రవేశించి తననాథుని శవము వెదకి యానవాలుపట్టి సేవకులచే దాని మోయించుకొని శ్మశానభూమి కరిగి భతృసహగమనము జేసెను.

నాఁడు రాజపుత్రులు సభాభవనములోఁ జొచ్చిన ద్వారము పాజహాను మూసివేయించి మరల నెన్నఁడు తెరువనీయలేదఁట. అక్కడ గోడకలుగులలో నొకకాలసర్పము వసియించి యెవ్వరి నా దారిని నడువనీయదని లోకులు చాలకాలము జెప్పుకొనిరి. వారిమాట నిశ్చయమేయయ్యెను. ఆగ్రానగర మింగ్లీషువారి స్వాధీనమైన పిమ్మట రమారమి నూరేండ్లక్రిందట నొక యింజనీరుదొర యాగోడం బగుల గొట్టించెను. అక్కడ పామున్నది; ఆగోడజోలికి పోవద్దని పురవాసులు చెప్పినను వినక యాదొర పగులగొట్టింప నొకకలుగులోనుండి యొక మహాసర్పము బయలుదేరి దొరగారి కాళ్ళసందునం బడెను. కూలి వాండ్రుభయభ్రాంతులై చెల్లాచెదరైరి. అదియేమి అదృష్టమోకాని పాము దొరగారి నేమియుఁ జేయఁజాలక వానిచేఁ జచ్చెను.

ఈకథ నిక్కడ ముగించి మరియొక వీరునిచరిత్రము దెల్పెదను. ఉగ్రమూతమ్ముఁడగు రాజా జస్వంతుఁడు మారువారు నేలుచుండ కుంపావతి వంశస్థుఁడు అసోపుసంస్థాన ప్రభువగు ముకుందదాసను రాజపుత్రుఁడు మిక్కిలి ప్రసిద్ధుఁడై జస్వంతుని కొలువులో నుండెను. వానిసాహస మెఱిఁగి యట్టివానిని విడిగ నుండనియ్యకూడదని పాజహాను కొడుకగు నౌరంగజీబు చక్రవర్తి వానిని బలవంతముగ రావించి వానికనిష్టమయినను దనసభలో నుంచుకొనియె. ఒకనాఁడు చక్రవర్తి తనయొద్ద కేదో వర్తమానమంప ముకుందదాసు నిర్లక్ష్యముగఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెనఁట. అది సహింపక యౌరంగజీబు మహాకంపితుఁడై తక్షణమే యా రాజపుత్రుని నిరాయుధుని జేసి పెద్దపులిబోనులో బార వేయుఁడని యాజ్ఞాపించెను. ఆవైచిత్రమును జూచుటకుఁ జక్రవర్తియు

వాని పరివారమును నొకచోటఁజేరిరి. రాజపుత్రుఁడు బోనులో విడువఁబడెను. బెబ్బులి యాశూరునింజూచి కనుఁదెఱజేసి తోకయాడించుచు ముందుకు వెనుకకు దిరుగఁజొచ్చెను గాని వానిమీఁదికిం బడఁజాలదయ్యె. పులికన్నులకంటె నల్లమందు మద్దతుచేత రాజపుత్రుని కన్నులు మిక్కిలి యెఱ్ఱబడి యుండెను.

అట్లు నిరాయుధుఁడై కొంతసేపు బోనులో నిలిచి ముకుందదాసు బెబ్బులిం జూచి "ఛీ! తురకపులీ రాచపులిమీఁదికి రావేమే" యని బిగ్గరగా బలికెను. ఒక్కనిముసమువఱకు బెబ్బులియు రాజపుత్రుఁడు నొండొరులం ఱెప్పవాల్పక జూచుకొనిరి. ఏమి జరుగునో యని చూపరులు నిశ్చేష్టులైయుండు నంతలో వ్యాఘ్రము తలవంచుకొని బోనులో వెనుకప్రక్కకుఁ బోయెను. అది చూచి ముకుందదాసు చక్రవర్తి వంకఁదిరిగి "చూచితిరా! మీపులి నామీఁదికి రాఁజాలక తోకముడిచినది. బెదరుచున్న శత్రువును సంహరించుట రాజధర్మము గాదు కావున నేనీ వ్యాఘ్రమును జంపక విడిచితి"నని కంఠమెత్తి పలికెను.

జన్మమధ్యమున నట్టి మహాదురితమెన్నఁడు గనివిని యెఱుంగకపోవుటచే నౌరంగజేబు లేని సంతోషము కొంత తెచ్చిపెట్టుకొని ముకుందదాసును బోనులోనుండి బయటికి రావించి వానికి బహుమానములు కుప్పతిప్పలుగ నిచ్చి "అసాధారణమగు నీపౌరుషధనమును స్వీకరించి నీకుం బ్రతిష్ఠ తేఁగల కొడుకులున్నారా" యని యడిగెను. ఆపలుకులకు ముకుందదాసు "మీరు మాయిండ్లకుఁ బోనీక మమ్ము చిరకాలము మీకొలువులోనే బడవేసి నిలుపుచుండఁగ మాకు సంతానమెట్లు గలుగఁగల"దని నిర్భయముగ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆదినము మొదలు ముకుందదాసు పులిదొరయను పేరంబరఁగెను.

ఈతని రెండవసాహసకార్యము చక్రవర్తి కుమారులలో నొకనితో వివాదము సంభవించినప్పుడు చేయఁబడెను. రాజపుత్రులలో

మిక్కిలి కష్టమైన గుఱ్ఱపుదాఁటొకటి కలదు. అది చేయువారికి హానికరము చూచువారికి భయంకరమునై యుండును. రౌతు గుఱ్ఱముమీఁద నెక్కి యది నిండుదౌడు దీయుచుండఁగ దానినొక చెట్టుకొమ్మక్రిందనుండి పరుగెత్తించి గుఱ్ఱము నాపకుండఁగనే యతఁడు చెట్టుకొమ్మను పట్టుకొనవలయును. ఇట్టి మహాసాహసమును జేయఁ బ్రయత్నించి మీవారు రాజపుత్రుఁడొకఁడు ప్రాణములఁ గోల్పోయెనఁట. ఈపని సేయునపుడు సాధారణముగ నెట్టిశూరుఁడైనను గుఱ్ఱముమీఁదనుండి నేలఁబడనివాఁడుండఁడు. ఈవిద్యలో ముకుందదాసు నిరుపమాన ప్రజ్ఞగలవాఁడు. అట్లగుటచే నౌరంగజేబు కొడుకులలో నొకఁడీ చిత్రగతుల జూడవేడుకపడి యీపని సేయుమని వానికి వర్తమానమంపెను దొమ్మరివానినో, గారడివానినో బిలపించి చక్రవర్తిపుత్రుఁడు విద్యలు సేయుమన్నాఁడనియుఁ దనకుఁ జాల గౌరవభంగము గావించెననియుఁ గోపించి ముకుందదాసు ముప్పొద్దు తిని కూర్చుండి పనిపాటలులేని సోమరిపిల్లవానిమైనటనేనా నావిద్య జూపించుట యని యభిమానము జెంది 'నేను కోతినిగాను నావిద్యలు జూడవలసిన పక్షమున నాఖడ్గము తళతళ మెరయుచున్నప్పుడు చూడవలసినచోటఁ జూడవచ్చు' నని యాబాలునకు వర్తమానమంపెను. ఆ వార్తఁ దెచ్చినవాఁడు ముకుందదాసుపలుకులు తూచదప్పకుండ నబ్బాలునకు విన్నవించెను. విన్నవించుటయు నతండు తండ్రితోఁ జెప్పి యతని పొగరడపఁదలచి యాకాలమున చక్రవర్తికిలో బడక తిరుగుబాటుఁ జేసిన సిరోహిప్రభువగు సూర్తానునులోబరచుకొని రావలసినదని ముకుందదాసున కానతిచ్చెను. అట్లైయని ముకుందదాసు బయలువెడల వానియనుచరులగు రాజపుత్రులను వెంటఁజనిరి. కాని సూర్తాను వసియించు కోట యాపులి దొరకును వానియజమానుడగు నౌరంగజేబునకును సాధ్యముకానిదియు వాని ఫిరంగి దెబ్బలకు సరకుగొననిదియు నై యుండెఁ అచలఘరని దానిపేరు. అనగా చలనము లేనిది యని దాని యర్థము. సూర్తాను కోటవిడిచి బైటికివచ్చి యుద్ధమెన్నఁడుసేయక లోపలనే చిరకాలము డాగియుండెను.

అట్లు కొంతకాలముండి శత్రుభయము పోయినదనుకొని యా సూర్తానొకనాఁడు రాత్రియజమీరు ప్రాంతమున నున్న కొండనడుమ వేటకువచ్చి యొకచెట్టుక్రింద నిజపరివార సమేతుఁడై నిద్రించుచుండెను. అక్కడకు శత్రువు లెవ్వరు రాజాలరని నమ్మి పర్వతముఖద్వారమున నొకజోదును గావలియుంచి రాజుతోపాటు పరివారముగూడ గాఢనిద్రఁజెందెను. అట్లు కొంతసేపు నిద్రించి సూర్తాను మేల్కొని మంచముమీఁదనుండి లేవబోవగా నతనికాలుచేతులతనికి స్వాధీనము గాక పోయెను. ఎవరో యెట్లోవచ్చి తన తలపాగాతోనే తన మంచముకే తన కాలుచేతులు తనకుఁ దెలియకుండ నెవరో గట్టిపెట్టిరని యతఁడప్పుడు తెలిసికొనెను. తెలిసికొని కన్నులుదెఱచి చూచునప్పటికి తనయనుచరుల విగ్రహములు గాక మున్నెన్నఁడు చూడని క్రొత్త విగ్రహములుగానఁబడెను. ఇదియేమని కలవలపడుచుండ మారువారుఁ రాజుల యుద్ధపుకేక మేఘగర్జనమువంటి గంభీరస్వరముతో వానిచెవులఁబడెను. ఆధ్వని విని సూర్తానుయొక్క పరిచారకులు దిగ్గునలేచి మేలుకాంచి యాయుధపాణులై చూచునప్పటికిఁ గావలివాఁడు చచ్చి పడియుండెను. రాజుబంధింపఁబడి శత్రుహస్తముల జిక్కెను. వానిచుట్టు యమదూతలట్లు శత్రుయోధులు గ్రమ్ముకొనిరి. వారిలోనను ఖడ్గపాణియై పులివలె నిజముగా బెబ్బులియట్లు మొరయుచొచ్చెను. సూర్తానుయొక్కయనుచరులు తమయేలికను విడిపించుటకుఁ బ్రయత్నము సేయుచుండఁ గాంచి ముకుందదాసు వారల కిట్లనియె. మీరాజు ప్రాణములు నా చేతనున్నవి అతని విడిపింపఁ బ్రయత్నించి మీరు నాపైకి గవియుదురేని యతఁడిపుడే మీద్వార చచ్చునని నమ్ముఁడు. ఆప్రియవాక్యములు మహానుకోపముగా మీరాజు చెక్కుచెదరక మరల మీకడకు నన్ను మీతోఁ జెప్పుచుండ తీసికొనిపోఁగూడదని మీరుమేలుకొనునట్లు కేకలు వేసినగాని రహస్యముగ దీసికొని పోఁజాలక గాను. కావున మీప్రయత్నము నిష్ఫలమగును. ఆపలుకులు విని వారు వివేకులై యూరకొనిరి. తర్వాత పృథ్వీరాజు మాళ

వరాజుం జెరపట్టి తెచ్చినపిమ్మట ముకుందదాసు సూర్తానుం బట్టుకొని తన మొదటి యజమానుఁడగు రాజాజస్వాంతసింగున కప్పగించెను. జస్వాంతసింగు తక్షణమే సూర్తానును ముకుందదాసుని వెంటబెట్టుకొని చక్రివర్తి వలన నేయుపాయము లేకుండ జేసెదనని సూర్తానున కెన్నోబాసలు చేసి యౌరంగజేబునద్దకుఁ బోయెను. చిరకాలమునుండి దొరకక మొగలాయిసేనలను ముప్పతిప్పలు పెట్టిన సింహరాజువచ్చెనని విని యౌరంగజేబు సంతసమొందుచు రప్పింపుమని యానతిచ్చె. ఇరువురు సేనాపతులు సూర్తానునకుఁ జెరియొక ప్రక్కఁబిలిచి వానింగొలువునకు దోడ్కొనివచ్చి మోకాటనిలువఁబెట్టి చక్రవర్తికి నమస్కరింపు మనిరి. రాజపుత్రుఁడు కన్బొమలు ముడిచి రోషాయత్తుఁడై "నేనా నమస్కరించుట. నా ప్రాణములు చక్రవర్తి చేతులలో నుండినను నుండుఁగాక! నా గౌరవము నాచేతులలో నేయున్నది. ఈవరకెన్నఁడు నేను మనుష్యమాత్రునకు వంగి నమస్కరించి యెఱుఁగ. ఇకముందు నమస్కరింప" నని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. ప్రక్కనున్న సేనాపతులిద్దరు బలవంత పెట్టి వానిచేత నమస్కారము జేయింపవలయునని యూహించిరి కాని యతఁడు జస్వంత సింగుయొక్క సంరక్షణమునం దుండుటచేతను జస్వంత సింగుమాటయనిన జక్రవర్తికి జాల గౌరవముండుటచేతను తెగించి వారేమియుఁ జేయఁజాలరైరి. దండము పెట్టింపక పోయినచోఁ జక్రవర్తి యేమనునో బాధించి పెట్టించినచో జస్వంతసింగేమనునో యనుభయమున సేనాపతులు వేరొకగడను పోకడ పోఁదలఁచి చక్రవర్తి కూర్చుండిన గదికి రెండవప్రక్కనున్న దిడ్డివాకిలిని దీసికొని లోనం బ్రవేశింపుమని వానికానతిచ్చిరి. ఆదారిం బోవునపుడయిన సూర్తాను తలవంపక తప్పదుగదా? యదియే తలవంచి చక్రవర్తికి నమస్కరించినట్లు భావించుకొనవచ్చునని యాసేనాపతులూహించిరి. కాని సూర్తానుఁ డావులించిన పేవులు లెక్కపెట్టువాఁడగుటచే వారిపన్నిన యీకుట్రను గ్రహించి తలుపువద్దకుఁ బోయి ముందుగా తల దూర్చక కాళ్ళు లోపలికి బెట్టి యాగది బ్రవేశిం

చెను. అదృష్టవశముచేత నప్పుడౌరంగజీబు రాజపుత్రుని గౌరవాసక్తికిని వానిపెంకితనమునకునుగోపించుటకుమారు వినోదమునొందినూర్తానును క్షమియించి వానికిఁ గొన్నిగ్రామములు జాఘీరుగా నిచ్చెను. ఆను ఖాసా పుచ్చుకొన్నచో జక్రవర్తి కిచ్చు కప్పముకట్టవలసివచ్చునని శంకించి సూర్తానిట్లనియె "స్వామీ దేవరవారు నాకెన్నియిచ్చిననునా యచలుఘరుకోటకవి సమానములు కావు. కాబట్టి నాకోట నాకుదయచే యుఁడు" అనవు డౌరంగజీబు కప్పముమాటఁ దలపెట్టకయే వానికోట వానికిచ్చెను. పులిదొర పట్టితెచ్చిన యీరాజపుత్రుడు తనకోటకుబో యితలవంచి యొకరికెన్నడు నమస్కరింపకయే కాలము గడపెను.

ఔరంగజీబుచక్రవర్తి మార్వారురాజగు రాజా జస్వంతసింగు మీఁద మనస్సులోమిక్కిలియీర్ష్యవహించి యుండెను. ముకుందదాసు కుక్కవలె జస్వంత సింగునియెడ విశ్వాసము గలిగియుండి యెప్పటిక ప్పుడతని కంటికిరెప్పవలె గాపాడుచు పలుసారులు గొప్పయపాయముల నుండి వానిని దప్పించెను. ఆయపాయము లన్నిఁటికంటె నెక్కువయిన యపాయమొకటి జస్వంతున కొకసారి సంభవించెను. అది నేదియన జస్వంతునకుదయ్యముపట్టెను. కష్టపడిదానినిముకుందుఁడు వదలించెను.

ఉదయసింగు మహారాజు కుమారుఁడగు ప్రతాపసింగు మేవా రునేలుచుండిన కాలమున మఱియొక యుదయసింగు మారువారురా జ్యము నేలుచుండెను. అతనికి మోటరాజాయని రెండవ పేరుగలదు. అనగా లావురాజునియర్థము. ఆతనితండ్రి మహాపరాక్రమశాలి. అతడు తండ్రికడుపున చెడఁబుట్టి యక్బరునకు లోఁబడి ప్రతిష్ఠ జంపుకొని యిరువదియేడుగురు కన్యలం బెండ్లియాడి భోగపరాయణుఁడై నిరంతర మంతఃపురములో నివసింపుచు వచ్చెను. ఆరాజు మనము నమ్ముటకు వీలులేనంత లావుగానుండుట సంస్థానములోనున్న గుఱ్ఱమేదియు వానిని మోయలేకపోయెనఁట. అందుచేత నతఁడు తనబంధువులగు రహ తూరులతోఁ గలసి యుద్ధమునకుఁ బోవుటకు వీలులేక యాడువాండ్ర తోగోడిగంబు లాడుచుండవలసివచ్చెను.

ఈలావురాజు తనరాజ్యములోనున్న యొక బ్రాహ్మణునికూతురునుజూచి యతిసుందరియగునామెను మోహించియామెనుబలిమినిదన యంతః పురమునకు దీసికొనిపోవ నిశ్చయించెను. ఆబాలికతండ్రి రాజు నెన్నోవిధముల వేడుకొనెను. బెదిరించెకాని యవియన్నియు నిరర్థకములయ్యె. మరణమువల్లగాని బిడ్డమానముదక్కదని బ్రాహ్మణుడు నిశ్చయించి తనముద్దుకూతుగను ఖడ్గముతో ముక్కముక్కలుగ నరికి చితిపేర్చికాల్చిరాజునకు ఘోరశాపము బెట్టి యామంటలో దానుగూడ దుమికి యగ్నిహోత్రున కాహుతియయ్యె. అప్పుడతడిచ్చిన శాపమిది. "నేనే సత్యవంతుడవగు బ్రాహ్మణుడ నయితినేని యీదురాత్ముడగు రాజీగడియమొదలుకొని మూడుసంవత్సరముల మూడు మాసముల మూడుదినముల మూడుగడియలలో మృతినొందునుగాక. నేమృతినొంది యీదినము మొదలు బ్రహ్మరాక్షసుడనయి యీయూరి చెరువువద్ద నుండెద." బ్రాహ్మణుని యాదారుణకృత్యమువినియారాజు బెంగపెట్టుకొని క్రమక్రమముగ కృశియించి బ్రాహ్మణుడేర్పరచినకాలమునకే మృతినొందెను. రాజాజస్వంతసింగు లావు రాజని పేరుపడిన యాయుదయసింగుని మునిమనుమడు. ఈరాజు తనవద్దనున్న యుద్యోగస్థులలో నొకని కూతును మోహించి యామెనొడంబరచి తనముత్తాత మోహపరవశుడై చెడిమెననుమాట మరచి బ్రహ్మరాక్షసుడు డున్న సంగతి యెఱుగక యాచెరువుగట్టుననే ప్రియురాలుం దాను రాత్రి కలసికొనునట్లు సంకేత మేర్పరచుకొనెను. సంకేతము మరచిపోక రాత్రివేళ యిరువు రక్కడకలసికొనిరి. కాని సౌఖ్యమునకు మారు వారికి దుఃఖము ప్రాప్తించెను. జస్వంతసింగు తనవలపు కత్తియను మక్కువమెయి కౌగలింపబోవ వారిరువురినడుమ నొకభూతమువచ్చి నిలిచెను. రాజాభూతముతో బోరదలచెను. కాని వెంటనే స్మృతిదెఱుగక నేలంబడియె. ప్రియురాలి దారిని ప్రియురాలు పోయెను. పిదపనతడు కొంతతడవునకుం దెప్పిరిలి యింటికిబోవ దన

వెన్నంటి యెవఁడో వచ్చుచుండినట్లు మాటిమాటి కతని నోడలు జల్లు మనియెను. తరువాత నయిత మతఁడెక్కడకు బోయిన నేపని సేయు చుండిన వెనుక నెవరో వచ్చినట్లె కానబడుచు వచ్చె. పిమ్మటఁ గొన్ని నాళ్ళ కతనికి మతిచెడి పిచ్చియెత్తెను. చెఱువుగట్టు నాశ్ర యించి యుండిన బ్రహ్మరాక్షసుఁడు రాజుం బట్టుకొనియెనని ప్రజలు చెప్పుకొనసాగిరి. మహారాజుగారి దయ్యము విదల్చుటకు దేశమంతటి నుండి మంత్రవేత్తలు బ్రాహ్మణోత్తములు వచ్చి ధూపములువేసి జప ములుచేసి మంత్రములజదివి యెన్నో ప్రయత్నములుసేయు నెట్టకేలకు బ్రహ్మరాక్షసుఁ డిట్లుపలికెను. "నేనొక బ్రహ్మరాక్షసుఁడను. ఈరా జును బట్టినమాట నిజము. మఱియొక రెవరయిన మనుష్యుఁడు నాకు లభించినగాని నేను వీనిని విడచిపోను. రాజు ముఖ్యమంత్రులలో నెవ డయిన నాకు గావలెను." జస్వంత సింగునకు ముకుంద దాసుకంటె ముఖ్యమంత్రు లెవ్వరు లేరు. అతఁడు మంత్రియై రాజునకు రాజనీతి నుపదేశించుటయేగాక సేనాధిపతియయి రహతూరు వాళపుదొరలను రణరంగమునకు నడిపించెడు నధికారము గౌరవముగలిగి యుండెను. అందుచేత నీభారమునతఁడే పూనవలసివచ్చె.

ముకుందదాసుఁడు వెరపుఁగొనక ముందరికివచ్చి రాజునువిడిచి భూతముతన్నుపట్టుకొనుట కిష్టపడిన పక్షమున దానాకష్టము ననుభ వింతునని విస్పష్టముగ జెప్పెను. బ్రహ్మరక్షసుఁడందు కొడంబడియె. అప్పుడు మంత్రవేత్తలొక గిన్నెలో నీరువోసి యాగిన్నె మూడుసా రులు రాజుతలచుట్టుఁ ద్రిప్పిదానిని ముకుందదాసుచేతికిచ్చిరి. ముకుం దుఁడొక చుక్కయైన మిగల్పక యానీరు ద్రావెను. వెంటనే దయ్యము జస్వంతసింగునువదలి ముకుందునిపట్టుకొనియెను. ఆదినమున మొదలు ముకుందునివంటి రాజభక్తుఁడు కృతజ్ఞుఁడు లోకములో లేడని జనులు జెప్పుకొనిరి. కాని ముకుందుఁడీ పెనుభూతము చేత మితిలేని బాధలపడియెనఁట. ఆకారణముచేతనే యతఁడు మరణకాలమున తన

కుమారుని బిలిచి "నాయనా! మారువారురాజునకు మంత్రిగానుండి సేబడినసౌఖ్యము జాలును. నీవీదినము మొదలు మంత్రిగానుండవద్దు మంత్రులమైతిమా రాజునకువచ్చు యాపదలన్నియు మనమే భరింప వలయును." అని హితోపదేశముచేసెను. ఆహితోపదేశమును వాని కుమారుఁడు మన్నించి పితరునంతరమున మంత్రిపదమును వదలుకొనియె. అదిమొదలు చంపావతి వంశస్థులగు రాజపుత్రులు మారువారుదేశమునకు మంత్రులగుచు వచ్చిరి.

జస్వంతసింగు.

మారువారు సంస్థానమునకు జాదుపురము రాజధాని. మారువారనునది మరువారను శబ్దము చెడిపోయి పుట్టినది. మరువారనగా మరణభూమియని యాభాషలో నర్థము. మారువారు రాజ్యమునకుఁ బడమటనున్న దేశమునకంతకు మరువారను పేరు చెందుచున్నది. ఆదేశములో నెడలేని యిసుకయెడారులు నిర్జలస్థానములు నిస్సారభూములు విశేషముగనుండుటచేత దానికి మరువారను సార్థకనామము గలిగినది. జాదుపురము గాక బికనీరు జసల్ మీరు మొదలగు ననేక చిన్నసంస్థానములు గూడ నీమారువారులోనే జేరియుండును. అయినను మరువారు శబ్దము జాదుపురము రాజధానిగఁ గలసంస్థానమునకే ముఖ్యముగఁ జెందుచున్నది. ఈదేశమధ్యమునందే యజమీరులోఁ బుట్టిన లూనీయనునది ప్రవహించుచున్నది. దీనిపొడవు నూటయేబది మైళ్లు. మరువారుదేశము నేలునట్టి రాజులు రహతూరువంశస్థులు. క్రీ॥ శ॥ 1193 సం॥ నందు మహమ్మదుగోరీ కోహాణవంశస్థుడగు పృథివిరాజునుజయించి ఢిల్లీనాక్రమించుకొని మరుచటి సంవత్సరము మరల హిందూస్థానము దండెత్తి కన్యాకుబ్జము నేలుచుండిన రహతూరువంశస్థుఁడగు జయచంద్రునిపై

యుద్ధమునకు బోయెను. జయచంద్రుఁడు పరాజితుఁడై మృతినొందెను. అతని యనంతరము వానిమనుమ లిద్దఱు కొంతకాల మచ్చటనుండి తురకల దాడికోర్వలేక తమ పితృపితామహార్జితములగు గంగాతీరక్షేత్రములు విడిచి రెండువందలమంది యనుచరులంగూడి యెందేని సుఖముగ బ్రతుకఁదలంచి వెడలిరి. కొంతకాలము తిరిగితిరిగి యారాజనందనులు లూనీనదీతీరము జేరి యచ్చటి రాజ్యము స్థాపించిరి. తరువాత నూటయేఁబది సంవత్సరములవఱకుఁ దద్వంశస్థుల చరిత్రము రాజ్యములో స్థాపించినవారి ప్రారంభదశ లెట్లుండవలెనో యట్లుండెను. అనగా దగ్గరరాజులతో సంబంధ బాంధవ్యంబులు జేసికొనియు బలహీనులతో బోరిగెలిచియు సాగినప్పుడు ద్రోహముచేసియు జుట్టుప్రక్కల రాజ్యముల గలుపుకొని యావంశస్థులు ప్రసిద్ధులయిరి. ప్రప్రథమమున వారికి మండూరునగరము రాజధానిగ నుండెను. అటులుండ కొంతకాలమునకు జోడాయను నతఁడు జాడ్పురమును గట్టించి రాజధానిగ జేసికొనియెను. అది నానాఁటికి ఝూడ్పురమని ప్రసిద్ధికెక్కెను. చాలకాలమువఱకు మారువారురాజులు దేశచరిత్రములో నంతగా బ్రసిద్ధికెక్కలేదు. ఢిల్లీచక్రవర్తియగు హుమాయూను రాజ్యభ్రష్టుఁడై యీమారువారులో దిరుగుచుండ నప్పటి జాడ్పురరాజగు మాల్దేవుఁడు పాపము వానికి నిలువనీడయైన నొసఁగక దేశమునుండి తరిమెను. వాని మనుమడగు శూరసింగు శూరుఁడై యక్బరు చక్రవర్తికి హితుఁడైయుండుటం జేసి యాచక్రవర్తి వానిం దనశత్రువులమీఁదికప్పుడప్పుడు పంపుచు వచ్చెను. ఆశూరసింగు కుమారుఁడే మున్నొకసారి జహంగీరునకు విపత్సమయమున సహాయముచేసిన గజుఁడు. ఆగజుని కుమారుఁడే రాజనీతి విశారదుఁడగు జస్వంతసింగు. ఈజస్వంతసింగు ఢిల్లీచక్రవర్తులగు షాజహాను ఔరంగజేబుల కాలములలోనుండి యాకాలపు దేశచరిత్రములయందు జాల ప్రసిద్ధిగాంచెను. 1658 వ సంవత్సరమున షాజహానుచక్రవర్తి ప్రబలమైన వ్యాధిచేత పీడితుఁడయ్యెను.

అతని నలువురు కుమారులు తండ్రి చనిపోవువఱకైన వేచియుండలేక యతఁడు జీవించియుండగనే సింహాసనమునకై పోరిడిరి. తండ్రి చక్రవర్తియైన కాలమున నీనలువురు నాలుగురాజ్యములు నేలుటకుఁ దండ్రిచేత నధికారముపొంది ప్రజలిచ్చిన కప్పపుసొమ్మంతయుఁ నొకరినొకరు గెల్చుటకొఱకు సేనలంగూర్చుటకే వినియోగించిరి. షాజహాను పుత్రులలో జ్యేష్ఠుఁడు దారాయనునతఁడు ఇతఁడు తండ్రివద్దనే యుండెను. రెండవయతఁడు షుజా. ఇతఁడప్పుడు బంగాళమును బరిపాలించుచుండెను. మూడవయతఁ డౌరంగజీబు. ఇతఁడు దక్షిణదేశమును బాలించెను. నాలుగవవాఁడు మురాదు. ఇతఁడుగుజరాతు నేలుచుండెను. తండ్రి రోగపీడితుఁడై చావుమీఁద నున్నవాఁడని విని ముందుగ రెండవకొడుకగు షుజా తానే హిందూస్థాన చక్రవర్తినని దేశమంతటఁ జాటబంచి తనపేరుతో నాణెములు ముద్రింపించి మహాసైన్యముం గూర్చుకొని తనయన్నయగు దారామీఁదికి యుద్ధసన్నద్ధుఁడై పోయెను. కడపటివాడగు మురాదు వానికంటె ఘనుఁడై తానే చక్రవర్తినైతినని తనదేశమున జాటబంచి తనపేరఁగూడ నాణెములువేయించి విశేషించి సూరతు నగరము దోఁచుకొనియు పురజనులవద్దనుండి యాఱులక్షలరూపాయిలు బలిమిఁ దీసికొని సేనలంగూర్చుకొని బయలుదేరెను; కాని యౌరంగజీబు మొదటినుండి టక్కరితనమున మహాపండితుఁడగుటచేఁ దనకు ప్రపంచసంబంధమేమియు లేనట్లు వైరాగ్య మభినయించి తక్కినసోదరుల ప్రయత్నములెట్లు పరిణమించునో చూచుటకు గాఁబోలు కొంతకాల మూరకొనెను. రోగపీడితుఁడగు ముసలిచక్రవర్తియు జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు దారాయు నాసమయమున దగుసహాయముజేయగల సహాయులు రాజపుత్రులేయని గ్రహించి ముందుగా షుజామీఁదికి విశ్వాస పాత్రుడైన యంబరసంస్థానాధిపతియగు జయసింగును పంపిరి. సార్థకనాముఁడగు జయసింగు యుద్ధమున షుజా నోడించి వానిధనమును ఫిరంగులను గొల్లపెట్టి తరిమెను. షుజా యోడిపోయినతోడనే యౌరఁ

గజేబు మురాదుతోఁగలసి దారాతోఁ బోరవలయునని నిశ్చయించుకొని తనకు రాజ్యమక్కరలేదనియు మురాదును సింహాసనమెక్కించి పిమ్మట దాను ఫకీరై మక్కాలోఁ జీవయాత్ర గడపుదుననియు మూర్ఖుఁడగు మురాదునకు నమ్మికపుట్టఁబలికి వాని సైన్యమును దన సైన్యముతోఁ గలపికొని యన్న మీఁదికి దండువెడలెను.

ఈవార్త వారిరువురు కలియకముందె దారా విని జస్వంతసింగునకు సైన్యాధిపత్యమిచ్చి వారిరువుర మీఁదికిం బంపెను. వీరరసావతారులగు తన రాజపుత్ర సైనికులను కాలకింకరులవంటి మొగలాయిబంట్లను గూర్చుకొని జస్వంతసింగు నర్మదానదీతీరమున విడిసెను. అప్పటి కౌరంగజేబుమురాదుల సైన్యములు గలియలేదు. ఆతరుణమెఱిఁగి వెంటనే జస్వంతసిం గౌరంగజేబుసైన్యమునడచినచోఁ బిమ్మటగోరలుదీసిన పామునుగొట్టినట్లు మురాదునవలీలగ నోడింపవీలుగలిగి యుండును. అట్లు వేరువేరుగ నిద్దఱనుదాకక జస్వంతసింగు గర్వోన్మత్తుఁడై యిద్దఱను జెరియొకసారిగెలిచి శ్రమపడనేల? ఇద్దఱుగలసినను మనమవలీలగ వారిని గెలువగలము. ఇందరినొకసారి జయించుటయె యెక్కువప్రతిష్టయని వీరాలాపములాడుచు సోదరులిరువురు గలసికొనువఱకు నూరకయుండెను. వానిగర్వమే వానింజెరిపినది. ఈరాజపుత్రుఁడిట్లు దాసీనుఁడగుటచే నౌరంగజేబుమురాదులుగలసికొనిరి. జస్వంతసింగువద్దనున్న తురకసైనికు లౌరంగజేబువద్ద లంచములుగ్రహించియో పిరికితనముచేతనో యుభయులు గలిసినతోడనే రణరంగమువిడిచి పారిపోయిరి. కాని జస్వంతసింగువద్ద నుక్కుతునుకలవంటి ముప్పదివేల రాజపుత్ర సైనికులుండుటచేత నతఁడించుకేనియు భయమందకనిశ్చలుఁడై వారిం దాక నిశ్చయించుకొనెను. తనసేన యల్పమైనను శత్రువుల గొప్ప సేనతోఁబోరి ప్రాణములువిడుచుట రాజపుత్రునకు బందువుగదా! జస్వంతుఁడు మాబూబను తనగుఱ్ఱము నెక్కి చేతబల్లెముబూని నిర్భయముగ సేనలంబురికొల్పుకొని పగతురపై గవిసెను.

ఆసంకులసమరంబునఁ బదివేలమంది తురకలు పదునేడువందల మంది రహతూరు రాజపుత్రులు మఱియు ననేకులు తక్కినరాజపుత్రులుప్రాణములు విడిచి సమరరంగము నలంకరించిరి. ఔరంగజీబు మురాదులు పరాజితులై వెన్నిచ్చిపారిరి. జస్వంతసింగువానిగుఱ్ఱముగాయములతో నిండిరక్తస్నానము చేసినట్లుండెను. సమరమున మిక్కిలి యలసిపోయి జస్వంతసింగుచేజిక్కినమృగమునుజారవిడిచి యాఁకలిచేమలమలమాడు సింగమువిధమున నసహాయులై పారిపోవుచుండిన చక్రవర్తికొడుకులం దఱిమిబట్టికొనలేక యూరకొనెను. అందుచేత నౌరంగజీబు మురాదులు పరాజితులయ్యు చెదిరిపోయిన తమమూఁకలను గ్రమ్మరగూర్చుకొని యదివఱకే మిక్కిలిపరిశ్రాంతులైన రాజపుత్రులను వెండియు దాకిరి. ఆతరి నిలిచియున్న యెనిమిదివేలమంది రహతూరులలో నాఱువందలమంది దక్క తక్కినవారందరు వీరస్వర్గమున కథితులైరి. జస్వంతసింగు సంపూర్ణముగ బరాజితుఁడై హతశేషులగునాఱువందల రహతూరులతో రాజధానికిం బోయెను.

ఈజస్వంతసింగు మహారాజుయొక్క పట్టపుదేవి మీవారురాజులయాఁడుపడుచు. అందుచేతఁ బ్రతాపమున నగ్నిసిఖలనుబోలిన సంగుఁడు ప్రతాపుఁడు మొదలగు మహావీరుల నెత్తురామెశరీరమున బ్రవహించుచుండెను. ఆవీరపత్ని తనభర్త తురకలకోడిపోయి ప్రాణభీతిని బరతెంచి కోటలోఁ జొరబడుటకు వచ్చుచున్నాడని విని హృదయమున క్రోధరోషంబులు నందడింప "మహారాజుగారు పరాజితులై వచ్చుటకంటె రణమునుండి మరల రాకపోవుటయే ప్రతిష్ఠాకరముగ నుండునుగదా!" యనిపలికియట్టిపిరికిపందనుగోటలోపలికిరానీయగూడదనికోటతలుపులు మూసివేయించెను. ఆమెరోషమునకు జస్వంతసింగుమిక్కిలి యక్కజపడి నేను మొదటశత్రువులను సంపూర్ణముగ గెలిచితిని. పిమ్మట దైవవశమున శత్రువులసైన్యములు మెండగుటచేఁ బరాజయము నొందవలసివచ్చె. ఓడినను గౌరవముజంపుకొనలేదు. రణరంగమున నుండగలిగినంత

సేపుండి పగతుర క్రోధమునకు బలియీయ గలిగినంతమందినిచ్చి నిలువశక్యముగానప్పుడు బయలుదేరివచ్చితి''నని యెన్నో తెఱంగుల నతడు తనదేవితో విన్నవించుకొన్నను నామెపట్టినపట్టువిడువక "మీరు నాకు భర్తగానుండఁ దగరు. చిత్తూరుమహారాణావారి యల్లుడింత నీచముగ నెన్నఁడు బ్రవర్తింపఁడు. మీకుసహజముగ బరాక్రమము లేకున్నను శౌర్యరత్నాకరులగు మాపుట్టినింటి వారితో వియ్యమందిన కారణమున నైన నెక్కుడురోషముఁ జూపవలయు. వేయేల పగతురబొడువవలయు లేదా ప్రాణములువిడువవలయు. ఇవి రెండే మానవంతులకు పద్ధతులు గదా?''అని క్రోధావేశమున నొకమారును, వెంటనే తనపరిచారికలం బిలిచి ఓసీ నాభర్తగారు మృతినొందినట్లు గావున కట్టెయలందెచ్చి చితి పేర్పుడు. రాజకన్యక కుచితమైనమార్గము ననుసరించెదనని యభిమాన వశమున నొకమారును, మఱియు నప్పుడే ముఖవిలాసమును మార్చి కెందామర రేకులవలెకనులెఱ్ఱ జేసి శూలములవంటిపలుకులనాతని నొప్పించి యొకమారును, నొడలెఱుంగని దానివలె భాషింపఁజొచ్చెను.

శత్రుబాణములకంటె నెక్కుడుదారుణములగు పట్టపుదేవిపలుకులచేతఁ జాలనొచ్చి యెట్టకేలకామె యనుమతిబొంది జస్వంతసింగు కోటలోఁ బ్రవేసించెను. కాని యభిమానధనమగు నారాజపుత్రిక యా పిరికిమగనిమొగము జూడనని కొన్నిదినములు తలుపులుమూసికొని తన యంతఃపురముననేయుండి వానిదర్శనమునకు బోవదయ్యె. అంతట నా వార్తవిని యామెతల్లి బిడ్డవద్దకుఁబోయి భర్తపై గోపింపకుమని పలు విధముల నామెను బ్రతిమాలి "అమ్మా! నామాటవినుము ఈయుద్ధమున గలిగినశ్రమ నివారణమైనతోడనే నీభర్త మరల గొప్పసైన్యముం గూర్చుకొని యౌరంగజేబును గెల్చి పోయిన తనగౌరవమును మరల సంపాదించుకొని నీమెప్పునొందఁగలఁడు. అంతవఱకువాని ననుగ్రహించి యోపినయుపచారముచేయు''మని బుజ్జగించి భర్తసన్నిధికిం బంచెను.

మానవతులగునిట్టి స్త్రీల భర్తలు సోదరులు పుత్రులు మూడు లోకములెత్తివచ్చినను మడమదిరుగక పోరుదురన్నచో నేమియాశ్చర్య మున్నది? ఇట్టియంగనలున్నచోట పిరికిపందలకైనను పౌరుషము పుట్టునుగదా? రాణిచూపిన యీపౌరుషము పైకిదుర్వినయముగ దోఁచినను జస్వంతసింగునకు మహోపకారము చేసెను. ఔరంగజీబుమురాదులు కలసి దారానోడించి తండ్రియగు షాజహానును జరసాలలోనునిచి తమ మీఁదికి మరల మహాసైన్యముతోవచ్చుచుండిన షుజానుదండించుటకై బోవుచు "వెనుకటి మాటలుదలంపక మాకువచ్చిసాయము చేయవలయును. మీరు మేము నిప్పటినుండి పరమమిత్రులుగనుండ" మని జస్వంతసింగునకు జాబువ్రాసిపంపిరి.

జస్వంతసింగు సరేయనియొప్పుకొని మిత్రుడుగా నేయుండి యౌరంగజీబునకు జేతనైనంత యుపకారము చేయదలఁచియతనిసిబిరము ప్రవేశించి షుజాకిట్లనివర్తమానమంపెను. ఔరంగజీబుసేనను ముందుప్రక్కనీవుదగుల్కొందువేనివెనుకప్రక్క నేనుదాకెద. అట్లువర్తమానమంపి జస్వంతసింగు తనమాటందప్పక నిలుపుకొనియె. ఎట్లన; నౌరంగజీబు సేనలలో వెనుకభాగము దీర్ఘప్రయాణములచేత నలసియుండ, నీరాజపుత్రుడు వెనుకప్రక్కఁజేరి వారివద్దనున్న సమస్తవస్తువులదోచుకొని యీసరుకు లొంటెలమీఁదవేయించి యౌరంగజేబు షుజాలొకరినొకరు నిర్మూలముచేసికొందురుగా నాకేమియని యాగ్రానగరమునకు బోయెను. పోయి యక్కడ సుతులచే బంధింపఁబడిన షాజహానును బంధవిముక్తునిజేసి యతడు తనతోఁగలియుమని దారాను పురిగొల్పెను గాని యీదారా వానికిందగినప్రత్యుత్తరమీయక యాలస్యముచేయుటచే నచ్చోటువిడిచి తనరాజధానికిబోయి కొల్లగొన్నసరకులతో దన కోటయంతయు నింపెను.

ఈనడుమ నౌరంగజీబు తనస్థిరబుద్ధిచేతను శాంతస్వభావము చేతను షుజాను నిశ్శేషముగజయించి తాను చక్రవర్తియై మరల

జస్వంతసింగు మైత్రింగోరి వెనుకనైనదేమోయైనది. ఇంకముందైనను నీవునాకు మిత్రుడవై దారాపక్షముబూనుట మానుదువేని నిన్ను గుజరాతుదేశమునకు పరిపాలకుని జేసెదనని వానికి రాయబారమంపెను. అభిమానములేని యౌరంగజీబుయొక్క సందేశమును సిగ్గులేని జస్వంతసింగు వెంటనే యంగీకరించి యప్పుడే చక్రవర్తి సివాజీ నడచుటకు మహారాష్ట్రదేశమున కంపుచున్న సైన్యములోఁ దాను రాజపుత్రవీరులకు సేనాపతియై దండునడుపుట కొప్పుకొనెను. జస్వంతసింగు మొగలాయిసేనకంతయు నధికారిగాడు. మొగలాయి సైన్యమునకు షేస్టాఖానుఁడు సర్వాధిపతియైయుండెను. జస్వంతసింగు మొగలాయి సేనలలోజేరి శివాజీని సంహరింపఁబ్రయత్నించుటకుమారు వానిమైత్రింగోరి "నీవును నేనునుంగలసి ముందుగ షేస్టాఖానునింగడతేర్చివేయుదము. పిమ్మట మనయుభయసైన్యములకు నేను సేనాధిపతినై యుండిన యిచ్చవచ్చినతెఱంగున జేసెదనని వానికి వర్తమాన మంపెను. కాని అతఁడుచేసిన కుట్రయంతయు బయలుపడెను. అప్పుడైన నౌరంగజీబు వానిని దండింపక యెప్పటియట్ల దయతోను గౌరవముతోను జూచుచు సమయమువచ్చినప్పుడు సైన్యాధిపత్యమునుండి జస్వంతుని దొలఁగించి రాజపుత్రులలోనెల్ల విశ్వాసపాత్రుడు సత్ప్రవర్తకుడునగు నంబరు సంస్థానాధిపతిని జయసింగును సేనాపతినిజేసెను. అదిమొదలు జస్వంతసింగు జన్మాంతరమువఱకుఁ జక్రవర్తిమీఁద వానిపగతురతోనో బంధువులతోనోచేరి కుట్రల పన్నుచునేయుండెను. ఎన్నిసారులు కుట్రలుపన్ననో యన్నిసారులు నతనిపన్నుగడలు బయలుపడుచునెవచ్చెను. ఎన్నిసారులు బయలుపడెనో యన్నిసారులు వానిని జక్రవర్తి క్షమించుచునేవచ్చెను. చెరుపుజేయుటకు జస్వంతునకెంత విసువులేకుండెనో వానిదుండగములు సైరించుటకు జక్రవర్తికి నంతియు విసువులేకుండెను. జస్వంతసింగును దండింపఁజాలక చక్రవర్తి యూరకొనియుండలేదు. జస్వంతసింగునంతటి చండశాసనునినంతటి సాహసుని

సంతతి పరాక్రమవంతుని వేరొకభంగి చేసినపక్షమున రాజపుత్రప్రపంచమంతయుఁ దనపై దిరుగబడునేమోయనుభయమున నతఁడూరకొనెను. అప్పటికి రాజపుత్రసంస్థానములన్నియు సంక్షోభములేక నెమ్మదిగనుండెను. జస్వంతునిమీఁదికి మొగలాయిసేనలు వెడలి మారువారు జొచ్చెనా కందిరీగలతుట్టవలె రాజపుత్రస్థానమంతయుగదలి భయంకరమగునని యతఁడువెరచి యూరకుండెను. అదియునుగాక గొడ్డునేలయగు మారువారుదేశమునకుబోయిన సేనలన్నియు నిర్మూలములగుటయేగాని తిరిగివచ్చుటలేనందున జక్రవర్తి జస్వంతునిపై నెప్పుడుదయయే చూపుచువచ్చెను. మారువారుదేశస్థులగు కవీశ్వరులందఱు జస్వంతుడు మహాశూరుడని తమగ్రంథములలో వ్రాసియుండిరి. వారిపొగడ్తలకేమిగాని వానిచరిత్రము మిక్కిలి యసందర్భముగనుండెను. ఏలయన చక్రవర్తికి లోబడినవాడులోబడినట్లుండి కృతజ్ఞుడై విశ్వాసముగలిగి మెలగలేదు. పౌరుషముగలవాడు చేయవలసినట్లు స్వదేశస్వాతంత్ర్యమునిమిత్తమునిలిచి పోరాడి ప్రతిష్ఠనిలిపినవాడుకాడు. షాజహానుఁడు బ్రబలరోగపీడితుడై మంచమెక్కినప్పుడు వానికొడుకులాకరిగొంతుకలాకరుకోయ జూచుచుండినసమయమున జస్వంతసింగు రాజపుత్రప్రభులందఱుఁ గలియగట్టుకొని ప్రయత్నముచేసినచో రాజస్థానమునకు స్వాతంత్ర్యము కొంతకాలమైన నుండియుండును. కాని యప్పటి మేవారుప్రభువగు రాజసింగు, అంబరసంస్థానప్రభువగు జయసింగు, మారువారు దొరయగు జస్వంతసింగు నెవరిమట్టుకువారే చూచుకొని స్వలాభపరాయణులై దేశ స్వాతంత్ర్యము మాటమఱచిరి. జస్వంతసింగువద్ద తక్కినవారివద్దకంటె నొకవిశేషముగలదు. ఈతనిపేరు చక్రవర్తి కీశ్వరవేరు. జస్వంతసింగు బ్రతికియుండినంతకాల మౌరంగజీబొకనాడైన సుఖముగ బ్రతికియుండలేదు.

ఈరాచసింగమును దనవలలో బడవేసి కొనుటకు వీలైనప్పుడు వానిని బాతాళలోకమునకు ద్రొక్కుటకుఁజక్రవర్తి యెన్నెన్నోవిధ

ముల నయమునభయమున వానిం దనసన్నిధికి రావింపఁ బ్రయత్నించెను కాని యావులించిన ప్రేవులు లెక్క పెట్టఁగలజస్వంతసింగునమ్మి యొకసారియైన జక్రవర్తి సన్నిధికి రాడయ్యె. కుటిలోపాయములెన్ని పన్నినను జస్వంతసింగు లొంగలేదని తెలిసి చక్రవర్తిమైత్రియనియెడురి వాని నొడకుఁ బోసి దేశమునుండి వానిని వెడలించియెన్నడు తిరిగి రాని దూరదేశములకు బంపెను. కాబూలు రాజధానిగఁ గల యాఫుగనిస్థాన మిప్పటివలె వేరొకతురక రాజుపాలనమువలెనుండక యాకాలమున ఢిల్లీచక్రవర్తినికి లోఁబడి యుండెను. ఆదేశస్థులు మిక్కిలి మోటవాండ్రు. చక్రవర్తి కొకకన్నెప్పుడు వారిమీఁదనేయుండెను. ఆదేశమందుజనులు చక్రవర్తినిపైఁ బితూరుచేయ వజ్రమునువజ్రము చేతనే గెలువవలయునన్నట్లు కాబూలులోని దుర్మార్గులను మూరు వారులోనున్న దుర్మార్గులచేతనే జంపింపవలయునని నిశ్చయించి జస్వంతసింగునుబాగడి నీవుపోయినఁగాని యాయల్లరులడఁగవని చెప్పి బ్రతిమాలి వానిని సేనాధిపతిని జేసిపంపెను.

ఈతఁడు వెడలుటచే జక్రవర్తికి మనోభారము డింపుపడియెను కాబూలులో నిరంతరము పితూరీలుచేయుజనులు వీనిచేత జచ్చినను జక్రవర్తికిమంచిదే; ఆకాబూలుదుండగులచేత జస్వంతుఁడు కడతేరిననుమంచిదే. ఒకశత్రువుపోయినను మేలెగద. జస్వంతసింగు తనయేలిక వలన మహాధికారముబొంది తనకుబ్రతినిధియై రాజ్యముపాలించుటకు దన జ్యేష్ఠకుమారు నియోగించిసైన్యసమేతుఁడై కా బూ లు న కు, బోయెను. అతఁడుచన్న కొన్నిదినములకే యౌరంగజీబు జస్వంతసింగు పెద్దకొడుకగు పృధుసింగును దనకొలువుకూటమునకు రమ్మనియాజ్ఞాపించెను. పృధుసింగు చక్రవర్తియాన శిరసావహించి చక్రవర్తి కొలువునకుఁబోయెను. చక్రవర్తియు వానిందద్దయు గౌరవించె.

ఒకనాడు పృధుసింగు మొగలాయిదర్బారులో జక్రవర్తియెట్ట యెదుట పాదములు రెండు దగ్గరజేర్చి తలవంచి చేతులుజోడించి యా

కొలువున నెట్లుండ వలయునో యట్లునిలిచియుండ జక్రవర్తి వానినిఁ దనదాపునకు రమ్మనిచేసన్న చేసివచ్చిన పిదప జోడించియున్న యతని చేతులపై తనహస్తమువైచి "ఓయీఁరహతూరుఁడ! నీభుజము మీ తండ్రి భుజమట్లు బలిష్ఠమైనదనివిందు. ఇప్పుడేమిచేసెద''వనియడిగెను. అడుగుటయు రాజపుత్రుఁడు నిర్భయముగ నిట్లనియె.

దేవా! భగవంతుఁడు మిమ్ము రక్షించుగాక! నరలోక చక్రవర్తి తన పాలనమునకు లోబడిన యధమునిమీఁద చేయివైచుటయే చాలు. అంతకన్న కావలసినదేమున్నది. ఆమనుష్యుని కోరికలన్నియు సిద్ధించి నట్లె. ఇప్పుడు నారెండుచేతులు మీరుపట్టుకొనుటచే నేనుప్రపంచమంతయు జయించినట్టు సంతసించుచున్నాడ.

ఈమాట లనుచున్నపుడు పృథుసింగుమొగము జేవురించుటయు మేనుపులకలెత్తుటయుఁజక్రవర్తి రెప్పవాల్పకచూచి 'ఇతడు రెండవఖూటన్‌సుడి' యని సభవారితోఁ బలికెను. ఖూటన్ అనగా నౌరంగజీబు జస్వంతసింగునకుఁ బెట్టినపేరు. ఆపేరు దరుచుగాచక్రవర్తి జస్వంతసింగు ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు నిండాగర్వముగ నుపయోగించుచు వచ్చుటచే ఖూటన్ అనుమాట వినగానే సభికులు పృథుసింగున కేదోమూడినదని తలంచిరి. అంతలో నౌరంగజీబు రాజకుమారుని భాషణంబులకు సంతసించినవాఁడవోలె నటించి వానికి బహుమానమీయఁదలచి వెలలేని పట్టుదుస్తులు తెప్పించి యక్కడనే వాటిని ధరింపుమనియాజ్ఞాపించెను. అతండట్లే యావలువలుధరించి తన యదృష్టము లెస్సగనుండె నని భావించిబసకుంజనియె. కాని దర్బారువిడచిన కొలఁదికాలముననే వానికి దారుణమైన యొక రోగము సంభవించెను. దానిచే నతఁడపరిమితముగ బాధపడి వికృతరూపుఁడై కొన్నిగంటలలోనే కాలధర్మము నొందెను. ఆదుర్మరణము రాజపుత్రులందఱు నదియాగంతుకమైన రోగము కాదనియు జక్రవర్తి గౌరవించి పారితోషికముగనిచ్చిన యాదుస్తు విసముపూతగలదనియు నది ధరించుటచేతనే వానికా యకాలమరణము గలిగెననియుఁ దలంచిరి.

ఈదుర్వార్త కాబూలులోనున్న జస్వంతసింగునకు దెలిసినప్పు డతఁడు తనపైగల కసిదీర్చుకొనుటకుఁ జక్రవర్తి తనకుమారుని ఘోరముగఁ గడతేర్చెనని యూహించెను. పృథుసింగు తనకులప్రదీపకుఁ డనియుఁ దనమనోరథమనియు నమ్మి జస్వంతుఁడు వానిమీఁదనే పంచప్రాణములు బెట్టికొనియుండుటచే నీవార్త విని యడుగంటిపోయెను. పిమ్మటనతఁడెన్నఁడు తలయెత్తుకొని తిరుగలేను. ఇది జరిగిన కొన్నినాళ్ళకే యతని తక్కినకొడుకు లిద్దరు కాబూలుకొండలలోఁ దగిలిన మన్నెపుజ్వరముచేఁబీడితులై మృతినొందిరి.

తనంత కొడుకుల ముగ్గురం జంపుకొని వార్ధకమున సంతానహీనుఁడై జస్వంతసింగు దుఃఖభాజనమగు జీవయాత్ర నడుపుచుండియు దనకొడుకుం జంపినవానికే మేలుజేయుచు విదేశములను నుండవలసి వచ్చె. అతని నోదార్చుటకు రాణులిద్దఱుమాత్రము వానికడనుండిరి.

అందొక్కరితె మున్ను తానుపరాజయమునొందివచ్చినపుడుకోటతలుపులుమూసివేయించిన మీవారు రాజపుత్రిక. ఆమె దుఃఖితుఁడగుభర్తను శాంతవచనములచే నోదార్చునట్టి స్వభావము కలదికాదు గదా; రెండవభార్యయొక్కతె యూరడించినను వానికి యూరడికగలదయ్యె. ఉత్తమరాజవంశమునంబుట్టి ప్రతాపనిధియై జగచ్చక్రవర్తియగు ఢిల్లీచక్రవర్తి సయితము తనపేరు విని నపుడెల్ల గడగడవడంకునట్లు జండశాసనుఁడై మెలంగి నలువది రెండుసంవత్సరములు పరిపాలించి జస్వంతసింగు తుట్టతుదకు బిడ్డలులేక దిక్కుమాలి కానిదేశములలో మృతినొందెను.

వాని యిద్దరురాణులు వానినమ్మినబంట్లగు రహతూరులు చేయునదిలేక యెన్నోవందల యామడలదూరముననుండి పలుమారుమొగలాయిసేనలకు దుర్భేద్యమైన మూరువారుదేశమునకుఁ బోవనిశ్చయించి ప్రయాణమైరి. జస్వంతసింగు మృతినొందినను జోడుపురరాజకుటుంబమునకు ఢిల్లీచక్రవర్తికిని వైరమంత మొందలేదు. ఈరెండుకుటుంబము

లకుఁ జిరకాలము యుద్ధముజరిగెను. అది ముప్పదియేండ్లు జరుగుటచే దానికి ముప్పదియేండ్లయుద్ధమని పేరువచ్చెను.

ముప్పదియేండ్లయుద్ధము.

మారువారుసంస్థానాధిపతియగు జస్వంతసింగు పైనుదహరింపఁబడినప్రకారము కాబూలునగరములో మృతినొందినప్పుడు వానిపట్టపుదేవి మీవారురాజుల యాడుబడుచు మగని మృతకళేబరముతో సహగమనముఁ జేయసమకట్టెను; కానియామె యప్పటికి గర్భవతియయి యుండుటం జేసి గర్భముననున్న శిశువు మగశిశువో యాడు శిశువో తెలిసికొనువఱకు ననఁగా ప్రసవమగువఱకు నట్టిపనిఁ జేయఁగూడదనియు నొకవేళ మగశిశువేజనియించినపక్షమున నక్కుమారుఁడుతండ్రికిఁజక్రవర్తి చేసిన యపకారమునకుఁ బ్రతికారము సేయఁగలుగు ననియునందుచేత నామెతప్ప తక్కినరాజపత్ను లిష్టపడినచో సహగమనముచేయవచ్చుననియుఁ జెప్పి యక్కడ నుండిన రాజపుత్రులలోఁ బ్రధానుఁడగు కుంపావతివంశస్థుఁ డామెను వారించెను. కాఁబట్టిజస్వంతునిపట్టపుదేవి సహగమనము చేయక శత్రుమండలమధ్యమున రెండుమాసము లుండెను. ఆతని తక్కిన భార్యలు మగని కళేబరముతో సహగమనముచేసిరి. ఒకభార్య తనపుట్టినింట ననఁగా మందూరునగరమున నున్నందున వెంటనే భర్తశవముతో నిప్పులం జొచ్చుటకు వీలులేక మగనితలపాగ దెప్పించుకొని యావస్త్రము గప్పుకొని చిచ్చుఁ ప్రవేశించెను.

ఆరాజు పోయిన రెండుమాసములకుఁ బట్టపుదేవియగు నావీరపత్ని యొకకుమారునిం గని వీరమాతయయ్యెను. ఆకుమారున కామె

యజితుడని పేరుపెట్టెను. అద్భుతచరిత్రులు గల యట్టి మానవతుల కడుపున శూరులుగాక భీరులు పుట్టరుగదా? ఆరాణికి నామె కొలువుననున్న తక్కిన రహతూరువంశ రాజపుత్రులకును మహోపాయకుశలుఁడైన యౌరంగజీబు చక్రవర్తి యేదో పన్నుగడపన్ని మారువారురాజవంశపు మొలకయగు నాపసిబిడ్డను నపహరించి తనకోటలో బెట్టుకొని మారువారును గతిలేని దానినిగఁ జేయునని భయపడఁ జొచ్చిరి. అందుచేఁ జక్రవర్తికి దెలియకుండ నీవల బడవలయునని నిశ్చయించి తమపోకనుగూర్చి యౌరంగజీబునకు తెలియపఱచకయే వాని సెలవు గైకొనకయే యారాణి బిడ్డయుండాను నొకపల్లకీలోఁగూర్చుండి హత శేషులగు సైనికులు పరిజనులు తనకంగరక్షకులయి వెంట నరుదేర స్వనగరాభిముఖియయి బయులుదేరెను.

ఈపయనమునం దారాణికర్నావతివంశస్థుఁడు గంగపురాధిపతి రహతూరులలోఁ గడుబుద్ధిశాలి బాహుశాలి యగు దుర్గదాసను వీరుని నమ్మి తనశిశుసంరక్షణము వాని కప్పగించెను. జాడుపూరునకుఁ బోవు నీప్రయాణమునందును బిమ్మటను దుర్గదాసే యామెకుఁగుడిభుజమయి నమ్మినబంటై మెలంగి స్వామిఋణము దీర్చుకొనెను.

ఆచిన్నగుంపు సింధునదీతీరముఁ జేరునప్పటికి వారూహించిన దంతయు నిజమయ్యెను. ఆనదియొడ్డుననున్న యట్టకపురము వారుచేరి రేవుదాఁటి యీవల గట్టునకు రాఁబోవ చక్రవర్తి రక్షకభటులు తమస్వామియానతిలేక వారిని పోనివ్వమని నిరోధించిరి. రహతూరులు చక్రవర్తిసైనికులతోఁ బోరాడ నుంకించిరిగాని కార్యము గాదని యూరకుండి మొగలాయిసైనికులు లేని మఱియొక రేవు రాత్రివెదకికొని యెవ్వరెఱుగకుండ నచ్చటసింధునదిఁ దాఁటి యావలఁబడిరి.

అట్టకపురివద్దనున్న రక్షకభటులు మరునాఁడావార్త విని చక్రవర్తికిఁ దక్షణమే యెఱిఁగింప నవారులం బంపిరి. ఔరంగజీబు తద్వార్త విని కార్యము చెడివచ్చెనని వేగిరపడి రాణివద్దనున్న సేనకంటె గొప్ప

సేనం గూర్చి రాజపుత్రుల నిరోధింపుమని పంపెను. పుత్రసమేత యయిన యారాణి ఢిల్లీసమీపమునకు వచ్చునప్పటికి చక్రవర్తి సేన యామె భటులం గదిసి చుట్టుముట్టి ముందుకుగాని వెనుకకుగాని పోనీ యమని మార్గ మరికట్టిరి. ఎటులయిన ఢిల్లీనగరముం బ్రవేశించినచో నచ్చటనున్న రాజపుత్రులు తప్పక తనకుసహాయముచేయుదురని నమ్మి తన్ను నగరముం బ్రవేశింపనిమ్మని మొగలాయిసైనికుల నడిగెను. ఆమె వేఁడికోలు వారు నిరాకరించిరి. అందుచేత నామె తనరాజధానికి బోవుటకుగాని ఢిల్లీ ప్రవేశించుటకుఁగాని వీలుగానక శత్రుసైన్యములు చుట్టుముట్టియుండ ఢిల్లీకిదూరముగా నొకచోట విడిచియుండ వలసి వచ్చెను. రాజపుత్రులతో కయ్యములుం గోడెత్రాచులతో నెయ్యములని చక్రవర్తి యెఱుఁగును. అందుచే రాజపుత్రవీరులను సామదానభేదములచే వశపరచుకొన జక్రవర్తి నిశ్చయించి దుర్గదాసు మొదలగు రహతూరునాయకులను దనదర్బారునకు సగౌరవంబుగ రావించి సబహుమానంబుగ నాదరించి మచ్చికచేసి యిట్లనియె. "మీరాజపుత్రుని నావశము చేయుదురేని మీరేమికోరిన నదియిచ్చెద. వేయేల? మారువారురాజ్యమే మీకందఱకుఁ బంచియిచ్చెద. కావున లాభము పోఁగొట్టుకొనక వానిని నాకప్పగింపుఁడు."

ఆపలుకులు వారందఱు మహాభిమాన పరవశులయి యైకకంఠ్యముగాఁ జక్రవర్తితో జస్వంతసింగునకు లేకలేక కలిగిన యీకుమారరత్నమును మేము విడుచువారముకాము. మాదేశమున మాకుఁ గావలసినంత సహాయసంపత్తి గలదు. కాఁబట్టి కంఠములలోఁ బ్రాణములున్నంతవఱకు మేము మాదేశమును మారాజపుత్రుని రక్షించెదమే గాని విడువమని నిర్భయముగఁ జెప్పి రోషావేశమున నెఱ్ఱబారినకన్నులతో భయంకరములగు ముఖములతో సభాభవనమువిడిచి రాణియున్న నెలవునకుంబోయిరి. ఆప్రదేశమును మునుపటికంటె నెక్కుడుజాగరూకతతోఁ గాపాడుమని చక్రవర్తి యధికబలముబంపెను. మోసగానిని

మోసముచేతనే జయించుట కర్తవ్యమని దుర్గదాసు ప్రముఖులు కృత నిశ్చయులయి దాసదాసీజనములను స్వదేశములకు బంపుదుమని వంక పెట్టి రాణికి దాసీవేషమువేసి యామెను మఱికొందఱు పరిచారికలను ప్రాతపల్లకులలో నెక్కించి శిబిరముదాటించి మంచితనముగల యొక తురకబంటును జేరఁదీసి మిఠాయిగంపలో రాజకుమారునిం గూర్చుండ బెట్టి వానిచే నదియావలకుబంపి కృతార్థులయిరి. దేవియుఁ గుమారు డుం నెక్కడయని చక్రవర్తి యడిగినచో జూపుటకు నొకదాసికి విలువ బట్టలుగట్టఁబెట్టి నగలువెట్టి రాణివేషమువేసి కొడుకునకు రాజపుత్ర వేషమువేసి యతిగౌరవముతో వారిం జూచుచు నొకచో దాఁచిరి. చక్ర వర్తిసైనికులు పోవుచున్నది దాసీజన మనుకొని లెక్కసేయక మిఠాయి గంప నెత్తుకొన్నవాడు తురక యగుటచే ననుమానింప నక్కఱలేదని దొరకిన రాణిని రాజపుత్రుని జేతులారవిడిచిపెట్టిరి. రాజపుత్రశిబిర ములో జరిగెడు పరమరహస్యముల నెఱుఁగలేక యేదోకుట్ర జరుగు చున్నదని యనుమానించి యౌరంగజేబు తల్లిని కుమారుని తనకు తత్క్షణ మప్పగింపవలసినదని రాజపుత్రులకు వర్తమానమంపెను. కొడు కుం దల్లియు దాటిపోయిరని చెప్పినచో జక్రవర్తి తోడనే సైనికుల నంపి వారింబట్టి తెప్పించునేమో యను భయమున నావృత్తాంతము వానికి దెలియుట కెంతయాలస్యమయిన నంతమంచిదని రాజపుత్రులు తలంచి రాణియు బిడ్డయు నిఁక నక్కడనున్నట్లై పాదుషా యనుకొను నట్లు "మాదేహములలో నెత్తురుచుక్కలుండఁగ పిల్లవానినిగాని తల్లిని గాని మే మప్పగించుటస్వప్నవార్త" యనిప్రత్యుత్తరమంపిరి. ఈప్రత్యు త్తరమువిని యౌరంగజేబు తనకుఁ గావలసిన యిరువురు నప్పటికి దాటి పోవలేదనినమ్మి శిబిరము ముట్టడించి రాజపుత్రులనందఱు సంహరించి మాతాపుత్రులం బట్టితెమ్మని తనసైన్యమున కాజ్ఞాపించెను.

ఆవార్తవిని రహాతూరు లందఱు పరమానందభరితులయి దాటి పోవలసినవారు దాటిరి. ఇంకమనము కడతేరినను భయములేదని యుద్ధ

సన్నద్ధులై పితృదేవతలకు తర్పణము చేసికొని నల్లమందు మద్దత్తు మా మూలుకంటె రెండురెట్లెక్కువగ నెక్కించి గుఱ్ఱములెక్కి యొండొరులతో "అహాహా! మంచియదనుదొరకె. నేఁడు యుద్ధమను నదినీది యద్దరికిఁ బోవుటయో లేక నడుమ మునిగి చచ్చుటయో జరుగవలయు గాని మరల నద్దరికి రాఁగూడ"దని చెప్పుకొనిరి. మొగలాయి సైనికులాయుధపాణులయి శిబిరమును జుట్టుముట్టుటయు జస్వంతసింగుయొక్క పుత్రికలు తక్కిన యంతఃపురస్త్రీలు మునుముందె ప్రాణములబాసి స్వర్గలోకమును జూరగొనిరి.

ఆదారుణకృత్యము నిర్వర్తింపబడినపిదప మానవంతులగు రహతూరులు ఖడ్గపాణులయి శత్రువులపైఁబడిరి. ఆనాఁడు పారినరక్తప్రవాహములలో కెరటములు బయలుదేరినవని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. ఈసంగరమున రసపుత్రకులమున నుద్భవించిన ప్రతివెగ ప్రతిమను ష్యుఁడు దనకోపినంత శౌర్యముంజూపి కొందఱు మహమ్మదీయుల నుసురులంబాపి కీర్తిసంపాదించెను. దుర్గదాసు పలువురు పగతురను దెగటార్చి కులగౌరవమును స్వగౌరవమును నిలుపుకొనెను. చక్రవర్తి బారినుండి తప్పించుకొనిపోయినకుమారరాజుపక్షమున నింకనెన్నియో యుద్ధములు జేయవలసి యుండును గనుక కర్ణదాసు మొదలగు మహావీరులు కొందఱు రణరంగమునువిడిచి యావలకుఁ బోవుటకిష్టములేని వారయ్యు దూరమాలోచించి యనేకశత్రువులం జంపితిమిగదా? ఇఁక రాజపుత్రరక్షణనిమిత్తము యుద్ధరంగము విడిచినను మన కప్రతిష్ఠ యుండగూడ దనుకొని పగతురచేత జిక్కక కృత్రిమ రాజపుత్రుని వానికృత్రిమమాతను విడిచి తప్పించుకొని పారిపోయిరి.

దుర్గదాసు మొదలగుశూరశిఖామణులు రణరంగము విడిచి కొంతదూరము చని మిఠాయిగంప నెత్తుకొనిపోవుచుండిన తురకం గల సికొని గంపలోనున్న రాజపుత్రుని వెలికిఁ దీసికొని పగతురబారిపడకుండ వానిని సురక్షితమగు స్థలమునకుఁ జేర్చిరి. పాపమాబాలుఁడెంత

మందభాగ్యుఁడో గాని తనరాజధానియగు జాడుపురములో నున్నను వానికి క్షేమము లేకపోయెను. ఔరంగజేబు చండశాసనుఁ డగుటచే వాని యాయుధములు కడుదూరమున నున్న జాడుపురమునయితము వచ్చి బాలకుని బ్రతుకు సంశయావస్థకుఁ దెచ్చెను. రాజస్థానమునందు ఆబూయను పర్వతశిఖర మొకటిగలదు. అది శైవమతస్థుల పుణ్యక్షేత్రము. సందెచీకటివేళల నక్కడ నున్న స్ఫటికగోపురముల కాంతి దూరముననుండి చూచువారికి సముద్రపునురుగువలె గానఁబడును. అచ్చటి దేవాలయములలో నతిరహస్యములయి పరమపావనములయిన గదులు కొన్ని గలవు. దుర్గదాసు తనచిన్నరాజుయొక్క క్షేమమును గూర్చి చాలభయపడియాపుణ్యస్థలములలో వానిం దాఁచెను. ఆబాలకుఁడు తా నెవ్వరో తన పుట్టుక యెట్టిదియో యెఱుంగకయే మారుమూలలఁ బెఱుఁగుచుండెను.

ఈనడుమ నబద్ధపురాణియు నబద్ధపురాజపుత్రుఁడును జక్రవర్తి సన్నిధికిం గొంపోవఁబడిరి. వారిం జూచినతోడనే యౌరంగజేబు రాజపుత్రులు తనకన్ను బ్రామిరని గ్రహించియు గ్రహింపనివాడపోలె నటించి రాజపుత్రులవంచనకుఁ బ్రతివంచనచేయదలంచి యాదాసినే రాణిగాను దానిబిడ్డనే రాజుగాను సమాదరించి గౌరవించుచు నందఱతో మారువారు రాణియుఁ గుమారుఁడు దన సంరక్షణము లోనున్నారని చెప్పుచు మారువారుపై దండెత్తిపోయి జాడుపురము ప్రవేశించి తనవద్దనున్న దాసీపుత్రుఁడు జస్వంతసింగు కుమారుఁడని పట్టాభిషేకముచేయించి వానిని సింహాసనమెక్కించెను. అంతతోఁ దృప్తినొందక యతఁడు జస్వంతసింగు తమ్మునికొడుకులలో నొకనింజేరఁదీసి రాజ్యనిమిత్తము పోరాడుమని వానిం బురిగొల్పెను. ఈరెండుపన్నుగడలతోను మారువారుదేశమంతయు సంక్షోభస్థానమయ్యెను. దాసీపుత్రుఁడును జస్వంతసింగుయొక్క యన్నకొడుకు నేనురాజును నేనురాజునని బయలుదేరినను రహతూరులు వారిపక్షము జేరలేదు. ఏలయన జస్వం

తసింగుకన్నను కొండుకెక్కడనుండెనో కర్ణదాసు తక్క తక్కినవారనేకు లెఱుంగకపోయినప్పటి నేరహాస్యస్థలమునవో సుఖముగఁ గర్ణదాసు సంరక్షణలో నుండె ననియు రాజ్యభారము బూనఁదగినవయసు వచ్చి నప్పటి కాబాలుడు బయలువెడలుననియు నమ్మి వారు కర్ణదాసు చెప్పినట్లు నడచిరి. పైనపేర్కొనఁబడిన ప్రతిపీరులిద్దరు వారినెంత బ్రతిమాలినను బెదరించినను వారులెక్కసేయక చెవులతో వినుటయేగాని కన్నులతో నెన్నఁడుజూచి యెఱుఁగని తమ రాజకుమారుని రాక కెదురుచూచుచు కృతజ్ఞులై యుండిరి. అప్పుడేగాదు. ఔరంగజీబు దండెత్తివచ్చి రాజధానియగు జాదుపురమున దక్కినపట్టణములకు బట్టుకొన్నప్పుడును పుణ్యక్షేత్రముల బాడుచేసి దేవాలయముల బడగొట్టి యాస్థానముల మసీదులనుగట్టించి దేశమంతయు గొల్లపెట్టినపుడును రహతూరులు వారిమొనగాడగు దుర్గదాసు లేశమును లోఁబడక రాజకుటుంబము పక్షము నిలిచిరి.

అజితుని తల్లియగు రాణియు తనకుమారుని నిమిత్తము మగవాండ్రు కవచములు దొడుగుకొని యుద్ధములలో నెంతశ్రమపడిరో యంతిపురముననుండి తాను నంతియశ్రమలంబొరయఁ జొచ్చెను. ఔరంగజీబు సైనికులువచ్చి దేశముఁగొల్లపెట్టి నాశనముచేయుచుండుటచే దనకుమారుఁడున్న యాబూపర్వతము బాలకునకు సురక్షిత స్థానముగా నుండదని భయపడి యాయాపద గడవంబెట్టుకొనుటకు తనపుట్టినయిల్లు శరణమని యెంచి యప్పటిచిత్తూరురాణాయగు రాజసింగును సహాయమురమ్మని పిలిచెను. మీవారుకంటె మారువారే యుద్ధములలోశత్రువులధాటి కాగఁగల దేశము. ఏలయన మారువారులోఁ జాలభాగమిసుక పఱ్ఱ యగుటచే సైనికులకాహారము జంతువులకు మేఁతదొఱుకుట దుర్లభము. ఇఁకమీవారునందన్ననో భూములు సారవంతములగుటచేతను గొండలదారులు సుగమములగుటచేతను నక్కడ శత్రువులయాగడములు మిక్కుటముగ సాగుచు. దేశస్థితి యిట్లున్నను దమయింటి

యీడుపడుచు విపత్తులోనుండి వేడికొనుటచే నామెనొల్ల్ద్రోసిపుచ్చ రాదని రాణా రాజసింగు తక్షణమే యామెకుం దోడ్పడనియ్యకొనెను. బలములోఁగూడ రాజసింగు మిక్కిలి యధికుఁడుఁగాఁడు. చిక్కులు సంభవించెనా తొల్లిసంగుఁడు ప్రతాపుఁడు దాగినయడవులు హారావళీపర్వతప్రాంతములు దప్ప రహాతూరులకు శరణమిచ్చుటకు వాని యొద్ద మరియేదియు లేదు. ఏమైననుసరే రాజసింగు వారికిఁదోడ్పడ నిశ్చయించుకొనియె. మారువారురాణిఁ దాను స్వదేశమును విడిచి వచ్చుట లేదనియుఁ దనపుత్రునిపక్షమునఁ బనిసేయువారికి నుత్సాహముగలిగించుచు నచ్చటనే యుందుననియుఁ జెప్పి కుమారునిమాత్రము మీవారునకంపెను. కర్ణదాసు బాలకునిం దోడ్కొని మీవారుఁబ్రవేశించి రాణాయేర్పరచిన కెయిల్వాకోటలో బాలకునిఁబెట్టి సంరక్షించుచుండెను.

చక్రవర్తికి మీవారుపై నలుకబుట్టుట కిదిగాక మరియొకకారణముగూడ గలిగెను. మారువారుదేశములో రూపనగరమని యొకపట్టణము గలదు. అది ముఖ్యపట్టణముగ జస్వంతసింగు బంధువుఁడగు రహాతూరువంశస్థుఁడు రాజపుత్రుఁడొకడు చిన్నరాజ్యమును పాలించుచుండెను. అతనికి మిక్కిలి యందకత్తియ యగు నొకకొమరితగలదు. ఆబాలికను దనకిచ్చి వివాహముసేయుమని యౌరంగజేబు వానినడిగి యిచ్చినపక్షమున మామగారికి రెండువేల గుఱ్ఱపుదళమును బహుమానముగ నిచ్చివేయుదునని యాసపెట్టెను. ఆశచేతను భయముచేతను రాజుకూతు నౌరంగజేబున కియ్యఁదలంచి యామెను ఢిల్లీకిఁబంపుటకు నంతయు సిద్ధముచేసెను. తనవంశమునకుఁ బరమశత్రుఁడగు మ్లేచ్ఛరాజునకు దండ్రి తన్నియ్యఁదలంచినాడని విని యారాజపుత్రిక మనసునఁ జాలఖేదపడి యట్టివివాహముచేసికొనుట లేదనియుఁ బెండ్లిమాని తండ్రి తన్ను రక్షించిననుసరే లేనిచో మఱియొకరాజపుత్రిని యింటికి బంపినను సరేకాని యీదుర్ణయము పనికిరాదనిచెప్పి యేదియుం జేయు

టకు వీలులేనియెడల కరకుతురకను బెండ్లియాడుటకంటె మరణమునే తానుబొంద నిశ్చయించుకొన్నట్లు నిర్భయముగా బలికెను. తండ్రి యామెకొసంగిన యుత్తరము నొసంగకపోవుటచే నాబాలిక తనదారి తాను జూచుకొనవలయునని జనకసమానుఁడు వృద్ధుఁడునగు పురోహితుని బిలిపించి తన్నావిపత్సముద్రమునుండి దరిఁజేర్పుమని ప్రార్థింప నతఁడు సరేయని రూపనగరమువిడిచి పలుకొండలెక్కి చాలయడవులు గడచి యెన్నెన్నో యేఱులు దాటి మీవారు రాజ్యముబ్రవేశించియుదయపురముఁజొచ్చి రాణాను సందర్శించి వానిచేతికొక యుత్తరమునిచ్చెను. రాణా యాజాబును జదువుకొనెను. అందలి ముఖ్యవాక్యము లివి.

"ఈహంస యాపాడుకొంగకాభార్యయగుట. పరమపవిత్రమైన రాజకన్య పండుకోతిమొగమువంటి మొగముగల యామ్లేచ్ఛునిబాణిగ్రహణము చేసికొనవలసినదేనా? మీరురక్షించిన రక్షింపుడు లేనిచో బ్రాణత్యాగము చేసికొందునుగాని పాణిగ్రహణము చేసికొనను."

ఈనడుమ చక్రవర్తి తన ప్రియురాలిఁ దోడితెచ్చుటకు సైనికులంబంపెను. పంపుటకు తండ్రిప్రయత్నించుచుండెను. కన్యనిమిత్తము బంగరుపల్లకులతో బోయిలు మొగసాలలోగనిపెట్టుకొనియుండిరి. అంతలో నెక్కడనుండియో యొక రాజపుత్రులగుంపు వేచియున్న తురక బలగముపైఁబడి వేటాడఁజొచ్చెను. ఉదయపుర రాణాయగు రాజసింగు బాలికవ్రాసిన జాబును జూచుకొని కొంతసైన్యముతో రూపనగరమునకుఁబోయి యడ్డమువచ్చిన తురకల నరికి తొల్లి శ్రీకృష్ణుఁడు రుక్మిణీదేవిని దెచ్చిన తెఱంగున కన్యారత్నమును కీర్తిసమేతముగా సంపాదించుకొని మహావైభవముతో బురముం బ్రవేశించెను. ఔరంగజేబు 'రాజపుత్రులు తాము చేసిన యీసాహసమునకు ఫలమనుభవింపకపోరని తలయూచి మహమ్మదీయమతస్థుఁడుకాని ప్రతిమనుష్యునకు తలపన్ను విధించి తనసైన్యమును రాజస్థానముపై వేటకుక్కలవిడిచినచందమున విడిచెను. ఈపన్ను తొల్లిదయాళుఁడగు నక్బరు మంచిదిగాదని

కొట్టివేసినదే. ఔరంగజేబు మీావారునకు సమీాపముననున్న యజమీా రుపట్టణములోనుండి స్వయముగానే సైన్యమునకుఁ గాలోచితములైన యాజ్ఞలను బంపుచు సేనను మూఁడుభాగములుగ విభజించి తనకుమా రులగు నజాము ముజాము, అక్బరు అనువారల సైన్యాధిపతులుగా నియమించెను. ఆధాటికాగలేక రాణాయు వానిబలగము మున్ను సంగుఁడు ప్రతాపుఁడు చేసినట్లు హారావళి పర్వతములకుం జని యయ్య డవులలో దాగిరి. చేయునదిలేక మొగలాయిలు దేశము నాశముచేసి వారికి భోజనపదార్థము లందనీయక ఫలవృక్షములఁ బడగొట్టి గ్రామం బులు పరశురామప్రీతిచేసి స్త్రీలను బసిబిడ్డలను చెరబెట్టి దేశమంత యు మంగలములోబెట్టి వేచినట్లు మాడ్చిరి.

తురకలుచేసిన యీాదౌర్జన్యముచేత హిందువుఁడైన ప్రతిమను ష్యుఁడు స్వదేశమునందు స్వమతమునందు స్వగౌరవమునందు బట్టుదల గలిగి పోయినం గుర్క్రుడుపాణమేగదా యని కత్తిబట్టి రాణాకడకు బోయెను. అదివఱకే ప్రాణములకుం దెగించిన రాణాయొక్క చిన్నబల మీాజనులచేత గొంతవఱకు బలపడెను. అడవులలోఁ జరించు భిల్లులు మొదలగు వనచరులుగూడ తురకలం జంపవలయునని విండ్లమ్ములు బూని రాజునకుఁ దోడుచూపిరి. కాఱుమబ్బులు భూమిమీాఁద జడి వాన గురిసినట్లే మొగలాయిల సేనలు దేశముపై బడియెను. ఔరంగజే బైదుదినములుమాత్రమె యజమీారునందుండి పిమ్మట చిత్తూరుముట్ట డించెను. ఆకోట యనాయాసముగా పగతురచేఁ జిక్కెను. ఆకోట పడినప్పుడు కొండవిఱిగి క్రిందబడెనని యేప్రజలు భయపడిరి. ఎన్నికష్ట ములువచ్చినను రాణా మూరువారురాజపుత్రుఁడగు నజితుని విడువక సంరక్షింపఁజొచ్చెను. చక్రవర్తిసైన్యము మితిమీారియుండుటచే నేవేళ కేమికీడుమూఁడునోయని రాజపుత్రు లాయర్భకునిఁ గుండలో దీపము బెట్టినట్టుల దాఁచిరి.

చక్రవర్తి చిత్తూరును ముట్టడించుచునుండ దుర్గదాసు వానిదృష్టి మరలించుటకు జాల్వారుపట్టణమును ముట్టడించెను. తురకలయెదుట నిలిచి యుద్ధముసేయుటకు జాలకపోవుటచే రాజపుత్రసేనలు మొగలాయిసేనలకు మార్గమధ్యమున గష్టములు గల్పించుచు వారికొఱకుఁ బోవుసరకుల దోచుకొనుచు నొకమూలనుండి యొకమూలకు మారు త్రోవలంబోవుచునుండినవిగాక పోయినవిగాక కంటిలో నలుసులవలె నుండెను. దేశమంతయు నాశనదేవత విహరించు స్థానమయ్యెను. రాజపుత్రులు హారావళీపర్వతములలో నడుమనడుమ దిగివచ్చి మొగలు సేనలు నిమిత్తము పండించినపంటల నెత్తుకొనిపోయి కొండలమీఁద కుప్పలువేసికొనుచువచ్చిరి. రాజపుత్రు లెంతకాలమునకు లోఁబడక మేరమీరిన సిలుగుల బెట్టుటచేఁ జక్రవర్తి విశ్రాంతి నెఱుఁగక బాధ పడఁజొచ్చెను.

అట్లుండ నొకమారు రాణా చక్రవర్తినిభ్రమపెట్టి పట్టుకొనవల యునని యొకయుపాయము పన్నెను. చక్రవర్తి వారిని మించిన జిత్తుల మారియగుటచే నా వలలోఁబడక తప్పించుకొని యుదయపురమును బట్టుకొమ్మని యేఁబదివేలసైన్యమిచ్చి తనకుమారుఁడగు నక్బరును పంపెను. ఆసైన్యమును రాజపుత్రు లెవ్వరునడ్డగింపలేదు. ఉదయపురము వచ్చినప్పుడును చక్రవర్తికుమారునికంటి కొక్క మనుష్యుఁడైన కానఁబడలేదు. అంతఃపురములు ప్రమదావనములు సరస్సులు నిర్జనములై యుండెను. అంతయుఁ బ్రశాంతముగనుండెను. తనధాటికాగలేక పౌరు లందఱు నగరమునువిడిచి పారిపోయిరని చక్రవర్తిపుత్రుఁ డూహించి మరల వెనుకకుఁబోయినచోఁ దనతండ్రి యెల్లప్పుఁ డేదోపనిచెప్పి వేధించుచుండునని యతనిపోరు తప్పించుకొని సుఖపడఁదలఁచి యానగర సరోవరతీరమున గుడారములు వేయించి యందువిడిచి శత్రుదర్శన ములేమినిర్భయముగా భోగపరాయణుఁడై యొడలుమరచి విహరింప జొచ్చెను.

రాణాయొక్క మంత్రులలో సూక్తావతు వంశవృద్ధుఁ డొకఁడుం
డెను. అతఁడు విపత్సమయమున రాణానుజూచి "మునుముందు చక్రి
వర్తిసైన్యమును నిర్భయముగా మనదేశము బ్రవేశింపనిమ్ము మనము
వారినెదిరింపవద్దు వచ్చినవెనుక నవ్వలివార్త నివ్వలకు నివ్వలివార్త
నవ్వలకు నందకుండ మనము దారు లరికట్టి కరవుపాలుచేసి చంపుద
మని యాలోచనము చెప్పెను. ఆహితోపదేశమును బట్టియే రాణా
పురజనులనందఱ నుదయపురమునుండి పొమ్మని దాని నిర్జనముగఁ
జేసెను. ఇట్లు వచ్చిన యక్బరుసేనలను నలుమొగంబులనుండి పగతురు
కనిపెట్టుచునేయుండిరి. అక్బరు సరోవరతీరమున యథేచ్ఛముగా భోగ
పరాయణుఁడైయుండ నొక్కనాఁడు మీవారు రాజకుమారుఁడు జయ
సింగను వాఁడేమూలనుండియో యాకస్మికముగా మొగలుసేనలపయిం
బిడుగువడువునఁ బడియెను. ఆసమయమున మొగలాయిలలోఁ గొంద
ఱు నమాజు చేయుచుండిరి. కొందఱు విందులారగించుచుండిరి. కొంద
ఱు చతురంగమాడుచుండిరి, కొందఱు నిద్రించుచుండిరి. దొంగిలింపఁ
బోయి బద్ధకించి నిద్దురపోయిన దొంగలాగున మొగలుసైన్యము వచ్చి
నపని యొకటి చేసినపనియొకటి. అనేకు లానిద్దురనుండి యెన్నటికిని
లేవనేలేదు.

హతశేషసైనికులతో నక్బరు తండ్రివద్దకుంబోవ పయనమయ్యె
ను. కాని రాణాసైనికులు దారి నరికట్టిరి. అక్కడనుండి మొగముఁ
ద్రిప్పి యతఁడు కొన్ని కొండకనుమల దారిని మారువారులోఁబడి
పోవలయునని యావంకకు మరలెను. కాని యక్కడ భిల్లులు మొద
లగు నాటవికులు వారిమీఁద నమ్ములు రాళ్ళు విజ్జిమ్మి వెనుకకుం
దరిమిరి. ఆభిల్లుల బారి తప్పించుకొని యతఁడు మరల వెనుకకు మర
లఁగా నచ్చట జయసింగు కనిపెట్టుకొనియుండి సేనలం బటాపంచలు
చేసెను. మొగలుసేనలకు కత్తిచేయుచున్న యీనాశమునకుఁదోడు
కరవుగూడ తనపనిచేయ నారంభించెను. ఆరెంటిచేత తురకలు నిశ్శే

షముగ వధింపఁబడియే పోవుదురు. కాని యంతలో రాజపుత్రుల యౌదార్యము దయస్వభావము దశాభేదము గలిగించెను. అక్బరు సంధికివేడి యుద్ధము నంతతో తుదముట్టింతునని వాగ్దానముచేసి జయం సింగును బ్రార్థింప కౌటిల్యమెఱుఁగని యారాచబిడ్డ వానివాక్యములు సత్యములుగావగచి యాయుధములు డించిరైన వెళ్ళుమనక యాతురక దళమును జిత్తూరునకు బారిపోవనిచ్చెను.

ఔరంగజేబున కనేకభార్యలు గలరు. అందు సర్కేషియన్ జాతి స్త్రీయొకతె యుండెను. ఉదయపురీ యామెపేరు. చక్రవర్తి యొక్క యీదండయాత్రలో నాతని ప్రియభార్యయగు నుదయాపురీ దైవవశమున రాణాచేతఁ జిక్కెను. రాణా యామెను మిక్కిలి గౌరవముతో నాదరించి కొంతపరివారమిచ్చి సగౌరవముగా భర్తవద్దకు బంపి తనచేసిన యుపకారమునకు బ్రత్యుపకారముగా గోవులను వధింపవద్దని వేడుకొనుచు సందేశమంపెను. చక్రవర్తి యీమాటలు చెవిని బెట్టనేలేదు. చక్రవర్తికి మితిమీరిన సేనలుండినను కావలసినన్ని సంచారములుండినను రాజపుత్రులు క్రమముగా నిలిచి యుద్ధముచేయనివారగుటచే వారినినిశ్శేషముగ జయింపలేకపోయెను. విశేషించి పలుమారు జయము రాజపుత్రులకే గలుగుచుండెను. ఒకసారి చక్రవర్తి యేనుగులు జెండాలు రాణాచేతఁజిక్కెను. వేరొకసారి వానికుమారుఁడగు నక్బరును సమగ్రముగా జయించెను. ఈజయము సూక్ష్మబుద్ధిగల యొక రాజపుత్రవీరుని యుపాయముచేత లభించినది. ఆవీరుఁడు మొగలాయిలయొంటెల నైదువందలఁ బట్టుకొని వాటిమొగములకు కాగడాలుగట్టి వెలిగించి రాత్రి యాతురకసేనలమీఁదికి తోలెను. తురకలావైచిత్ర్యమును జూచి భయపడి పారిపోయిరి. యుద్ధ మెంతకాలమునకు ముగియనందున దుర్గదాసు మనసులో నొకయుపాయము పన్నెను. ఔరంగజేబు వానిసోదరులు మున్ను తండ్రిపై గత్తిఁగట్టి యాముసలివానిని రాజ్యభ్రష్టుని జేసినట్లె యిప్పుడు యుద్ధముచేయుచున్న యా

చక్రవర్తికుమారులు మువ్వురు తండ్రిమీఁద తిరుగబడినచో బాగు గదా యని యోచించి తండ్రికొడుకులకు భేదములు గల్పింప నతఁడు సమకట్టెను అతని సంకల్పమున కనుకూలముగ రాజపుత్రుల శౌర్యమునకు వారు తనయెడల జూపిన నెనరునకుఁ జాలసంతసించి యక్బరు నువానియెడ ననురాఁగముగలిగియుండెను. ఈయనురాగమునకుఁ దోడుగ నక్బరు దొపులేని యాయుద్ధముతో విసుగుజెంది తండ్రిపై మిక్కిలి యనిష్టముగలుగ విధిలేక పోరుచుండెను.

ఇటుండఁ గొన్ని నాళ్ళకు తనకుమారుఁడగు నక్బరు హిందూస్థాన చక్రవర్తియను బిరుదముపూని స్వతంత్రుఁడై డెబ్బదివేల సైన్యముతో తనమీఁదికి దండెత్తి వచ్చుచున్నాడని యౌరంగజేబునకు వార్తదెలిసెను. రాజపుత్రప్రేరణమున నక్బరట్లు చేసినమాట నిజమే. అప్పుడు చక్రవర్తి యజమీరులో నుండెను. అతనివద్ద దేహసంరక్షణార్థ మొకవేయి సైనికులకంటె నెక్కువలేరు. తక్కినకుమారులిద్దరు చాలదూరముననుండిరి. సైన్యబలము లేకపోవుటచేనతఁడుబుద్ధిబలమేప్రయోగించి మనోధైర్యమును నించుకేనియు బీరువోవనీయక యా యాపదను దప్పించుకొనియెను. తనకుమారుని రాజపుత్రులను బడఁదోయుట కతఁడు గట్టి యుపాయములవల నొకటిపన్నెను. ఆవలయిది. అతఁడు తన వేగులవాండ్రలో నొకనిం బిలిచి వానిచేతికొక యుత్తరమిచ్చి యిది దుర్గదాసు డేరాలోఁ బడవేయుమని చెప్పెను. ఆయుత్తరమును జూచుకొనఁగా జక్రవర్తియు గొడుకు మనసులోనొకటేయనియు మహమ్మదీయ సైనికుల విశ్వాసమును బరీక్షించుటకును రాజపుత్రులనుబట్టి యప్పగించుటకును గొడుకును తండ్రియుఁ గలసి యాపన్నుగడపన్నిరనియు దుర్గదాసునకుఁ దోఁచెను. ఈసంగతులు వెల్లడియైనతోడనే తురకసైనికు లక్బరును విడిచి చక్రవర్తిం జేరిరి. రాజపుత్రులు విడిచి పోయిరి. పాపమక్బరు దుర్గదాసు సమేతుడై మూడువేల సైనికులు కొలువ ప్రాణభీతిం బారవలసి వచ్చెను.

అక్బరుమనసులో నెవరికిద్రోహము తలంపలేదనియు నిష్కారణముగా జనకుఁడు పన్నినపన్నుగడచేత నీయిక్కట్లు సంభవించినవనియును రాజపుత్రులు మరునాఁడు తెలిసికొనిరి. తెలిసికొనిననేమి? కార్యము చేదాటెను. ఇంతలోఁ జక్రవర్తియొక్క తక్కినకొడుకులిద్దరు తండ్రిని గలసికొనిరి. కాఁబట్టి యక్బరుచేయఁదగిన దేదియు లేకపోయెను. రాజపుత్రులు తమకొండలలో నతనిందాగుమని యభయమిచ్చిరి. కాని యతఁడు సాధ్యమైనంత వేగముగ క్రూరుఁడగు తండ్రిబారినుండి తప్పించుకొని యావలఁబడవలయునని సమకట్టి దుర్గాదాసుమొదలగు నైదువందలవీరులు వెంటరా రాజస్థానము నిర్గమించెను. ఇంతలోఁ జక్రవర్తి కొడుకుం దరుముచు రాఁగా నతనికడనున్న రాజపుత్రులు కొడుకువాని వానికిఁ జూపక తప్పుతోవ ద్రొక్కిరి.

ఇట్లు తనకుమారుఁడుతప్పించుకొనిపోయెనని చక్రవర్తి విని మిక్కిలికోపించెను. తనయుని పలాయనములో మారువారు రహతూరులు సహాయులైరని తెలిసి యౌరంగజేబు మరల మారువారు దేశముపైఁబడెను. దండయాత్రకుఁదోడుగ విశూచిజాడ్యము మారువారునం బ్రబలి పగతురకత్తులవాతఁ బడకుండ మిగిలినవారిని దనపొట్టంబెట్టుకొనెను. ఎన్నికష్టములు వచ్చినను రహతూరులుమాత్రము లోఁబడలేదు. ఈతడు మన జస్వంతసింగు కుమారుడగు నజితుడు దినదినాభివృద్ధి నొందుచుండెను. రహతూరుల నేకులు వానియునికి వినుటయేగాని విగ్రహ మెన్నఁడు జూచియెఱుఁగమి ప్రభువుంజూడఁగోరి "మాయేలికం జూడకపోవుటచే నన్నముసీళ్ళును నోటికి రుచించుటలేదు. కావున తప్పక చూడవలయు" నని ప్రార్థించిరి. అప్పుడు దుర్గదాసుబాలకునిఁదెచ్చి రహతూరులకుజూపెను. అప్పటికి దాదాపుగనతనికి యుక్తవయసు వచ్చుటచే రహతూరులాకుమారునకు నేనుగులు గుఱ్ఱములు ముత్యములు రత్నములు కానుకలిచ్చి మొగమున రాజలాంఛనమగు టీకాను వేసి యేలికగా నంగీకరించిరి. యుద్ధమప్పటికి ముగియనందున రహతూరులు మరల సన్నద్ధులైరి.

కుమారరాజు కయ్యముల నారితేరని వాఁడయ్యు తన జన్మవంశములకుఁ బ్రతిష్ఠ గలుగునట్లు పోరాడెను. ఇంతలో గలహము మిక్కిలి సందడిగ నున్నపుడె మీవారు ప్రభువగు రాజసింగు మృతినొందుటయుఁ ద్రొల్లి యక్బరును దయాళువై విడిచిన జయసింగు మీవారు గద్దెనెక్కుటయు సంభవించెను. జయసింగు యుద్ధమున సింహమై పోరాడినశత్రువులను గృపాళువై శ్లాఘ్యుఁడయ్యెను. ఆతని దయామయస్వభావమే కడకు వాని కమితోపకారముచేసెను. చక్రవర్తి దక్షిణహిందూదేశములోఁ గొన్ని యల్లరుల నడచుటకుఁ బోదలఁచి రాజస్థానమును బీడించుటకు గాలముచాలక జయసింగుతో సంధిఁజేసికొనియెను. కానియాసంధి చిరకాలము నిలువలేదు. తక్కిన రాజపుత్రసంస్థానములన్నియు మొగలాయిల దాడిచేనెన్నరాని సిలుగులఁబడుచుండ మీవారుప్రభువు తన్నుగానట్లు కులుకుచు నూరకుండఁగలడా? అందుచేతనతఁడు తనబంధువులకుదోడ్పడెను. ఈసంధిచెడిపోవుటకు తప్పు వారిపై వీరు వీరిపై వారు మోపిరి. చక్రవర్తి ద్రోహముజేసెనని జయసింగుపలికెను. జయసింగు నీతిమాలి సంధి తప్పెనని చక్రవర్తి యనెను.

ఔరంగజీబు చిరకాలము బ్రతుకుటచే ననేకరాజపుత్ర ప్రభువుల మరణముఁ జూచెను. ఈయుద్ధమిట్లుండగానే బాహుశాలియగు జయసింగు లోకాంతరగతుఁడయ్యెను. వానికుమారుఁడగు రెండవ యమ్రా మీవారు సింహాసన మెక్కెను. అతఁడు సింహాసనమెక్కిన యేడుసంవత్సరములకు రాజస్థానమంతయు మహానందసముద్రమున నోలలాడునట్లౌరంగజీబుచక్రవర్తి మృతినొందెనను వార్త తెలిసెను. ఔరంగజీబు క్రీస్తుశకము 1707 సం॥ మార్చినెలలో చనిపోయెను.

వీనులవిందగు నావార్తవిని యజితుఁడు గుఱ్ఱమెక్కి జాదుపురముబోయి మొగలాయిలందఱిని సింహాసనమెక్కి తనతండ్రితాతల దర్బారులో కొలువుదీర్చెను. ఎదిరించిన తురకలలోఁ గొందఱనరకి కొందఱఁ జెఱఁబెట్టి కొందఱిఁదరిమికొట్టి వారు కసిఁదీర్చుకొనిరి. తురకలు

రాజపుత్రుల వారికోడి పిక్కబలముకొలఁది పరుగెత్తుచు తురకవేష ములు దీసివేసి బైరాగుల వాలకములుదాల్చి హరిగోవిందా సీతా రామా యనిపలుకుచుఁ బగటిపూటల బిచ్చమెత్తుకొనుచు రాత్రులు పోఁగలిగినంత దూరముపోవుచు వీలైనంతవరకుఁ బ్రాణరక్షణము చేసికొనిరి. తురకలగురువులగు ముల్లాలు జపమాల త్రిప్పునపుడు మహమ్మదుపేరుమాని రామనామము స్మరించిరి. మంగళ్ళను బ్రతిమాలి సొమ్మిచ్చి గడ్డములను గొరిగించుకొనిరి. రాజపుత్రులకు గడ్డములు లేకపోవుటచే తమ గడ్డములుఁ జూచి తమ్ము తురకలుగ వారు గుర్తింతురని భయపడి యట్లుచేసిరి.

ఔరంగజేబు అనంతరము వానికుమారుఁడు బహదూరుషా ఢిల్లీ చక్రవర్తి యయ్యెను. అతనికి నౌరంగజేబునకున్న దారుఢ్యములేనందున నదివఱ కేచక్రవర్తి పడనికష్టము లతఁడు పడవలసివచ్చె. రాజపుత్రులు మహారాష్ట్రులు సీకులు వానితండ్రివలనఁ గష్టములు పడిపడి యీతని కాలమునరేగి రాజ్యమును ముక్కముక్కలుగఁ జీల్పనారంభించిరి. మొగలాయివీరులు సౌఖ్యములుమరగి బంగరుపల్లకులలోఁ గూర్చుండి యుద్ధములకుఁ బోవనలవడి తొలుఁదొల్త బెబరుతో హిందూస్థానమునకు వచ్చిన తమ పూర్వుల నెందుంబోలక పౌరుషహీనులైరి. బహదూరుషా కాలగతులెఱిఁగి యున్నచిక్కులకుఁదోడు రాజపుత్రులకు గోపముతెప్పించినచో మరిన్నిబాములు బడవలసివచ్చునని తొల్లియక్బరు కాలమున వారనుభవించెడు సకలస్వాతంత్ర్యములను వారికిచ్చి రాజస్థానముపై తనకుఁగల యధికారమొకవిధముగా వదలుకొనెను. రాజస్థానములో మూడు ముఖ్యస్థానములుండెను. అవి యంబరు మీవారు మారువారులు. అంబరుప్రభువగు జయసింగు మీవారుప్రభువగు రెండవయమ్రా మార్వారునాయకుఁడగు నజీతుఁడు ముప్పురొకచోట జేరి ఢిల్లీతో నేవిధమైన సంబంధము లేకుండఁ జేసికొనవలయునని యొట్టుపెట్టుకొని యొడంబడికఁ జేసికొనిరి. ఈయొడంబడిక మరింతకట్టుదిట్ట

ముగ నుండుటకుఁ దక్కిన యిద్దఱు ప్రభువులు మీవారు రాజుపడుచులను వివాహముచేసికొని వారిసంతతులకే రాజ్యమిచ్చుట కొడంబడిరి.

ఈవిధముగా రాజపుత్రులకు మొగలాయిలకు నాశనకారణమైన ముప్పదియేండ్లయుద్ధము ముగిసెను. ఔరంగజీబు తనముత్తాతయగు నక్బరువలె రాజపుత్రుల నాదరించి వారితోడి సంబంధబాంధవ్యములు నిలుపుకొన్నచో మొగలాయిరాజ్యము మహారాష్ట్రులచేఁ జిక్కి విపద్దశనుండకుండ యీరాజపుత్రులు సంరక్షించియుందురుగదా! ఔరంగజీబు రాజపుత్రసహాయములేమి కుడిభుజముఁగోల్పోయి మహారాష్ట్రులతోఁబోరవలసివచ్చెనని చెప్పవచ్చును. రాజపుత్రులు ఢిల్లీనుండి విడిపోవుట మొగలాయిలకే గాక యీరాజపుత్రులకును నష్టమాపాదించెను. వీరిరువురు విడిపోవుటచే మహారాష్ట్రులు ప్రబలి వీరినిరువురజెరియొకసారి నడంచిరి. మీవారు రాజుల యాడుపడుచులను తక్కిన రెండుసంస్థానప్రభువులు పెండ్లియాడుటచే రాజపుత్రులలో రాజపుత్రులకే గద్దెయెక్కెడువిషయమున బలుమారు కుటుంబకలహములు గలిగెను. ఆవివాదములు చక్కఁబెట్టు నెపమున మహారాష్ట్రులువచ్చి వారిరాజ్యము నాక్రమించుచువచ్చిరి.

అజితుఁడు మారువారు చిరకాలము బరిపాలించెను. అతని పాలన మన్నివిధముల మెచ్చఁదగియుండెను. కాని యొక్కవిషయమున నిందాస్పదమైయుండెను. ఆనాఁటిరాజపుత్రులందఱిలో దుర్గదాసు జనులకు మిక్కిలి యిష్టుఁడు. ఔరంగజీబుచక్రవర్తి యావజ్జీవ మిద్దరిశత్రువులంగూర్చి బెంగఁగొనియుండెను. ఒకఁడు మహారాష్ట్రుడగు సివాజీ; రెండవవాఁడు రాజపుత్రుఁడగు దుర్గదాసు. ఆచక్రవర్తికి వీరుపేరులీశ్వరవేరులు. అతఁ డాయిద్దఱుపగతురచిత్తరువులు వ్రాయుమని యొక చిత్రకారున కాజ్ఞాపించెనఁట. ఆచిత్రకారుఁడును వల్లెయని మంచముమీఁదఁ బవ్వళించిన స్థితిలో సివాజీచిత్తరువువ్రాసి గుఱ్ఱమెక్కి తీరికలేమి దానిమీఁదనేయుండి యుద్ధములో రొట్టెలుతినుచున్నస్థితిలో దుర్గదాసు

చిత్తరువు వ్రాసి చక్రవర్తికి సమర్పించెను. ~~ఆరెండుపటములను~~ దగ్గరఁ బెట్టుకొని యాముసలిపాదుషా గుండెబాదుకొని యాపాడుసివాజీనెట్లైనబట్టుకొని గెలువగలనుగాని యీరాచకుక్క దుర్గదాసునుమాత్ర మీజన్మమునఁ బట్టుకొనగలనని ధైర్యము లేకుగదాయని పలుకుచుండునఁట ఆదుర్గదాసేగదా యజితుని కాబూలునుండి సేమముగ దెచ్చి జీవితమంతయు ధారవోసి పెంచి విలువిద్య నేర్పి రాజ్యమప్పగించి సంరక్షించెను. అట్లు తండ్రికంటె నెక్కుడైన యాదుర్గదాసున కజితుఁడు మహాద్రోహము చేసెను. ఇందుకే యారాజుచరిత్రము నిందాస్పదమైనది. కొండెములు వినియో యోర్వలేమికి లోఁబడియో యెందుచేతనో నజితుఁడు వృద్ధుఁడగు దుర్గదాసును ధనమెల్లదోఁచుకొని సర్వభ్రష్టునిఁ జేసి దేశమునుండి వెడలఁగొట్టెను. చరమదశలో దుఃఖభాజనుఁడైన యామహావీరునకు మీవారు రాజగు రెండవయమ్రా శరణమిచ్చి యుదయసాగరము చెంతనొక మేఁడగట్టించి యందుంచి దినమునకైదు వందలరూపాయలు బత్తెమిచ్చి పోషించి గౌరవించెను. ఒకమారు బహదూరుషా దుర్గదాసును బట్టి తనకప్పగింపవలసినదని మీవారు రాణాకు జాబువ్రాసెనఁట; కాని ధీరోదాత్తపురుషుఁడగు రాణా యట్టి దుర్ణయమున కొడంబడుట లేదని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

అజితుఁడు చాలకాలము నేలయేలినపిదప 1730 సం॥న నొక నాఁటిరాత్రి బూందీరాజుల యాఁడుపడుచగు నొకభార్యమందిరమునఁ బవ్వళించియుండగా నాదంపతులకు జన్మించినకొడుకులే యిద్దరు రెండు జాములవేళ మందిరముఁజొచ్చి తండ్రినివధించిరి. స్వహస్తములతోఁ దండ్రినిజంపినవాఁడు రెండవకొడుకు. జ్యేష్ఠుఁడు తానుగద్దె నెక్కవలయునని దగ్గరనుండి తమ్మునిచేతఁ దండ్రిని చంపించెను. ఆదుర్మార్గుని నామధేయము అభీసింగు. ఈదుష్కార్యము జరిగినది మొదలుకొని మారువారు సంస్థానమున కభ్యుదయము లేదని జనులుతలంచుచున్నారు.

రాణాసంగ్రాముని కథ.

సంగ్రాముఁడు క్రీ. శ. 1716 వ సంవత్సరమున మీవారుసింహాసన మెక్కెను. పూర్వపురాజుల శౌర్యమును జూపిన యుదయపూరు రాజులలో నితఁడే కడపటివాఁడు అతఁడుదృఢమనస్కుఁడనియు న్యాయపరిదాత యనియు నాడంబరము లేనివాఁడనియుఁ దెలుపుట కనేక కథలు గలవు. అతనికాలములోఁ బ్రజలు మహారాష్ట్రులవలన మొగలాయిలవల్ల బాధలులేక చాల సుఖపడిరి.

అతఁడు కడుబాలుఁడయి యున్నపుడె తండ్రి మృతినొందుటచేఁ దల్లి బాల్యకాలమున రాజ్యపాలనముఁజేసెను యుక్తవయస్కుఁడయిన పిదప నతఁడు రాజ్యభారమునుబూని తల్లి పెత్తనమేమియు లేకుండఁ బాలించెను. ఒకమారు వానితల్లి యనవసరముగఁ దనకుసంబంధములేని వ్యవహారములలో జోక్యము కలుగఁజేసికొనఁగ నతఁడామెకు నెంతో చమత్కారముగ బుద్ధిఁజెప్పెను. సంగ్రాముడు సర్వకాలసర్వావస్థలయందు మిక్కుటమగు మాతృభక్తిఁజూపి యామెయడుగులఁ గన్నులనద్దుకొని విధేయుఁడయి యుండుటంజేసి కొడుకు తనపలుకులు వినకపోవునాయని తలంచి యామె యడుగరానికోరికల నడిగెను.

దేరియావదు పేరుగల యొకచిన్నసంస్థానముగలదు. ఆసంస్థాన ప్రభువు సంగ్రామమునకు రక్తస్పర్శగలచుట్టము. అతఁడు దుర్జయుఁడయియుండ వానిసంస్థానమును సంగ్రాముడు తనయధీనముచేసికొనెను. రాణా చిన్నవాడయ్యు యుక్తాయుక్తములెఱిఁగి పౌర్వాపర్యములు విమర్శించి ప్రతికార్యముసేయుటఁజేసి సామంతరాజు లెవ్వరు దేరియావదుప్రభువుపక్షమున రాణాను బ్రతిమాలరైరి. అట్లు రెండుసంవత్సరములాప్రభువు రాణావారిదర్బారునకు దూరుఁడయి నానాబాధలు

పడిపడి యెట్టకేల కేదోవిధమున రాజానుగ్రహముబడయ నిశ్చయించుకొనెను. సంగ్రాముని తల్లివద్ద నూడిగములుసేయు పనికత్తెయలలో గొందఱి నాపభ్రువెఱుఁగును. అందుచే వారిం గలిసికొని యతఁడు వెలలేని నగలు వారికి బహుమానములుగ నిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి రాణా వారితల్లితోఁ దనసంగతి మనవిచేయుమనిచెప్పి యామెకొక యర్జీయును రెండులక్షలరూపాయలు కానుకగ నిచ్చున ట్లొకపత్రమును వ్రాసి వారిచే నామెకుఁబంపెను. రాణాసంగ్రాముడు పూట పూట భోజనమునకు బోవకముందు తల్లియున్న యంతఃపురమునకుఁ బోయి యామెకుఁ బాదాభివందన మొనరించి పిమ్మట నారగించుటకు బోవుచుండును. ఒకనాడు సాయంకాలము రాణా యెప్పటియట్లు తల్లి యడుగులకు మ్రొక్కి భోజనమునకు వెడలదలఁచుచుండ దల్లి కొడుకు నొకకోరిక కోరెను. "కుమారా! దేరియావదుప్రభువు నీచేతదగినట్లు దండింపబడియె. ఇప్పు డతడు పశ్చాత్తాపము నొందుచున్నాడు. క్రమ్మర వానిసంస్థానము వానికిచ్చి నీయనుగ్రహమునకుఁ బాత్రునిచేయగూడదా" యని యడిగి యామె తన కాపభ్రువు వానిపక్షమున చెప్పినందున కిచ్చెదనన్న రెండులక్షలరూపాయిల మాటకూడ దాఁచక చెప్పి యెట్లయిన వాని ననుగ్రహింపుమని బ్రతిమాలెను. ఆకోరిక విని రాణా విసుగుకొనక లేశము సందేహింపక యట్లె చేయుదునని చెప్పెను. రాణా యేకార్యమును జేయదలచుకొన్నను వాగ్దానము చేసినపిదప నొక వారముగడపి పిదప దానిని వ్రాసి చెరియఁజరిగించుట మావారులో వాడుకగనుండెను. రాణా నాఁడు తొల్లింటివాడుకలు విడిచి తాను తల్లిసమక్షముననుండి యావలకు బోవకమునుపే దేరియావదుప్రభువును రాజ్యప్రతిష్ఠితునిఁజేసినట్లు శాసనము వ్రాయుమని చెప్పి రెండులక్షల రూపాయలుమాత్రము వానివద్ద లంచము పుచ్చుకొనవద్దని యామెను బ్రతిమాలి వినయముతో మరల నమస్కరించి భోజనమునకు జనియె.

రాజమాత తన తెలివికి మిక్కిలి సంతసించుచు కొడుకుం బొగడుచుండెను. కాని మరునాఁడు సంగ్రాముఁ డెప్పటియట్ల తల్లికి వందనము సేయుటకు రాఁడయ్యె. అట్లు సేయుటకుఁ గారణ మేమని తల్లి వర్తమానమంప నెప్పటికంటె నొకగడియ ముందు భోజనము చేసెనని యామెకుఁ దెలిపెను. పోనీ సాయంకాలము వచ్చునని యామె వేచి యుండ నప్పుడును రాలేదు. ఆమె బిడ్డను రమ్మని ప్రేమస్పదముగ మరల సందేశమంపెను. రాణా మునుపటికంటె వినయముగ బ్రత్యుత్తర మంపెను. కాని తాను మాత్రము మాతృదర్శనమునకుఁ బోవడయ్యె.

అంతట రాజమాత తనతప్పుఁ దెలిసికొని దుఃఖితయయి మూఁడు తరములనుండి మీవారునకు మంత్రిగానుండి రాణాలకు హితోపదేశము జేయుచున్న ముఖ్యమంత్రి సలహా నడుగవలయునని వానిఁ దన వద్దకురమ్మని యానతిచ్చెను. బుద్ధిశాలియగు నామహామంత్రి "రాజ్యాంగవిషయములను రాణా వారితోఁదక్క మరియెవ్వరితో నేను మాటలాడఁగూడదని నాకు రాణావారు శాసించిరి. కావున నేను రాజాల" నని యామెకు సవినయముగ వర్తమానమంపెను. ఈప్రయత్నము విఫలమగుటయు నామె తనకు శక్యమయిన యత్నము లన్నియుఁ జేసె. ఎన్ని చేసినను గొడుకు దర్శనముగాదయ్యె. అప్పుడు కోపము హెచ్చ జొచ్చెను. పనికత్తెలెదుట నిలువఁబడుటకు వీలులేకపోయె. తుదకామె యన్నముదినుట మానుకొని యెవరికిఁ గానఁబడక విలపింపఁ జొచ్చెను. అప్పటికయినఁ గుమారుఁడు లక్ష్యము సేయఁడయ్యె ఎట్టకేల కామె దేశము విడిచి గంగాయాత్రకుఁ బోదునని కొడుకునకుఁ జెప్పిపుచ్చెను. వెంటనే కుమారుఁడు తల్లి ప్రయాణమున రవంతయు కష్టపడకుండునట్లు కావలసినన్ని సదుపాయములు జేసి వలయు పరివారమిచ్చి కోరినధనమిచ్చి వెళ్ళుమని వర్తమానమంపెను. ప్రయాణసమయమునఁ బల్లకి యంతఃపురమువద్ద సిద్ధముగా నుండునప్పుడయినఁ దన్ను సాగనంపుటకు గడ

పారి తనకొడుకు తనవద్దకు వచ్చునని యామె యూహించియుండెను.
కడుసరియయిన యామెకొడుకు సందేశములతోనె వెళ్ళబుచ్చెనుగాని
యప్పుడయిన తల్లికంటికగుపడఁడయ్యె. అన్నివిధముల నిరాశఁజెంది
సిగ్గుపడి యారాజమాత చల్లనిగంగానదిజలములయిన నార్పలేనిహృద
యసంతాపముతోఁ బల్లకినెక్కి పయనమయి పోయెను.

పోవుచు నామెమార్గమధ్యమున నంబరుపట్టణమున నొకపూఁట
విడియ నాదేశపురాజగు జయసింగు భక్తి పెంపున నామెదర్శనము జేయ
వచ్చెను. అంబరురాజు మీవారురాజు బావమరందు లగుటచే జయ
సింగు బాంధవ్యముచేతను భక్తిచేతను రాజమాతఁగనుఁ గొని తాను
క్రొత్తగా కట్టిన జయపుర మనుమహానగరమును జూచిపొమ్మని యా
మెను బ్రతిమాలి యామెకు మితిమీరిన యుపచారములు చేసి యెం
తకు నామె సమ్మతింపకపోవుటచే నామె యెక్కినపల్లకి దడె తనభుజ
ముపై బెట్టుకొని కొండొకమోసి తనభక్తిఁ జూపెను. ఈయుపచార
మునను రాజమాత మిక్కిలి సంతసించి జయసింగు తనయింటిగుట్టు
వెళ్ళబోసికొనవలసినంత యాప్తుఁడు గాకున్నను తనమొర వినువారు
మఱెవ్వరు లేమి యాతనితోఁ దనహృదయతాప మెఱింగించెను.
అతఁడును విని యామె దుస్థితినిఁగూర్చి విచారించి కొడుకునకు నామెకు
మధ్యవర్తియయియుండి పొత్తుసేయుటకుఁ బూనుకొనియె

రాజమాత సగేయని తీర్థయాత్రలెల్ల సేవించి మరల వచ్చునప్పు
డంబరుపట్టణమునకు రాఁగా జయసింగు తనమాట నిలుపుకొనుటకు
నామెతో నుదయపురమునకుఁ బోవఁ దలఁచి తగుపరివారముతో బయ
లుదేరెను. తల్లి జయసింగును వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చుట విని సంగ్రా
ముఁడు వారియుద్దేశ మెఱిఁగి గృహచ్ఛిద్రముల విషయమున నొకరిచే
తఁ జెప్పించుకొనఁ దగునాయని సపరివారముగ పురమువెడలి తల్లి
కెదురుగఁ బోయెను. పోయి జయసింగు విడిసియున్న తావునకుఁ బోక
తల్లియున్న నెలవునకుఁ బోయి తనరాక నామెకెఱిఁగించి దర్శనముచేసి

వెనుకటియట్లు దీవనలువడసి యామె నభ్యంతర మందిరమునకుం దోడు కొనివచ్చెను. ఆమె నింట విడియించినపిదప వెండియు నతఁడు బయలు దేరి జయసింగువద్దకుఁజని వానిని సగౌరవముగఁ బురికిం దోడితెచ్చెను. అనాఁటితోఁ గొడుకునకుం దల్లికి మనస్పర్ధ లంతరించెను. గృహచ్ఛి ద్రములు వచ్చినప్పుడు జనులు తమయింటిగుట్టు పరు లెఱుఁగకుండ కార్యములు చక్కఁజేసికొనుట కడులెస్స యని యతఁడు పలుమారు ప్రజల కుపదేశించుచుండును.

అతనిపాలనమున మేవారుసంస్థానము క్రమక్రమముగ క్షీణదశ నొందుచున్న మొగలాయిరాజ్యముతోఁ గయ్యమునకుం గాలుదువ్వక యుదాసీనముగా నుండెను. ఇట్లని యతఁ డెవ్వరితోడ యుద్ధములు చేయలేదని మనము తలంపరాదు. అతఁడు పదునెనిమిది యుద్ధములు చేసెను. అన్నియు స్వదేశసంరక్షణము నిమిత్తమే చేసెను. తనసాటి రాజులగు మారువారుప్రభువగు నజితుఁడు, అంబరరాజగు జయసింగు మొగలాయిల దౌర్బల్యముకనిపెట్టి యాదేసందని క్రొత్తనేలలు కొన్ని కలుపుకొనుటకుం బ్రయత్నించుచుండఁగ సంగ్రాముఁడు పరరాజ్య ములు గలుపుకొనుటమాట దేవుఁడెఱుఁగు. తన రాజ్యములోనున్న ప్రజలు కుడువఁగూడు కట్టబట్ట గలిగి సుఖించిన నంతెచాలునని యావజ్జీవము ప్రజాసౌఖ్యము నిమిత్తమే పాటుపడెను.

ఒకనాఁ డతఁ డప్పుడే భోజనమునకుఁ గూర్చుండెను. సకలపదా ర్థములు బంగరుపళ్ళెరములలో వడ్డింపబడి సిద్ధముగ నుండెను. అప్పు డొకపరిజనుఁడు పరుగుపరుగున వగర్చుకొనుచు వచ్చి 'స్వామీ మాళ వదేశమునుండి కొందఱు తురకబంట్లు మనగ్రామములలోఁ గొన్నిటి పైఁబడి దోఁచుకొని పరశురామపీ్రతిఁజేసి స్త్రీల పురుషులపశువుల జెరఁ బట్టుకొని పోవుచున్నారు" అని విన్నవించెను. అప్పలుకులు చెవులం బడుటయు సంగ్రాముఁడు సిద్ధాన్న మొకకబళమయిన భుజింపక దిగ్గున లేచి రణభేరి మ్రోయించి మర్త్యేద్యమగుతనకవచముఁదెమ్మని సేవకుల

కాజ్ఞాపించెను. రణదుందుభులమ్రోఁత వినంబడినతోడనే కవచధరులయి మహాశూరులయిన రాజపుత్రులు వందలకొలంది రాజమందిరద్వారము లకడ నిలిచి మేము పోవలసినతావెద్ది ఒక్కవరుగునఁబోయెదము. సెల విండని యడుగఁజొచ్చిరి. పోవలసినతావు మాళవదేశ మనియు వైరియా నవాబనియు వినినతోడనే యాజోదులు 'స్వామీ! గడ్డిపోచవంటి మాళవేంద్రునిమీఁదికి దేవరవారు స్వయముగ రాఁదగదు. మేము మీనమ్మినబంట్లము మమ్ముఁ బంపు డొక్కనిముసమున గెలిచివచ్చెద' మని వీరాలాపపూర్వకముగా వేఁడుకొనిరి. ఆవేఁడికోలు విని రాజు వారిపోకకు సమ్మతించి తాను బలవంతముమీఁద రాజధానిలో నుండ నియ్యకొనెను.

ఆజోదులు వెడలిన కొంతసేపటికి రోగముచే నవయువపాట వముదప్పిన బడుగుమేనిపురుషుఁడొక్కఁడు రాజదర్శనమునకు వచ్చి తక్కినజోదుల నంపినట్లు తన్నుఁగూడఁబగతురమీఁది కంపుమని ప్రార్థించెను. అతఁడు కనోరుదేశప్రభువగు సామంతరాజు. రాణావారి రణ దుందుభి మ్రోసినప్పు డతఁడు జ్వరపీడితుఁడయి కదలి రాఁజాలకపోవు టచే నంతయాలస్యముగ రావలసివచ్చెను. దేశాభిమానము రాజభక్తి వానిహృదయమున మిక్కుటముగ నుండుటచే నతఁడు కడురోగపీడితు డయ్యు సమరమునకుఁ బోవ సమకట్టిరాణావారి యుత్తరువేమనియడి గెను. రాణావానిం జూచి దయఁదలచి నీవింటికిఁబోయి పండుకొనిమం దుఁదినుమని నాయుత్తరు వని చెప్పెను. ఆమాట లాశూరుని కపథ్య ములగుటచే నతఁడు రాజుమాట పెడచెవింబెట్టి మరల నింటికిబోవ గుఱ్ఱ మెక్కి బయలుదేరి వెనుకటిసేన మాళవసేనతో గలియునప్పటి కాతా వుజేరి రణమొనరించెను. తురకసేనలలో జచ్చినవా రెక్కువ బ్రతికిన వారు తక్కువ మీవారురాజసామంతులు సంపూర్ణవిజయమునొంది మెరసిరి. కాని కనోరురాజకుటుంబమునకు మాత్ర మాదినము దుర్దినము ఏలయన రోగపీడితుడగు నారాజు వీరస్వర్గమధిష్టించెను. సింహకిశోర మువంటి వానినందనుఁడు తీవ్రమయినగాయము నొంది బాధపడెను.

ప్రతిదినము దర్బారు ముగిసినతోడనే కొలువవచ్చిన సామంత రాజులకు దప్పక తాంబూలము లిచ్చుటయు నందు మిక్కిలి గౌరవనీయులయి సంస్థానమున కుపకారముజేసిన మహావీరులకు రాణావారు స్వయముగనే వానిని యిచ్చుటయు జిరకాలమునుండి యాదివాణమున మరియాదగనుండెను. కనోరుప్రభువుల కుటుంబ మదివఱకు రాణావారి స్వహస్తమునుండి తాంబూల మందుకొను గౌరవము నెన్నడు పొందలేదు. ఈయుద్ధ మయినపిదప సంగ్రాము డాకుటుంబమున కట్టి గౌరవము గలిగించి యాచిన్నకుమారునకు తాంబూల మిచ్చెను. అది చూచి తక్కినరాజు లీసు జెందక కనోరుప్రభువురోగ పీడితుడయ్యు నొడలు దాచుకొనక చూపినశౌర్యమునకు వానికొడుకు గాయములచే బడినబాములకు నీగౌరవ ముచితమేయని తలచి సంతసించిరి.

సామంతులకు సంగ్రామునియం దెంతగౌరవముగలదో సామంతులమీద సంగ్రామునకు నంతప్రేమగలదు. ఒకసారి చందావతు వంశ ప్రభువయిన సలుంబ్రాయను శూరుడు రాణాచేత నియుక్తుడయిమాళవదేశమునకు సైన్యముం దోడ్కొనిపోయి యచ్చట పగతురం జయించి విజయభేరీభాంకరణములతో మరల నుదయపురమునకు వచ్చి ముందుగా రాణావారిదర్శనము సేయకయే స్వకుటుంబమును జూచుటకింటికిబోయెను. ఇది సందుగ జేసికొని సలుంబ్రాపయి గిట్టనివాండ్రు కొందఱు రాణా వద్దకుబోయి యిట్లని కొండెములు చెప్పిరి. 'స్వామీ సలుంబ్రానుమీరు నమ్మగూడదు. ఎల్లప్పు డతనిమీద నొకకన్ను వేసియే యుండవలయును. అతడు ఢిల్లీచక్రవర్తితోనో లేక మనయితర శత్రువులతోనో తప్పక కుట్రచేయుచుండవలయును. కానిచో నేల మునుముందు మీదర్శనముచేయకుండ నాలుబిడ్డలం జూడదలచును? పెండ్లాము బిడ్డలెక్కడయిన బారిపోదురా? మీరు వేయిచెప్పుడి నూరు చెప్పుడు యితడు మీమీద తిరుగుబాటుచేయుటకయి తానువచ్చునప్పటికి స్వపక్షమువారి నింటనుండుమని వారి గలిసికొనుటకు బోయి యుండును.''

అని పలికిన కొండడెగాని వాక్యములు సంగ్రాము డెప్పటిశాంతముతో గొనముట్ట విని చిరునవ్వు నవ్వి "నాసామంతులెవ్వరు నన్ను బగతుర కప్పగింపరు. సలుంబ్రాకుగలరాజభక్తిని మనము వేర పరీక్షింపనక్కరలేదు. కాని నీవంటివాని యనుమానము దీర్చుటకయి నేనిప్పుడ దర్బారునకు రమ్మని వానికి వర్తమాన మంపెదచూడు"మని వెంటనే తన్మిత్రము సేవకులనంపెను. ఈనడుమ సలుంబ్రా తన సైన్యమును విడగొట్టి సైనికుల గృహములకంపి దనసంస్థానమున కరిగి యంతిపురిజొచ్చి తనరాక కెదురుచూచుచుండిన భార్యలను బిడ్డలను బంధువులను పరిజనులను జూచుటకయి లోనడుగిడుచుండ నంతలో నొకసేవకుడువచ్చి యొకయుత్తరము చేతికిచ్చి రాణావారు మిమ్మున్న వారి నున్నట్టుగ రమ్మని యానతిచ్చినారని చెప్పెను. పాపము సలుంబ్రా తిన్నగాలోని కరుగనయినలేదు. బిడ్డల ముద్దాడలేదు. భార్యలబలుకరింపలేదు. సేవకుల వందనము లందుకొనలేదు. అయినను రాజశాసనముజూచినతోడనే దానిం గన్నులనద్దుకొని గుఱ్ఱము దెప్పించుకొని దానినెక్కి రాజదర్శనముకయి యుదయపురమునకు బోయెను.

అప్పుడే యుద్ధముచేసి యింటికయిమనసు బారస్వకుటుంబమును జూడవచ్చిన వీరుని నిలువనీయక మరల రాణా గొంపోయినందునకు పురజనులు నంతఃపురజనులుగూడ విచారించిరి. ఆవీరు డుదయపురము వచ్చునప్పటికి వానివిడిదికయి యేర్పరచిన గృహములో వంటలులేవు, సేవకులులేరు; అత డాశ్చర్యపడి యట్లుండుటకు గారణమేమని వితర్కించుచుండ నంతలో రాజసేవకులు మందలు మందలుగ వచ్చిరి. కొందఱు గుఱ్ఱములకు దాణాపెట్టిరి. కొందఱు పాన్పు లమర్చిరి. కొందఱు పలుపిండివంటలతోనిండిన వంటకముల రాజుగారివంటలోనుండి తెచ్చి సలుంబ్రాకు బరిజనులకు నారగింపపెట్టిరి. మరునా డుదయమున సలుంబ్రా రాణాదర్శనముచేయ నతడు వానిని మునుపటికంటె నెక్కువగౌరవమున నాదరించెను.

రాజదర్శన మయినపిదప సలుంబ్రా సెలవునడసి మరల నింటికి బోవునపుడు రాణా వానిసాటివారి కందరకు నిచ్చునగలు గుఱ్ఱములు మొదలగునవి బహుమాన మిచ్చుటయెగాక కొన్నిభూములుగూడ వానికి దానమియ్యదలచెను. సలుంబ్రా తనకెన్నడులేని భూదాన మిచ్చుటకు గారణమేమనియడిగి రాణాచేత గారణములనెఱిగి యిట్లని పలికెను "అయ్యా! ఈభూములు కష్టార్జితములుగావు. కాన నా కక్కఱలేదు. బుఱ్ఱపోయినను నేనిల్లు కదలగూడదని యసమయమున నన్ను మీరు పిలుపించితిరి. అయినను మీశాసనము తలదాల్చి నేను వచ్చితిని. యింతమాత్రమునకు నేను భూములు బహుమానము బడయుటకు దగను దేవరవారు నిజముగ నీసేవకుని ననుగ్రహింప దలతురేని కోరుకొనుటకు నాకు సెలవొసంగుదురేని యొకకోరిక కోరెద. నాకు మాన్యములువద్దు. అగ్రహారములువద్దు రాణావారికి వండినవంటలోనుండి పదార్థములనుభుజించుట రాజపుత్రులకు మిక్కిలిగౌరవము గావున దేవరవారికముందు నన్నుగాని నావంశస్థులనుగాని రాజకార్యములమీద నుదయపురమునకు బిలుపించునపు డెల్ల మాకు వేరువంటకములజేయింపక మీయింట మీనిమిత్తము వండినవంటకములనే యీదినము పంపినట్లుపంపి నన్ను గౌరవించి యనుగ్రహింపవలయునని ప్రార్థించుచున్నాడ.

ఈకోరిక సంగ్రాముడు నిర్విచారముగ వానికొసగెను. చందావతుల కామర్యాద మొన్న మొన్నటివఱకు జరిగెను. రాణా తనసౌఖ్యములకయిన లెక్కసేయక తనకుం బరమాప్తులగు చందావతులకు దనమాట బోటుపోకుండ నెల్లవస్తువుల శ్రద్ధతో నొసగుచుండెను. తన పూర్వులు పలుమారుధనముచాలక యిక్కట్టులుపడుట పెద్దలవలన విని సంగ్రాముఁడు వ్యయముఁ దగ్గించవలయునని చాలప్రయత్నించి కొన్ని యేర్పాటులఁజేసెను. సంస్థానమునందుఁగల ప్రతిగ్రామమువల్ల రావలసిన సొమ్మింతయని యేర్పాటుచేసికొని యాసొమ్ము వసూలు

చేసిపంపుటకొఱక యధికారి నేర్పరచి యొక్కొక్క గ్రామపుసి
నొక్కొకకర్చుక్రింద నుపయోగించుచు వచ్చెను. అనఁగా నొకయూ
మీఁద వచ్చినసిస్తు తనభోజనమునిమిత్తము మఱియొక గ్రామముమీఁ
శిస్తు రాణులనిమిత్తము వేరొకపల్లెశిస్తు బట్టలనిమిత్తము నుపయోగి
చెను. భోజనమునకుఁ జాలనిపక్షమున కర్చుతగ్గించుకొనునేగాని మ
యొకగ్రామపుశిస్తు నందుకు వినియోగింపఁడు ఒకసారి మరచియో
యశ్రద్ధచేతనో సంగ్రాముఁడు తన గ్రామములలో నొకదాని నొక
దానమిచ్చెను. ఇచ్చినపిదప నొకనాఁడు రాణా భోజనమువద్దఁగూర్చు
డి పెరుగన్నము కలుపుకొని చిరకాలమునుండి పెరుగులో చక్కె
గలుపుకొని తినుట కలవాటుపడుటచే నది యేలవేయలేదని వంటవా
నడుగ నతఁడు వినయముతోఁ నిట్లనియె. "దేవా! పంచదార నిమిత్త
మేర్పడినగ్రామము మీరెవరికో దాన మిచ్చిరఁట. అందుచేత మీకి
చక్కెర లేదని మంత్రిగారుమీతో మనవి చేయుమన్నారు." ఆపలుకి
లువిని రాణా "నిజమే యతని లోపములే" దని చక్కెర లేకర
భుజించి పోయెను.

సామంతరాజు లందఱిలో సంగ్రాముఁడు కోటేరియోసంస్థాన
భువుమీఁద నెంతయు ననురాగము గలిగియుండెను. రాణావద్ద నత
చనువులు మెండగుటచే నతఁడొకసారి దర్శనము చేసి యిట్లనియె. "స్వా
మీ! మనపూర్వులు ధరించినట్లె ప్రాఁతఫక్కిగా దుస్తులు ధరించుచున్నా
రు. అవి యందముగను లేవు. చాలుటయును లేదు. ఆమాదిరి మా
పొడవు నిడివియుగల నంగీలు దొడిగికొనిన శీవియు సౌఖ్యముఁ జేకూ
ను. ముందుగా మీరు క్రొత్తమాదిరి దుస్తులు తొడుగుదురేని మేమ
దరము మీమార్గము ననుసరింతుము. కావున నట్లు సేయవలయు" న
వేడుకొంటయు రాణా వానిపలుకులు శ్రద్ధగ నాలకించి యట్లే
యును పొమ్మని యానతిచ్చె. రాణా చేసినవాగ్దానము విని యానా
మొదలు మీవారుదర్బారులలోని సామంతులు తక్కినదర్బారులలో

సామంతులకెల్ల పలువన్నెల దుస్తులు దాల్చి కులుక వచ్చునని నమ్మి యింటికిఁబోయిరి. పోయిన కొంతసేపటికి రాణావద్దనుండి యొకదూత వచ్చి "అయ్యా! మీగ్రామముల రెంటిని రాణావారు కలుపుకొని"రని చెప్పిపోయెను. రాణా యట్టిపని చేయుటకుఁ దనయొనరించిన నేరమేమి యియుండునాయని యాసామంతుఁడు తలపగులునట్లెంత విచారించినను వానికిఁ బోడఁగట్టదయ్యె కారణములేక రాణా పిచ్చికోపముతో నిట్టి పనులు చేయువాడు కాడని గ్రహించి తత్క్షణమే ప్రయాణమయి యతఁడు కారణమును దెలిసికొనుటకు రాణావారిసన్నిధికిఁబోయి "మహాప్రభూ! మీకింత యనుగ్రహము తప్పుటకు నేనేమి నేరము చేసితిని సెలవిం" డని బ్రతిమాలెను. అప్పుడతనికి రాణా యిట్లనియె "ఓయీ నేర మేమియుఁ జేయలేదు నీగ్రామములు మేము గలుపుకొనుటకుఁ గారణ మిది. నేను నాలెక్కలు శోధించి చూచుకొనగా నాకు వచ్చెడు ప్రతి రూపాయియు నేదో కర్చునిమిత్తమేర్పాటు చేయబడి యున్నదనియు ధనమేమియు నిలువలేదనియు దేలినది నీవు చెప్పినదుస్తులకు ధనము చాల వ్యయమగును. అవి కుట్టించుట మానుకొంద మన్న నాకుం బర మాప్తుడవయిన నీవు చిన్నబుచ్చుకొందువు. నిన్ను చిన్నబుచ్చుట కిష్టములేదు. అప్పుచేసి దుస్తులు కుట్టించుకొనుట కిష్టములేదు. కావున క్రొత్తగా కుట్టించు దుస్తుల నిమిత్తము మాకు దగులుకర్చుల కొఱకు మీగ్రామముల గలుపుకొన దలంచితిమి" కోటేరియాప్రభువు రాణావాక్యముల నాలకించి నిష్కారణముగ గౌరవితో తలగోకికొం టినని విచారించి "దర్బారుదుస్తులు మార్చనక్కరలేదు మహాప్రభూ" యని యేలికను వేడుకొని యెన్నడటువంటి సలహాలు చెప్పగూడదని నోటికి బుద్ధిచెప్పుకొని రాజుచేత ననుగ్రహింపబడి యింటికి బోయెను.

సంగ్రాముడు క్రి శ 1734 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. అనంతరము మీవారు సింహాసనమును దుర్బలు లధిష్ఠించుటచే నది తొల్లింటి గౌరవము నిలుపుకొనలేక మహారాష్ట్రల దండయాత్రల పాలయి క్రమక్రమముగ క్షీణదశకు వచ్చెను.

---

[౮]

అజితుని కొడుకుల కథ.

మారువారు దేశప్రభువగు నజితునిగుఱించి యొకకథగలదు. అతడు చోహాణవంశజాతి యగు నొక రాజకన్యను వివాహమాడదలచి పయనమైపోవుచుండ మార్గమధ్యమునవానికి రెండు సింగములగపడియె నట. అందొకటి నిద్రించుచుండెనట. రెండవది మేల్కొని యుండెనట. ఆశకునఫలమేమని యారాజు తనజ్యోతిష్కు నడుగగా నతడిట్లని చెప్పెనట. "రాజా! నీవు వివాహముగాబోవు కాంతవలన నీకిరువురుకొడుకులు పుట్టుదురు. అందొకడు మహాబాహుశాలియగు. రెండవవాడు నిదురపోతు, పనికిమాలినవాడు నగు. ఇదియే శకునఫలము" ఆసిద్ధాంతి యన్నట్లే యజితునికిద్దఱు కొడుకులుపుట్టిరి. పెద్దవాని పేరభయసింగు; రెండవవాని నామము భక్తసింగు. ఈకనిష్ఠుడే తండ్రిని గడతేర్చినపాపకర్ముడు. అజితుని ఘోరమరణమును విని జనులు హాహాకారములు చేసి యెంతో దుఃఖించిరి. ఈదారుణమరణముపాలై నందుకేగాక యజితునికొఱకు జనులు విచారింపవలసిన మేలుగుణము లతనియందుకొన్ని యున్నవి. అజితుడు బలాఢ్యుడు కావున తనకును తండ్రికిని బరమశత్రువై మహాపకారములజేసిన యౌరంగజేబు మృతినొందినతోడనే వానికొడుకులను బలుచిక్కులుపెట్టి కొంతదేశము వారివద్దనుండి సంగ్రహించెను. చిన్ననాడు తన్ను సంరక్షించిన దుర్గదాసువిషయమునకృతఘ్నుడయ్యెనను కళంకముతప్ప వానియందు మఱేలోపము లేదు. అజితుని పట్టపుదేవులు సహగమనము చేయదలంచిరి. ఆపని చేయవలదని చోహాణ రాజపుత్రికను బలువురు వేడిరి. ఆమెయే తండ్రింజంపిన భక్తసింగుతల్లి. ఎంతవేడిన నామె తనపని మానక యిట్లనియె. నేను భర్తపక్కను నిదురించుచుండ నిద్రలో బొడువబడినయాయన దేహమునుండి ప్రవహించు నెత్తురులు నన్నుమేల్కొలిపెను. కన్నతం

డ్రియనక ప్రక్కను బవ్వళించిన తల్లిని నన్నైన జూడక మాముద్దుల బిడ్డడు భక్తుడే యీయతిఘోరము చేసెను. అనుచుండ భక్తుడుచిన్న జాబొకటివ్రాసి "నేనొక్కడనచంపలేదు. తండ్రింజంపుమని మాయన్న నన్నుం బురికొల్పె. అతనిస్వహస్తముతో వ్రాసినయుత్తర మిదిగో చూడు"డని గుంపుగూడిన సామంతులమీద పారవైచెను. ఆయుత్తరమును జూపినపిదప నారాణి "యీకొడుకుల నమ్మికొనియా నన్ను బ్రతుకమనుచున్నారు? చాలుచాలు; నాకొడుకుల యింటనుంటకంటె నీమంట పాలగుటయే నాకెక్కువ సుఖ" మని పలికి సహగమనము చేసెను.

తండ్రింజంపించి గద్దె యెక్కినాడనుమాట మరచితిమా, యభయసింగు మారువారు ప్రభువులలో నగ్రగణ్యుడని చెప్పవచ్చును. అతడు కదలక కదలక యొకసారి విజృంభించిలేచెనో శూరులను దలతన్నిన శూరుడై మెరయువాడు. ఆకాలమున రాజస్థానమునందంతట వానింబోలినవిలుకాడు, పోటుమానిసి మఱియొకడు లేడు. ఆకారణమున నతనికి మిక్కిలి గర్వముకలదు. ఈగర్వముచేతనే యతడొకసారి యొక గొప్ప ప్రమాదమును జేసెను. ఈతడు తనకుమార్తెను అంబరురాజు కచ్వావంశస్థుడునగు జయసింగునకిచ్చి వివాహముచేసెను. ఈకచ్వావంశస్థులు తక్కిన రాజపుత్రులవలె యుద్ధమునందంత దండిమగలు గారు. అందు ముఖ్యముగా జయసింగు యుద్ధపరాన్ముఖుడై కత్తులమీదకంటె చదరంగపు టెత్తులమీద నెక్కువ యాసక్తిగలిగి కాలముపుచ్చుచుండును. అందుచే నభయసింగు ఢిల్లీచక్రవర్తి సభలోనైననుసరే తన యల్లుని బరిహాసముచేయుచు వచ్చె. ఒకనాడు చక్రవర్తియు గొందఱు సామంతులు నల్లుడుగూర్చుండ నభయసింగు పరిహాసార్థకముగా జయసింగుతో "మిమ్ములోకులు కచ్వాలందురు; అది కచ్వాగాదు, కస్వా; కస్వా యనఁగా గడ్డి; గడ్డిపోఁచ లెట్టిపోటులఁబొడుచునో మీకత్తులు నట్టిపోటులే పొడుచును."

ఈయెగతాళిమాటలు విని జయసింగు మనసునం గ్రోధముఁ బూని యదనువచ్చినప్పుడు మామగారిపైఁ బగఁదీర్చుకొనఁదలంచెను.

జయసింగు యుద్ధములలో గొప్పజోదు కాకపోయినను బగతుర నెట్లో కడతేర్చి తనకార్యము చేసికొనుటలోఁ గడుదిట్టరి. కాఁబట్టి మామపైఁ గల యక్కసుఁ దీర్చుకొనుట కతఁడు చక్రవర్తి కొలువులోనున్న యొకయుద్యోగస్థునితోఁ గుట్రలుపన్ని యదనువెదకుచుండెను. అటు లుండ నొకనాఁడు చక్రవర్తి కొలువులో మంత్రులు సామంతులు మొదలగువా రనేకులుండ జయసింగు నభయసింగుఁగూడ నక్కడకు వచ్చిరి. జయసింగుతోఁ గలసి కుట్రలుపన్నిన యుద్యోగస్థుఁ డభయ సింగుయొక్క సాము నేర్పులు బంటుతనము మొదలగునవి మితిమీఱి నట్లు మెచ్చుకొనుచుఁ జక్రవర్తి చెవులకు వినఁబడునట్లు పొగడ నారంభించెను.

ఆపలుకులువిని చక్రవర్తి యభయసింగు వంకఁజూచి "అవును, నీ నేర్పునుగుఱించి నేనును బలుమాఱు వినియున్నాఁడ" నని హెచ్చరింప నభయసింగు "చిత్తము, దానికిందగు సమయము వచ్చినపుడు నా ప్రజ్ఞ కనఁబడు" నని యుత్తరము చెప్పెను. అనవుఁడు జయసింగుని మిత్రుఁడగు నుద్యోగస్థుఁడు చక్రవర్తితో "నితఁ డొక్కయేటున దున్న పోతుమెడఁ దెగవేయఁగలఁడట. ఏలినవారెప్పుడైన నిది విన్నారా" యనియడుగఁ జక్రవర్తి "ఓహో! యట్లయిన నాచిత్రముఁ జూడ వలసినదే. సత్వరమే యొకదున్నపోతుం దెప్పింపు"డని యానతిచ్చెను. తోడనే యొక కాఱుదున్నపోతును సేవకులు దెచ్చి యెట్టయెదుట నిలిపిరి. అది రాకమునుపె యభయసింగు ఖడ్గమునుదూసి మెఱపుఁ దీగెలాగునఁ ద్రిప్పుచు నట్టహాసము జేయుచుండ మంత్రిసామంతభృత్యులు చక్రవర్తియు వాని భుజాదర్పముఁజూడ నెంతయు నుబలాటపడిరి. నడగొండవంటియా కాఱెనుమును సేవకులు గొనితేర దానింజూచిన తోడనె దుర్నిరీక్ష్యమయిన యభయసింగుమోము వెలవెలబోయెను.

ఆయెనుఁబోతు సామాన్యపు టెనుబోతుకాదు. జయసింగు వాని మిత్రుఁడు గలసి యోచించి మిక్కిలి పొగరెక్కిన దున్నం దెప్పించి

యది తెగబలిసిపోవువఱకు మొలలోతు గడ్డిలో మేఁపిరి. చక్రవర్తి సమ్ముఖమున కది వచ్చునప్పటికి దానిమెడ ప్రపంచమునం దేబలాఢ్యుడైన నెంతపదునుకత్తితోనైన తానొక్కవేటుతోఁగాదుగదా పదివేటుల నయిన దెగవేయుటకు వీలులేనంత దిట్టముగ బలిసియుండెను. అందుచేఁ దప్పక మామకుఁ బరాభవము జరుగునని జయసింగు నిశ్చయించుకొని యుండెను. అభయసింగు దానినొక్కసారి తేరిపారఁజూచి చక్రవర్తితో "నేనొకసారి నాగదిలోనికిఁ బోవుటకు సెలవీయ వేడెద" నని యడుగ నతఁడు దాని కంగీకరించెను. అభయసింగు గదిలోనికింజని నల్లమందు ముద్దదీసి సాధారణముగా దానుపుచ్చుకొను మోతాదుకన్న రెండురెట్లెక్కువపుచ్చుకొని కన్నులు జ్యోతులవలె నెఱ్ఱఁబడ నుగ్రమూర్తియై యీవలకు వచ్చి చేరియున్న సభికుల నందఱివంక నొకసారి కలియఁజూచి దానికంతకు గారకుఁడు తనయల్లుడే యని గ్రహించి ఱెప్పవాల్ప కాతని నొకనిముసము చూచి పిమ్మట చక్రవర్తివంకఁ దనదృష్టులు నిగుడ్చెను. జయసింగు మామజూచినచూపులలోఁగీడు శంకించి చక్రవర్తి కిట్లనియె. "దేవా! రాజపుత్రులవమానము పడినప్పుడు మీరుమిక్కిలి నల్లమందు మద్దతు పుచ్చుకొన్నపుడు పిచ్చివారలయి యెదుట నెంతవారున్నను లెక్కసేయక పరాభవకారణు లగువారలపైఁ బడుదురు. కావున మీరిటనుండి తొలఁగి పొండు" అట్లు జయసింగు మాట్లాడుచుండఁగనే యభయసింగు పట్టాకత్తి రెండుచేతులంబట్టి బిఱబిఱఁద్రిప్పుకొనుచు జంతువును డాసెను. సభాసదుల కన్నులు చీఁకట్లు గ్రమ్మెను. పిడుగువంటిచప్పుడు చెవులకు వినఁబడియె. క్రొన్నెత్తురులు నేలఁగారె. సభాసదులుకన్నులు దెరచి చూచునప్పటికి దున్నపోతు తల నేలబడియుండె. ఆదెబ్బచే నలసి యభయసింగును జంతువు ప్రక్కను నేలం బడియుండె. అందఱు బహువిధంబుల నభయసింగుదోర్బలముఁ గొనియాడిరి. జయసింగును వాని మిత్రుఁడు తమ యక్కసుఁదీర లేదని లోలోన సిగ్గుపడవలసివచ్చెఁ. కాని

యీదారుణకర్మమును చూచినపిదపఁ జక్రవర్తి జన్మమధ్యమున నెన్నఁడు వేడుకనిమిత్తము దున్నపోతుం జంపుమని వాని నడుగఁడయ్యె.

అభయసింగు దేశ మిరువదేండ్లు పరిపాలించెను. ఆకాలములో నిరంతరమును వానికిఁ దమ్ముఁడు దుఃఖకారణుడయ్యెను. భక్తుఁడు బలము సాహసముగలయోధుఁడగుటచే సోదరులకు విధేయుఁడై నెమ్మదిగఁ గాలముఁ బుచ్చఁడయ్యె. అభయసింగు మీవారు ప్రభువైనతోడనే తమ్మునకు నాగూరుసంస్థాన మిచ్చెను. ఆసంస్థాన మనుభవించుచు సంతుష్టుఁడై యుండక భక్తసింగు తనయందుఁ దనయన్నకు నమ్మిక లేదనియు నట్లగుటచే దనకతఁ డెపుడైన నపకారము చేయవచ్చుననియు లేనిపోని యనుమానములు తెచ్చి పెట్టుకొని యన్నగారి కేవైన నిబ్బందులు గలుగఁజేసినపక్షమునఁ దనజోలికతఁడు రాఁడని నిశ్చయించి యిక్కడిమాటలక్కడ నక్కడిమాటలిక్కడ చెప్పి చుట్టుపట్ల రాజులతో సోదరునకు గలహములు గలిగించెను. ఇట్టికలహము వానిప్రయత్నముచేత నొకసారి యంబరప్రభువునకు నభయసింగునకుసంభవించెను. అభయసింగు దండెత్తిపోయి జయసింగునగరములలో నొకటియగు బికనీరు ముట్టడించెను. జయసింగానగరమును విడిపింపఁబోయి సంపూర్ణముగ నోడిపోయెను. ఈగెలుపువలన జననష్టమేకాని యభయసింగునకుఁ గలిగినలాభము లేదు. జయసింగు పరాజయము నొందినను బిన మామగారగు భక్తునియొక్క దేవతార్చనపు పెట్టెను మెల్లగా సంగ్రహించుకొని తనయూరుతీసికొనిపోయి యందులోనున్న దేవునకుఁ దన దేవతార్చన పెట్టెలోనున్న యమ్మవారిని వివాహముచేసి తన్నిమిత్తమున గొప్పయుత్సవములుచేసి యనంతర మావిగ్రహమును మరల భక్తునకుఁ బంపివేసెను. కావలయునని కలహముఁ దెచ్చినందుకు భక్తునకే పరాభవము జరిగినదని యందఱుసంతసించిరి. అభయసింగు తన యల్లునితోవచ్చిన నిష్కారణకలహములకు విచారించి, యెట్టకేలకు మీవారురాజుల ప్రేరణముచేత సంధిగావించుకొనియె.

ఈయుద్ధము ముగిసిన కొంతకాలమునకే మరల తనతమ్ముఁడెవరితోఁ గొత్తకలహముఁ దేకమునుపే యభయసింగుమృతినొందుటయు వానికొడుకగు రామసింగు సింహాసన మెక్కుటయు సంభవించెను. ఈకుమారునకుఁ బినతండ్రివలనఁజిక్కులు మొదట పట్టాభిషేకమునాడే కానఁబడియెను. పట్టాభిషేకమప్పుడు రహతూరుల రాజబంధువులలోఁ బ్రధానపురుషుఁ డగుటచే భక్తుఁడువచ్చి కానుకలు కట్నములు సమర్పించి యన్నకుమారునకు మొగమున టీకా స్వయముగ వేయవలసినది. అట్టిమర్యాద లతిక్రమించి భక్తుఁడాసమయమున స్వయముగ రాక తనకానుకలు తనవిన్నపములు క్రొత్తరాణాకు సమర్పించుటకు ముసలిదగు తనదాదినంపెను. రాజపుత్రులు తమ్ముఁబెంచిన దాదులను మిక్కిలి గౌరవముతో యావజ్జీవము రక్షింతురు. కొందఱు రాజపుత్రులు రాజకీయవ్యవహారములలోను గృహకృత్యములలోను తమదాదుల మాటల కడుగుదాటక వర్తింతురు. ఎంతగౌరవమైన నంతఃపురములలోఁజరుగదగినదేగాని సభలలోనికివారు రాఁజనదు. పినతండ్రికి బదులుగావచ్చిన యాముసలిదాదినిఁ జూచినతోడనే క్రొత్తరాజగు రామసింగునకు మహాగ్రహము పొడముటచే నతఁడిట్లనియె. "ఛీ! ఛీ! నీవు మరల నిన్నుఁబంపిన రాజువద్దకుఁబొమ్ము. పట్టాభిషేకపు సమయమున నా మొగమున టీకా వేయుటకు తాను స్వయముగ రాక తొక్కుపలెనున్న తొంబదియేండ్ల తొత్తునుఁ బంపునా? నేను కోతి ననుకొనినాడా యేమి? మీరాజుపంపిన కానుకలు కట్నములు నాకక్కరలేదు. అతఁడు మాయెడఁ జేసిన యపరాధమునకు మేము మునుపతని భరణము నిమిత్తమిచ్చిన నాగూరు సంస్థానమునం దర్ధభాగము గ్రహింతుమని చెప్పుము."

ఇట్లు పరాభవము పడినదాది నాగూరునకు బోయి తన పెంపుడు బిడ్డయగు భక్తసింగుతో రామసింగన్నమాటలం దొకటియుమఱచిపోక పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పెను. ఆపలుకులువిని భక్తసింగు కోపముచే

మిడిసిపడక శాంతుడై "యర్ధరాజ్య మెందుకు? కావలసినపక్షమున నాగూరు సంస్థానమంతయు మీకు నేనర్పించెద" నని మరల నొక రాయబారిని రామసింగువద్దకుఁ బుత్తెంచెను.

రామసింగు గద్దెయెక్కినది మొదలు గద్దరితనమునం బెచ్చుపెరిగి తనతండ్రి కాలోచనలు చెప్పు మంత్రులయు వృద్ధులయు హితోపదేశములు వినక నిరాకరించుటయేగాక మీదుమిక్కిలి యాలోచనలు చెప్పినప్పుడు వారిని వెక్కిరింపజొచ్చెను. హృదయమును హృదయముతోబాటు నోరును మంచివిగాకపోవుటచే నతనికి స్వల్పకాలములోనే రాజబంధువులగు రహాతూరులలో సగముకంటె నెక్కువమంది శత్రువులైరి. రహాతూరుదొరలలో నగ్రగణ్యుడగు కుసీరా మనువానికి మొగమున ముడుతలు మెండుగానుండుటచే రామసింగు వానికి గొండ్రముచ్చని పేరుపెట్టెను. చంపావతి కులాగ్రణియు దనతండ్రికి మంత్రియు నగు కుసూలుసింగు పొట్టిగ లావుగ నుండువాడు. రామసింగు వానికి బొంతకుక్కయని పేరుపెట్టెను.

రహాతూరులతో పరిహాసమాడుట పాముతో జరలాటలాడుట. రాణా తన్ను పలుమారులు వెక్కిరించినపుడు కుసూలుసింగు చెప్పుచు వచ్చిన మోటయుత్తరములనుబట్టి వానిస్వభావమును రాణా తెలిసికొనవలసినదేకాని మందుడగుటచే రాణా తెలిసికొనలేకపోయెను. ఒకనాడు రాణా వెనుకటియట్ల పరిహాసమాడ కుసూలు వానికిట్లనియె. "అవును నేను కుక్కనే కాని యీకుక్క సింగము నెదురించుకుక్క" పాపము రాణారామసింగు మదోన్మత్తుడై వానిమాటల యర్థమును గ్రహింపలేకపోయెను. మఱియొకనాడు చంపావతికులస్థుడగు కుసూలుసింగుతోగలసి రాణా పువ్వులతోటలోగూర్చుండి యొకచెట్టునుజూపి యీవృక్షముపే రేమని యడిగెను. "ఇది చంపకము. మీసేనకు నేనెట్టిశిఖామణినో యీతోటకిది యట్టిశిఖామణి"యని యుత్తరమిచ్చెను. చంపావతి కులస్థునిపై రాణాకు మిక్కిలికోపముండుటచే నతడదిపట్ట

లేక తక్షణమే దీనిని పడగొట్టి నిర్మూలముచేయుడు. మారువారులో చంపకమను పేరుగలచెడియు నుండగూడదని యావృక్షమును నాశనము చేసెను.

అదిమొదలు కుసూలుడు రాణాదర్శనమునకు బోవుటమానెను. అట్లుండ రామసింగు తనపట్టాభిషేకసమయమున బినతండ్రియగు భక్తుడు తనకు గావించిన యవమానమునకు బగదీర్చుకొనుటకై వానిపై దండువెడల నిశ్చయించెను. దేశమునకు బరమశత్రువులగు విదేశస్థులనేకులుండగ వారినందఱవిడచి రాణా పినతండ్రిమీద యుద్ధమునకు బోవుట స్వకులక్షయహేతువని కుసూలుసింగు విచారించి యట్టిపని చేయవద్దని రాణాకు హితోపదేశముచేయుటకు మనసులో నిష్టములేకయే యొకసారి కోటలోనికివచ్చెను. అతడు సభలోగూర్చున్నతోడనే రాణా వానింజూచి వెక్కిరించి పరిహాసపువచనములాడి "నీపిశాచరూపము నేను జూడలేను. కావున మీరుశ్రమపడి మాకుతరచుగా దర్శనమీయనక్కరలేదు" అని చెప్పెను. ఆపలుకులు చెవినిబడినతోడనే తోకద్రొక్కినత్రాచువలె చివాలున పీఠమునుండిలేచి ఖడ్గము నొరలోనుండి యూడబెఱికి ఝుళిపించి "యీఖడ్గమును త్రిప్పినంతసుళువుగా మారువారుదేశమునంతను ద్రిప్పివేయగల రహతూరురాచవాని నవమానించితివి జాగ్రత్త"యని మరియేమియుంబలుకక సభామందిరమువిడిచి యావలకుబోయెను.

అసోపుసంస్థానప్రభువగు కుసీరామనువాడు రాణాచేష్టలురోసి లేచి పోబోవుచుండ రాణా వానింజూచి "ఓముసలికోతీ వెళ్ళకురా" యని పరిహాసముగ బలికెను. "కోతిగంతులువేయుట యారంభించినప్పుడు మీ రానందింపవచ్చు"నని ప్రత్యుత్తరముచెప్పి యతఁడు గొలువును విడిచిపోయెను. సభవిడిచి యాయభిమానధను లిద్దఱుం గలసి కొంచెమునే పాలోచించి యా-దినముమొదలు రాణాతో తమకేవిధమైన సంబంధమునుండగూడదనియు భక్తసింగునే రాణాగా జేయ

వలయుననియు నిశ్చయించుకొని నాగూరుకోటకు సైన్యసమేతులై పోయిరి. ఆయిరువురతో వారివంటి ప్రధానపురుషుఁడే చేరి నాగూరునకుఁబోయెను. అతఁడు మారువారు రాజుల యాస్థానకవీశ్వరుఁడు.

కుసూలుసింగు కుసీరాముసింగు మారుదేశపు సరిహద్దులు దాటి నాగూరునకువచ్చుచున్నారనివిని భక్తసింగు ఏదోగొప్పకారణము లేక మారువారురాజ్యమునుమోయు స్తంభములవంటి శూరులిద్దఱు నొక్కమారు తనదెసకురారనినమ్మి వారికిసగౌరవముగ నెదురుసన్నాహము జేయుటకు గుఱ్ఱమెక్కి బయలుదేరెను. అతఁడువచ్చునప్పటికివారిద్దఱు నిదురించుచుండిరి. సేవకులు తమయజమానుల నిద్దరనుండి లేపుదుమని ప్రయత్నించినను వద్దనిచెప్పి భక్తుఁడుకుసూలుసింగుడేరా లోనికిబోయి యాతనిపరుపు మీఁద గూర్చుండి యతఁడు తనయంతట తాను లేచువఱకు గని పెట్టుకొనియుండెను.

తనగుడారములో కొంచెముసందడి జరుగుటచే గుసూలుఁడు మేలుకాంచి కనులు దెఱవకయే హుక్కాదెమ్మని తన సేవకునకాజ్ఞాపించెను. సేవకుఁడు ప్రత్యుత్తర మేమియునియ్యక కను తెరచినతోడనే యజమానుని సౌజ్ఞచే భక్తిసింగునుజూపెను. చూపుటయు దక్షణము కుసూలుఁడు నిశ్చేష్టుఁడై మారుమాటేదియు నాడలేక భక్తసింగును దనయజమానునిగ నంగీకరింపవలసివచ్చెను. రాజపుత్రులకోపము తాటియాకుల మంటవంటిది. దురాగ్రహావశులైన రాజపుత్రులు నిద్రానంతరము భోజనాంతరము దమకాగ్రహము దెప్పించినవారి ననుగ్రహించుటగలదు. కుసూలుఁడు సుఖనిద్రజెంది కలత దేరినమనసుతో మేలుకాంచుటచే దనరాజుచేసిన తప్పులు మరచి వానిని క్షమియింపవలయునన్నను భక్తసింగు మిక్కిలి వినయముతో గూర్చుండుటచే నతనికివీలు లేక పోయెను. మొగమోటముచే నతఁడు భక్తసింగునకు విధేయుఁడు. కావలసివచ్చె అందుచే నతఁడు పాన్పుమీఁదనుండిలేచి భక్తునకుసమస్కరించి “ఇదిగో నాసిరస్సు. ఇది యిప్పటినుండిమీది” యని పలికెను.

పాపము భక్తసింగు వారువచ్చినదే చాలునని ముందుగా నంగీకరింప లేదు. తనయన్నకొడుకు బాల్యముచే వివేకహీనుడై యట్లు ప్రవర్తించియుండవచ్చుననియు నిష్టమైనచో రాణాకు వారికి దాను సంధి జేయుదుననియు నందుకుసమ్మతింప వలయుననియు వారిననేకవిధముల బ్రతిమాలెను. ఆ రహాతూరు శూరులిద్దఱు గార్యము మిగిలిపోవుటచే సంధిపొసగదని స్పష్టముగ జెప్పిరి. ఆకవీశ్వరుఁడు మగలనెన్నఁడు మారు వారునకు బోవనని ప్రమాణము చేసెను. దృఢనిశ్చయులైనవారిని చందనాడుకొనరాదని వారిస్నేహము జేసి భక్తుడు మారువారులో బ్రధానపురుషులగు నామువ్వురను తనస్వాధీనము జేసికొనెను.

తన సేనలో బ్రధానపురుషులు ముగ్గురుదాయాదితో జేరినారని విని రామసింగు కుపితుడై జహాలూరుకోటఁ దనయధీనము చేయవలసినదని భక్తునకువర్తమానమంపెను. భక్తుఁడు వానివలెకోపావిష్టుఁడుగాక వినయసంపత్తిఁగలిగి "నాకు నాయేలినవారితో యుద్ధముసేయుటకిష్టము లేదు. మీరువచ్చి పుచ్చుకొనిన పక్షమున జహాలూరుకోట నిచ్చుటకేయాటంకములే" దని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆమాటలుసరకుసేయక రామసింగు భక్తుని వాని యనుచరులను నాశనముజేయ సంకల్పించుటచే జహాలూరుకోట యిచ్చెదనన్నను నాగూరుపై దండువిడిసెను. మారువారుదేశమంతయు నంతఃకలహములతోడ నట్టుడికిన ట్లుడక జొచ్చెను. ఉభయసైన్యములకు గొన్ని చిన్నచిన్నపోరాటములు జరిగిన మీదట మేర్తాయనుగ్రామసమీపమున నొకగొప్ప యుద్ధము జరిగెను. రామసింగు కుసూలును గునీరాముని బరిభవించినట్లె యనేక రాజపుత్రవీరుల నవమానించుటచే పలువురుశూరులు వానిని విడిచి భక్తసింగుతో జేరిరి. అందుచేభక్తునిసేన గొప్పదిగనుండెను. అయినను రామసింగుదేశమేలుచున్న రాజగుటచే వానిపక్షమునుగూడ ననేకులు చేరిరి. వాక్పారుష్యములేక కొంచెము గౌరవమే పెద్దలయెడ నతడు చూపినయెడ నతనిసేనయే విస్తారముగనుండియుండును. అతని స్వయం

కృతాపరాధముననే సేన స్వల్పమగుటయు నాఁడుపరాభవమగుటయు సంభవించెను. రామసింగు యుద్ధమునకు వచ్చునప్పుడు తన భార్యలలో నొక్కతెను వెంటబెట్టుకొనివచ్చెను. ఆమె భూజదేశపురాజు కూతురు. భర్త కెంతో యుపయోగకారిణియైయుండెను. ఆమె తుపాకిలో మందు దట్టించుటయు సరిగాఁగురిజూచి తుపాకిపేల్చుటయు నేర్చెను. ఆసేనలో నామెనుబోలుశూరు లరుదుగనుండిరి. అదియును గాక యామె జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త. స్వప్నఫలములు శకునఫలములు లెస్సగ నెఱుంగును. అవియన్నియునట్లుండ, నామె పుట్టినింటినుండి మెఱిములవంటివైన వేలసైనికుల నరణముదెచ్చి రాజునకునిచ్చెను. యుద్ధముప్రారంభమగునాఁడు రామసింగు డేరామీఁద నొక మాలకాకి వాలికూయఁజొచ్చెను. ఆకూతఁవినగానే తమకుదారుణపరాజయము వినాశనము తప్పక కలుగుననియు నట్టిప్రళయము నాదుశ్శకునము సూచించుచున్నదనియు నమ్మి సైనికులుత్సాహమును విడిచి మొగములు వ్రేలవేసికొనియుండిరి. ఆమాలకాకి కావుకావుమని రెండుసారులుకూసి మూడవసారికూయఁబోవునప్పటికి నేమూలనుండియో తుపాకితెబ్బవినఁబడెను. సైనికుల దరిపడియిదియేమని చూచునప్పటి కాశకునపక్షి చచ్చి నేలఁబడియుండెను. అదిజూచినతోడనే సైనికుల మొగములు మరలవికాసవంతములయ్యెను. రామసింగుమహారాణామాత్రము పట్టరానిబిట్టలుకచేఁ బండ్లు పటపటగొరుకుచు "నీవల నేనుండగ సాహసించి నాడేరామీఁద తుపాకి పేల్చినవారెవ్వరు? ఆదురాత్ములెవరో తక్షణమెకనుగొనిరండని యాజ్ఞాపించెను. అనవుడు కొందఱులోలోనగొణుగుకొనిరి. కొందరుకళవళము పడిరి. కొందఱుసందేహించి యిట్టటుఁ దిరుగఁజొచ్చిరి. ఎట్టకేలకందఱిలో ధైర్యవంతుఁడొకఁడు తెగించి రాణావద్దకుఁబోయి యీతుపాకిరాణిగారుపేల్చినారని చెప్పెను. తనభార్యయే యీపని చేసినదని వినినతోడనే రాణాకోపోన్మత్తుఁడై నోటికిరానితిట్లుతిట్టి "తక్షణమే యామె నారాజ్యమును విడిచి వచ్చినదారినే పుట్టినింటికిఁ బోవచ్చునని చెప్పు" మని వర్తమాన మంపెను.

ఆవర్తమానమువిని యాదేవిభయకంపితయై తననేరము సైరింపుమని ప్రార్థనపూర్వకముగ వర్తమానమంపెను. అతఁడామె ప్రార్థనము నిరాకరించుటచే నొకసారిదర్శనమిమ్మని యాదేవివేడెను. ఎంతోవిశ్వప్రయత్నముమీఁద నతఁడామెకుఁ గడసారి దర్శనమిచ్చెను. అపుడామె భర్తపాదములపైఁబడి "యింతమాత్రమున దేవరవారికింత కోపముగలుగునని యెఱుఁగక యీదుశ్శకునభయమున సైనికులు వెలవెలఁబోవుటచే మీకు జయమును సేమమును గోరియట్లు చేసితి. కావున నీతప్పుగాసి నన్ను రక్షింపవలయు" నని బ్రతిమాలెను. ఆమె వేడికోలు బూడిదఁబోసిన పన్నీరయ్యె. భార్యనుజూచి రామసింగు "నా నోటిమాటకు తిరుగులేదు. ఇక్కడనుండినీవు వెళ్ళవలసినదని నేనంటిని. నామాట చెల్లితీరవలయును. నీవిటనుండి వెళ్ళితీరవలయు" నని యెంతోకఠినముగఁ జెప్పెను. తాబట్టిన కుందేటికి మూడేకాళ్ళని వాదించుచున్న యామోటరాజుతో వాదించిన కార్యములేదని యాదేవి "సరే! నన్ను విడుచుట మీరాజ్యలక్ష్మిని విడుచుటయె. ఇదిగో నేఁబోవుచున్నా" నని రాజసముఖమును విడిచి తండ్రి తనకరణముగ నిచ్చిన యైదువేల సైన్యమునుఁ వెంటబెట్టుకొని యావలకుఁ బోయెను.

అనంతరము యుద్ధము రెండుదినము లయ్యెను. గెలు పెవ్వరికిని సరిగ చేకురదయ్యె. జోదులు చేతులుచేతులుఁగలయున ట్లొండొరులం జంపువఱకు హాహాకారహాహాకారీగాఁబోరఁ జొచ్చిరి. ఆ రెన్నాళ్ళయుద్ధముతోమారువారు దేశమంతయు శూరజనశూన్యమయ్యెను. అన్న తమ్ముఁడుమీఁద తమ్ముఁడన్న మీఁద గత్తిగట్టి యొండొరులరక్తము ప్రవహింపఁ జేసిరి. కొన్ని రహాతూరువంశములు నిర్వంశములయ్యెను. సమరములయందు గడితేరిన చంపావతి కుంపావతి వంశస్థులగు ముసలిదొరలు మొదలుకొని బాలుఁడగు మెహతిప్రభువువఱకుగల రాజపుత్రులందఱాదినమున మృతినొందిరి. ఈమెహతిప్రభువప్పుడే వివాహము జేసికొనెను. వివాహసంబంధమైన కాళ్ళ పారాణి యారనివాళ్ళయినపో

మునుపే పసపుబట్టలు విడువకమునుపే యుత్తరజందెములు తీయకము నుపే హస్తకంకణములు విప్పకమునుపే భార్యను గలసికొనకమునుపే మహారాణా రామసింగు వర్తమానమంపుటచే నాబాలుడు దేశాను రాగము భార్యానురాగముకంటె నెక్కువగనెంచి యొక్కదినమైన నామెతో సుఖింపకయే యుద్ధమునకుఁబోయి యచ్చట మృతినొందెను. పాప మాతనిభార్య వివాహవేషమును దీసివేసి వైధవ్యవేషమును దాల్చి మగనిశరీరము యుద్ధభూమిలో నుండిపోవుటచే సహగమనము చేయుటకు వీలులేక యాతనితలపాగ తెప్పించుకొని ధరించి చిచ్చురుకి మృతినొందెను.

ఈయుద్ధము జరుగుచుండిన స్థలమునకుసమీపమున నొకకోనేటి గట్టున నొకమఠముండెను. ఆమఠములోమహాత్ములగుసన్యాసులనేకులు వసియించుచుండిరి. ఉభయసైన్యములుఁజేరయొండొరులమీఁద ఫిరంగి గుండ్లు విసరుకొనుచున్నప్పుడు సన్యాసులు తమకవి తగులునేమోయని ప్రాణభీతినిమఠమువిడిచి పరుగెత్తిరి. ఫిరంగిగుండ్లు వడగండ్లవలె వాని సమీపమున బడుచున్నను లెక్కసేయక యాసన్యాసుల గురువు మాత్రము నిర్భయముగ నిశ్చలముగ నామఠములోఁ గూర్చుండెను. ఆతనిస్థితివిని యుభయసైన్యాధిపతులు, సురక్షితమగు వేరొక్క స్థాన మునకుఁ బొమ్మని వేడుకొనుచు వానికి వర్తమానమంపిరి. అయ్యిరు వుర ప్రార్థనలుఁగూడ నాముసలిసన్యాసి చెవినిఁబెట్టక యిట్లని ప్రత్యు త్తరమంపె. నాకు ఫిరంగిదెబ్బవలన చావవలసినయోగమున్న పక్ష మున నెక్కడికిఁబోయిన నాకదితగలక తప్పదు. నేను చావకతప్పదు. అట్లుగాక భగవంతుం డింకగొంతకాలము బ్రతికింపదలచినపక్షమున నిచ్చటనున్నను నాకొకగుండుదెబ్బయైన తగలదు. కావున నేనిచ్చట నుండి కదలను. అంతగా నాకపాయము సంభవించునని మీరు భయ పడుదురేని మీరెండుసేనలుదూరముగఁబోయి పోరాడుకొనుడు. అప్పుడు సాయంకాలమగుచుండెను. అందుచేత నప్పటికి రెండుసేనలు యుద్ధముమాని మరునాఁడు వేరొకచోటికిఁబోయి కయ్యమారంభించిరి.

రెండవనాఁటి యుద్ధమున రామసింగు సంపూర్ణముగ నోడిపోయి మేర్తాయను పట్టణమునకుఁ బారిపోయెను. కాని యాపట్టణము వానికి శరణ మీయఁగలపాటి సామర్థ్యము గలదికాదు. పట్టణ మతివిశాల మగుటచేతను కోటగోడలు సరిలేకపోవుటచేతను వాని కక్కడనుం డుట చాల కష్టమయ్యెను. అదియును పరమనిర్భాగ్యుఁడగు తమరాణా నిమిత్తము రణరంగమున మృతినొందిన శూరులుగాక దక్కిన రాజ పుత్రు లందఱు భక్తునియెడ మిక్కిలి పక్షపాతము గలిగియుండిరి. ఈ స్థితిగతులు చూచి రామసింగు రెండుజాముల రాత్రివేళఁ గొందఱను చరులను వెంటఁబెట్టుకొని మేర్తాపట్టణము విడిచి పారిపోయెను. ఈపని కిమూలిన పనికిఁ దోడుగ జయప్పసింధ్యాయను మహారాష్ట్రప్రభువుతో సంధిచేసికొని వానిశరణమును జొచ్చెను.

ఈనడుమ భక్తుఁడు విజయమునంది తిన్నగా మూరువారు రాజ ధానియగు జాడుపురమునకుఁబోయి యచ్చట నెల్లరహాతూరులచేనను జ్ఞాతుడయి పిత్రియమగు సింహాసన మెక్కెను. పిమ్మట స్వల్పకాలము ననే రామసింగు ప్రేరణమున మహారాష్ట్రసేనలతో సింధ్యా మూరు వారుపై దండెత్తెను. అప్పుడు స్వదేశసంరక్షనార్థము రాజపుత్రు లనే కులు భక్తునికొలువులో సైనికులుగఁజేరిరి. భక్తుని సేన గొప్పదగు టచే నేదైనలాభమున్నపుడె కాని పోరుసేయని మహారాష్ట్రులుపోరా టమువలన గలుగులాభములకంటె నష్ట మెక్కుడగునని చల్లచల్లగజారిరి.

భక్తుఁడు సద్గుణాఢ్యుఁడై యదివఱకేలినరాజులనందఱిని మఱ పించి చక్కఁగఁ బరిపాలించెను. శూరుఁడు మహాబలశాలి యున్నత చిత్తుఁడు గంభీరాకారుఁడు. మహాదాత ఖడ్గమెత్తి శత్రువుల సేయున ప్పుడు కలమెత్తి పద్దెములువ్రాయునప్పుడు సమానచాతుర్యము గల వాఁడునై లోకవద్యంబుగ రాజ్యముఁ బరిపాలించిన భక్తునిఁజూచి ప్రజ లుసంతోషించి యింతమంచివాఁడు నిజముగ తండ్రిం జంపియుండునా యని సందేహించిరి. బంధువులగు రహాతూరులు సయితము భక్తుని తల్లి

మరణకాలమందు పితృవధచేసిన భక్తునింగూర్చి పలికిన శాపవచనములు గూడ మరచి యొకవేళ మహాపతివ్రతయగు నామెశాపము తగులునేని యికముందెవ్వరికో తగులునుగాని భక్తునకుం గాదనుకొనిరి.

మహారాష్ట్రులు రాజస్థానముమీఁద దండెత్తుచుండుటచే భక్తుడువారిని బారందోలందలచి తనసంస్థానమునకు నంబరుసంస్థానమునకు పడమనున్న యజమీరునకుం బోయి మహాశూరులను కచవాహులను శూరులను వెంటబెట్టుకొని మహారాష్ట్రులను దరిమివేయుటలో దనకు సహాయము చేయవలసినదని యంబరురాజగు నీశ్వరసింగునకు వర్తమానమంపెను. ఈశ్వరసింగుస్థితి ముందుకువెళ్ళిన గోయి వెనుకకువెళ్ళిన నూయి యనునట్లుండెను. ఈశ్వరసింగు గూతురును రామసింగు పెండ్లియాడెను. అదియునుగాక రామసింగు రాజ్యభ్రష్టుడై భక్తుని మీఁదికి మహారాష్ట్రులను బురికొల్పి తీసికొనివచ్చెను. మరియు మహారాష్ట్రులు మిక్కిలి చండశాసనులు. అందుచే నీశ్వరసింగు మహారాష్ట్రులతోనేంగలసి యుండవలయునని తలంచెను. కాని భక్తుండు పొరుగువాఁ డగుటచేతను తనకన్న బలవంతుడగుటచేతను తననమ్మిన స్నేహితులగు కచ్వాహాలుసయితము రహతూరులమీఁద పనికిరాక పోవుటచేతను భక్తునితో విరోధపడినచో తనకు క్షేమములేదని యేమి చేయుటకుందోంచక యీశ్వరసింగు భార్యనాలోచనచెప్పుమని యడిగెను. ఆమె యజితసింగుయొక్క మనుమరాలు. భక్తునకు మేనగోడలు ఆయినను భక్తునియందు ద్వేషముంబూనినదగుటచేత వానినెట్లైన గడతేర్చెదనని యామె బ్రతినంబూనెను.

అనంతరము కొంతకాలమునకు భక్తుడు సైన్యసమేతుండై యంబరుమీఁవారు మార్వారురాజ్యముల సరిహద్దులో నుండగ నంబరు రాణియగు మేనగోడలు వానింజూడవచ్చెను. ఆమెరాకచేత భక్తుండు పరమానందభరితుడై సర్వవిధముల నాదరించెను. ఆమె మేనమామను జూచి తనభర్త విధేయుడని చెప్పి యనేకాభరణములు విలువగల

బట్టలు బహుమానమిచ్చెను. భక్తు డాపారితోషికముల నంగీకరించి యావస్త్రములధరించెను. మేనగోడలు బహుమానమిచ్చి వెళ్ళిపోయిన కొంతసేపటికి భక్తుని శిబిరమునందు "మహారాజు చనిపోవుచున్నాడు చనిపోవుచున్నా"డని గొప్పకళవళముపుట్టి యెల్లవారిని దుఃఖసముద్రములో ముంచెను.

మొదట వైద్యు లాలక్షణములనుబట్టి యది జ్వరమనుకొని చికిత్సచేసిరి. కాని పిదప రాజపుత్రస్త్రీలు బట్టలకు విషముపూసి మనుష్యులను జంపునేర్పునఁ గడుజాణలగుటచే నది జ్ఞప్తికిరా నెల్ల వారు నది విషప్రయోగమే యని గ్రహించిరి. భక్తుడుమాత్రము తక్కినవారివలె భయపడక నెప్పటియట్ల ధైర్యముగనుండి మందులిమ్మని వైద్యునడిగెను. వైద్యుడగు సుజా యారోగమునకు మందు లేదనిచెప్ప భక్తుడు "ఏమయ్యా! నావద్ద మాన్యములు గొప్పజీతములు పుచ్చుకొనియనుభవించుటయేనా మీపని. సమయమువచ్చినప్పుడు మందులీయలేకపోయినచో మీపాండిత్య మెందుకు? కాల్పనా"యని యడిగెను.

అడిగినను వైద్యుఁ డేమియుంబలుకక యూరకుండెను. మఱి యొకరాజయినపక్షమున నప్పుడే వానిబుఱ్ఱ తీయించును. భక్తుడు యోగ్యుఁడగుటచే నట్లుచేయలేదు. కాని నిష్ఠురోక్తులు పలికెను. వైద్యుఁ డాపలుకులువిని యెట్టకేలకు తనసామర్థ్యముఁ జూపఁదలఁచి యొక గొయ్యి త్రవ్వించి దానినిండ నీరుపోయించి రాజు చూచుచుండ నొక వేరుముక్క యానీటిలో పారవేసెను. వేసినతోడనే యానీరు గడ్డగాఁ బేరుకొనెను. ఎల్లవారి కదిజూపి యావైద్యుడు "ఇది నా ప్రజ్ఞ నామందుల ప్రభావము" మనుష్యయత్నములకు లోఁబడినచో నేచికిత్సనైనఁ జేయగలను. ఇది మనుష్యయత్నమునకు మించినది.

జీవితాశ యించుకయు లేదని విని భక్తుడు మనోధైర్యమును విడువక మంత్రి సామంతుల నందఱ బిలిపించి బాలుఁడగు తన కుమారుని బిజీయనువానిని వారికప్పగించి వానిపక్షముండు నట్లందఱిచేత

పరిమాణములు చేయించెను. అవసానకాలము సమీపించుటచే బీదవ బ్రాహ్మణులు వానికి ప్రాయశ్చిత్తాది కర్మలుచేయించి షోడశమహాదానముల బడసిరి. అనంతరము భక్తుఁడు మరణోన్ముఖుఁడై తల్లి శాపమును దలఁచి వెనుక తాను చేసిన పితృద్రోహము విచారించి తనవంశముకలు మారువారదేశమున నుండనీయవద్దని చెప్పి మృతినొందెను. పోయినచోటనే వానిని దహనము చేసి యొకసమాధి గట్టిరి. అది మొన్న మొన్నటివఱకు నుండెను. భక్తునిమరణముచేత వానికుమారుఁడగు బిజీసింగు పెదతండ్రియగు రామసింగు రాజ్యమునకై కలహింప జొచ్చిరి. బిజీసింగు పిన్నవాఁడగుటచే మహారాష్ట్రులు మారువారును లోఁబరుచుకొనుట కదేసందని మేర్తాపట్టణమును ముట్టడించిరి. బిజీసింగుసైన్యసమేతుఁడై యక్కడకు బోయెను.

అంతట మూఁడుదినములు ఘోరయుద్ధమయ్యెను. ఉభయసైన్యములుచాలనష్టపడెను. మహారాష్ట్రులు కొండలలోను జెట్లచాటున దాగి చాటుపోరున కలవడినవారగుటచే బయలుమీఁద జరిగిన యీయుద్ధమున వారికంతగా నుత్సాహము కలుగలేదు బిజీసింగు సైనికులు పోరబాటుపడి రామసింగు సైనికులనుకొని తమసేనలో మొరియలవంటి వారిని తుత్తునియలుగ నరికిరి. దైవికమైన యీనష్టము రాజపుత్రసేనకుగలిగినను మహారాష్ట్రులు పారిపోవుటకేనిశ్చయించిరి. అదికనిపెట్టి జయము తనకు తప్పక చేకూరినదని బిజీసింగు సంతసించి తనగుడారములో రహస్యముగదైవమును ప్రార్థనచేయుచుండెను. అట్టి సమయమున నద్భుతముగ బలముల యదృష్టములు మారిపోయెను. ఆపదలోనున్నప్పుడు రాజపుత్రులు కుటిలోపాయములఁబన్ని తరచుగ జయము చేకొనుట ప్రసిద్ధమేగదా! రామసింగు పక్షముననున్న యొకసేనాపతిసేవకునొక్కనిఁ బిలిచి బిజీసింగు సేనాపతులలోనొకనివద్ద నొకమాటచెప్పుమని పంపెను. ఆసేవకుఁడువచ్చి దండముపెట్టి బిజీసింగు సేనలో మనుష్యునివలె నటించి "స్వామీ మనమింక నేల యుద్ధము సేయవలయును.

మన మహారాజుగారగు బిజీసింగుగారు ఫిరంగిదెబ్బతిని చనిపోయినారు. ఈమాట మీారెఱుంగరు కాబోలు'' నని చెప్పెను.

అతఁడదినమ్మి యుద్ధముమానెను. ఆవార్త యడవి చిచ్చువలె నంతట వ్యాపించుటయు మండువేసగి మొడకు మంచువలె రాజపుత్రసేన యంతయు గరిగిపోయెను. ఇదినిజమాయబద్ధమా యని యెవ్వరు నరయరైరి. బిజీసింగును జూడరైరి. మహాశూరులగు కృష్ణనగరు మహారాజు బికనీరుమహారాజు మొదలగు రహతూరు లందఱు తిరిగిచూడక ప్రాణములమీాది ప్రీతిచే బరుగెత్తిరి. కొందఱు రామసింగు దయను సంపాదింప బ్రయత్నించిరి.

ఫిరంగులన్నియు మహాష్ట్రుల స్వాధీనమయ్యెను. సాయంకాల మగునప్పటికి యుద్ధభూమి నిర్జనమగుటయు బిజీసింగు సంపూర్ణముగఁ బరాజితుఁడై రహితసంస్థాన ప్రభువగు లాలసింగొక్కఁడు దనకుసహాయుఁడై వెంటరా ప్రాణము దక్కించుకొనుటకు నాగూరుకు పారిపోవఁగడగెను. ఆచీఁకటిరాత్రి కతిపయపరిచారకులతో నతఁడెట్టులో నెట్టుకొనిపోవుచుండ గుఱ్ఱములలసి సరిగానడువవయ్యె. అనుచరులు గాయములచే బీడితులై బరువులగు కవచములు మోయలేక సకలావస్థలు బడజొచ్చిరి. అట్లుకొంతదవ్వరగినపిదప నాచిమ్మచీకటిలో తాముదారి తప్పినట్లు రాజునకుఁ బొడగట్టెను. పొడకట్టుటయు నతఁడు లాలుసింగును బిలిచి వెనుకకు దిరుగుమని చెప్పెను. లాలుసింగు మొదట సందేహించి కొంచెము గొణుగుకొని యెట్టకేలకు దానివలన భయములేదని ధైర్యముచెప్పి యిట్లనెను'' మనము మరియొకదారిని వచ్చుచున్నమాట నిజమేకాని యిది నాగూరునకు మిక్కిలి దూరమునలేదు. మనమిప్పుడు మాయూరికి సమీాపముగ నున్నారము. ఏలాగో యింతదగ్గరకు రానే వచ్చితిమి గనుక నన్నొకసారి మాగ్రామము బోనిండు. నేను నాయాలుబిడ్డలను జూచి తిరిగివచ్చెద''

అని పలుకుటయు బిజీసింగు నిర్విణ్ణుఁడై లాలసింగు దారిదప్పించవలయునని యే తప్పించినాడనినమ్మి యైదుగురు సేవకులతో నాయర్ధ

రాత్రిమున నాగూరునకు బోవ రెండవదారిపట్టెను. ఆత్మలాభపరాయ ణుడగు లాలసింగు తనునమ్మినరాజు నేకాకినిఁజేసి తనయూరుఁజేరెను. బిజీసింగు రహీన్ పట్టణము దారివిడిచి నాగూరుమార్గ మనుసరించి రేయంతయు గుఱ్ఱములు తీసికొనిపోగలిగినంతమేర బోయిరి. నాగూరు రెండామడ దూరముననుండగ వానిగుఱ్ఱము పడి చచ్చిపోయెను. వెంట నే యతఁడొక పరిచారకుని గుఱ్ఱమెక్కి మిట్టమధ్యాహ్నమయినను సూ ర్యుఁడు తనకిరణములచేత నిప్పులజెరగుచున్నను ఫలహారము చేయుట కైన నీరుద్రావుటకైన గుఱ్ఱముదిగక పయినముచేసెను. ఆగుఱ్ఱములు మనుష్యుల నొకవిధముగా మోయగలిగినను వారికవచములనుమాత్ర ము మోయజాలక బాధపడఁ జొచ్చెను. వారు మఱిమూడు మైళ్లదూర మందున్న దేశవాలుగ్రామము జొచ్చునప్పటికి గుఱ్ఱము లడుగు తీసి యడుగుపెట్టలేక కుంటివయ్యెను. అందుచేత నాయూరుగురుమనుష్యులు గుఱ్ఱములవిడిచి తాముపిడిపోయి యెవరిదారినివారు తోచినచోటులకు బోయి తమతమ యదృష్టముల ప్రకారము బ్రతుకవలయునని నిశ్చ యించుకొనిరి.

బిజీసింగు కవచమును రాజచిహ్నములను దూరముగఁ బార వైచి పేదవానివేషము వేసికొని దేశవాలుగ్రామముచుట్టు నిట్టటు దిరుగుచుండ రెండెడ్లబండివాఁ డొకఁడు కనఁబడెను. ఆతఁడు వానితో సంభాషణులకుఁజొచ్చి "రే పుదయములోపున నన్ను నాగూరునకు దీసికొనిపోగలవా!" యని యడిగెను. అక్కడికి నాగూ రెనిమిది క్రోసులదూరముండుటచేతను రాత్రియంతయు బండితోలవలసియుం డుటచేతను బండివాఁడు కొంచె మనుమానించెను. రాజు తనయాత్ర ముచేత నెటులైనఁ దన్నుఁ దీసికొనిపొమ్మనియడిగి మైనురూపాయ లిచ్చెదనని యాసపెట్టెను. బండివాఁడు బలవంతెనుమీఁద నెట్టెటో యంగీకరించి "నాకు క్రొత్తరాజగు రామసింగుగారి ముద్రయున్న రూపాయలే యివ్వవలయునుగాని బిజీసింగుముద్రయున్న పాతరూపా

యు లక్కరతే" దని చెప్పెను. సరేయని యారాణా బండియెక్కి బండి వానిప్రక్కనుగూర్చుండి రెండవరాత్రి పయనమారంభించెను. ఎడ్లెంత వేగముగఁ బోవుచున్నను వానితొందరనుబట్టి యవి మెల్లగా పాకుచున్నట్లు బిజీసింగునకుఁ దోఁచుటచే నతఁడు త్వరగా నాగూరుఁజేర వలయునని ఛోయి ఛోయి యని యెడ్లను త్వరపెట్టసాగెను. అందుచే బండివాఁడు మిక్కిలికోపించి బిజీసింగును బలుమారు కసరి "నీవెవ్వఁడవు? నాగొడ్లను బ్రతుకనియ్యవా యేమి? ఈయెద్దులను దోలుటకన్న యుద్ధములోనికిఁబోయి బిజీసింగుగారిపక్షమునుండి పగవాండ్లను దోలరాదా? నీవైఖరిఁజూడ నిన్ను వెనుకనుండి యెవ్వరో తరుముకొనివచ్చుచున్నట్లుఁ దోఁచుచున్నది. నీవెంత గొంతుకబ్రిద్దలుచేసికొనియఱచినను సరే చచ్చినా నేనింతకంటె నెక్కువవడిగా తోలను. ఇష్టమున్నయెడలఁ గూర్చుండుము లేదా దిగినడువు" మని కఠినముగఁ బలికెను.

ఆపలుకు విని రాజు "అవస్థాపూజతేరాము" అనుమాట జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని కాలానుసారముగ నడువకఁదప్పదని తలవంచుకొని మాటలాడక కూర్చుండెను. అక్కడికి నాగూరు క్రోసెడు దూరముండెను. అంతలో బల్లున తెల్లవారె. తెల్లవారినదిమొదలుకొని బండివాఁడు వానిమొగమువంక పరీక్షపట్టి పలుమారులు చూడఁజొచ్చెను. చూచిచూచి యుద్ధములోనలిగి రెండుదినముల నిరంతరప్రయాణముచే డస్సి తొట్రుపాటుతో మారువేషమువేసికొని సర్వవిధములచేత తేజోహీనుఁడై యున్నను బండిలోఁగూర్చున్నవాఁడు తనరాజనిగుర్తెఱింగియా బండివాఁడు బండిమీఁదినుంచి దిగ్గున క్రిందికురికి రేనికాళ్ళమీఁదబడి తన్నుక్షమియింపుమని పరిపరివిధములఁ బ్రార్థించి "నే నేలినవారితో సమానముగా కూర్చుండి సామాన్యునితో మాటలాడినట్లు దేవరవారితో మాటలాడితిని. నన్నేమిచేసినను పాపమున్నదా" యని విచారించెను.

అతనిదైన్యమునుజూచి జాలినొంది "మనకిప్పుడు మరియాదలతో బనిలేదు. నిన్ను నేనుక్షమియించితిని. భయములేదు. బండెక్కి తోలు" మని యానతిచ్చెను. ఇచ్చినను వాఁడు ధైర్యములేక "స్వామీ! నేనంత చనువునకుఁ దగను. నేనేమి? యేలినవారితో సమముగాఁగూర్చుండి బండితోలుటేమి? నడచుచు దోలెద"నని పలుక రాజు వానిం బలవంత పెట్టి బండి యెక్కించెను. వాఁడు బండియెక్కి తనవద్దనున్న బిరుసు పిండిరొట్టెలు పెరుగు మొదలగు పదార్థములు రాజునకుఁబెట్టి యాకటిఁదీర్చి ఛోయి ఛోయియని యెడ్లను తానేత్వరపెట్టి సత్వరముగ బండి నాగూరునకుఁజేర్చెను.

గ్రామముజేరి బిజీసింగు బండివాని కైదుమూపాయలిచ్చి తనకు రాజ్యము ప్రాప్తించినప్పుడు మాన్యము లిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి వాని నంపెను. పిమ్మట కొన్నినాళ్ళకు బండివానికి భూములుకూడ నీయఁబడెను. బిజీసింగునకుఁ దోవలోనిచ్చిన రొట్టెలవంటిరొట్టెలు పెరుగువంటిపెరుగు ప్రతిసంవత్సరము బండివానివద్దనుంచియు వానివంశస్థులవద్దనుంచియుఁ బుచ్చుకొనుచు బిజీసంతతివా రామర్యాదలం జరిపిరి. అవి నేటికిని బండివాని వంశస్థులకు జరుగుచున్నవి.

మహారాష్ట్రులతో జరిగినయుద్ధమునందు హతశేషులగు రాజపుత్రులువచ్చి నానాఁటికి నాగూరులో బిజీసింగును కలసికొనిరి. అంతట శత్రువులు నాగూరుకోట ముట్టడింప రాజపుత్రులాయుమానేములు కోటఁ గాపాడుకొనిరి. ఈనడుమ మారువారులోనున్న కోటలు పట్టణములు క్రమక్రమముగ మహారాష్ట్రుల సహాయమొందిన రామసింగుచే తిలోఁ బడఁజొచ్చెను. అందుచే బిజీసింగు బైటనుండి తనకుఁ దగిన సహాయమువచ్చినంగాని తనకుసేమములేదని గ్రహించెను. నాగూరు కోటలో నతనితో నైదువందల లొట్టిపిట్టలుండెను. బిజీసింగు తన్ను ముట్టడించుచున్న మహారాష్ట్రు లేమరిపాటున నుండ నొక్కనాఁడు చక్కని యుపాయముపన్ని యొక్కొక్క లొట్టిపిట్టమీఁద నిద్దఱురహా

తూరులను గూర్చుండఁబెట్టి కోటవెలుపడి శత్రువుల పైబడి నురు మాడి యెనిమిదిజాములలోపుగనే తనచిన్నసైన్యములతో బికనీరుపట్ట ణము జేరెను.

బికనీరుప్రభువు బిజీసింగు పక్షముననుండి కొంతసేపు పోరాడి తనయేలిక మృతినొందినాడన్న యపవార్త విని ముందుగా పారిపోయెను. రాజ్యభ్రష్టుఁడైన బిజీసింగునకు మరల సహాయముచేయుట కిష్టములేక యతఁడు వానిని నిరసించెను. అట్లు భగ్నమనోరథుఁడయ్యు బిజీసింగు ధైర్యమును విడువక మరలనొకదినము ప్రయాణముచేసి జయపురమున కుఁజని తనతండ్రిని జంపించిన యీశ్వరసింగును సహాయమడిగెను. తన కు మిత్రుఁడై తనపక్షమునఁ బోరాడిన బికనీరురాజుకంటె పాత్రతపగ తుఁడైన యీశ్వరసింగే మంచివాఁడయ్యెనని యతనికి దోఁచెను. ఆ రాజు సన్మానపూర్వకముగా బిజీసింగును గోటలోబ్రవేశపెట్టుటయే గాక కొలదికాలముననే స్వయముగా వానిదర్శనము చేయుటకుఁబోయి వానిని మిక్కిలి గౌరవించి ప్రేమతో నాలింగనముచేసికొని వానితో సమానముగా ప్రక్కను గూర్చుండి కుశలప్రశ్నము లడిగెను.

అక్కడకు బిజీసింగుతోఁగూడ నొకరహతూరు శూరుఁడువచ్చె ను. అతనిపేరు జోవానుసింగు. అతఁడు బిజీకి నమ్మినబంటై యతనిప్రాణ మునకుఁ దనప్రాణ మడ్డమువేసి కంటికి రెప్పయట్లు తోడై యెల్లప్పుడు వానికుడిప్రక్కనేయుండును. ఆదినమునమాత్రమతడెందుచేతనోతనయజ మానుని కుడిప్రక్కనుండక ప్రక్కను గూర్చున్న యీశ్వరసింగు నంగ రకాలకొంగులమీఁద గూర్చుండెను. అట్లుచేయుటకుఁగారణమేమాయ ని బిజీసింగును యోచించుచుండెను. అతనింజూచియీశ్వరసింగుమిక్కిలి యక్కజపడి "ఏమోయీ! నీవీదినమున మీరాజు వెనుకప్రక్కనుగూ ర్చుండుటకుఁ గారణమేమి" యని యడిగెను. 'ఈవేళ నట్లుచేయవలసివ చ్చిన'దని జోవానుసింగు ప్రత్యుత్తరముచెప్పి తన రాజువంకదిరిగి 'తక్ష ణమేలెండు. లేచియావలకుఁబొండు. పోవరేని మరణమో చెరసాలయో

తప్పు"దని బిగ్గరగ హితోపదేశము చేసెను. బిజీసింగు కచ్ఛివాహుల దుస్స్వభావమెఱిగివాఁడగుటచే తనబంటు చెప్పినమాటదప్పక తత్క్షణమే యుటనుండిపోయెను. ఈశ్వరసింగు బిజీసింగును సాగనంపుటకు లేవఁబ్రయత్నించెను. కాని లేవలేకపోయెను. ఏలయన జోవానుసింగు వానియుంగరకాలకొంగులమీఁద గూర్చుండి కదలకపోవుటయేగాక విశేషించి తన కైజారు వానిమెడకు సూటిగబెట్టి హెచ్చుతగ్గువచ్చినచోఁ బొడువనిశ్చయించుకొని దాటిపోవుచున్న తనరాజుతో 'మీరు లొట్టియనెక్కఁగానే నాకు వర్తమాన మంపు'దని కేక వేసి చెప్పెను. ఈశ్వరసింగు చుట్టములగు కచ్ఛవాహాదొరలు తెల్లబోయి చూడసాగిరి. తనరాజు లొట్టియనెక్కువఱకు జోవానుఁడదేవిధముగనుండి కచ్ఛవాహులనందఱు గడగడవడంకునట్లు జేసి చెక్కుచెదరక లేచి యీశ్వరసింగునకు సలాముచేసి తనకు సెలవిమ్మని యడిగెను. ఈశ్వరసింగు తనమనోరథము భగ్నమైనదనియు జోవాను తన్ను పరాభవించెననియు సిగ్గుపడి మరల సలాముచేసి పంపెను. అంతట రహాతూరులందఱు నొంటెలనెక్కి సాగిపోయిరి. అప్పుడీశ్వరసింగు తన సరదారుల "చూచితిరా వానివిశ్వాసము, రాజభక్తి యెట్లున్నదో? అట్టి శూరులుండఁగ నా రాజునెవఁడు గెలువగల"డనిపలుకుచు లోనికిఁబోయెను. జోవానుసింగు పైవిధముగా చేయుటకుఁగారణమిది. జోవానుసింగుమామగా రీశ్వరసింగు సేనాపతులలో నొకడు. ఈశ్వరసింగు బిజీసింగునకు ద్రోహముదలచినాడని తనమామవలనవిని జోవానుఁ డావిధమునఁ జేసెను. బిజీసింగు మరల బయనమై నాగూరునకు బోయి యనాయాసముగఁ గోటలోఁ బ్రవేశించెను.

అనంతరమతఁడు తనజీవితకాలములో దనకు రాజ్యప్రాప్తి కలుగునను నాసవిడిచియుండ నాఱుమాసములు గడచినతరువాత నొకనాఁడు వానియొద్ద కొకరాజపుత్రుఁడు నొకమహామ్మదీయుఁడువచ్చి జోహారు చేసినిలచి "స్వామీ! మాకుటుంబములను మీరుపోషించుటకుఁ వాగ్దానముచేయుదురేని మీపరమశత్రువునొక్కనిని మేముగడతేర్పగలము.' అ

తఁడు కడతేరినపిదప నంతయుఁ జక్కబడుననిబలికిరి. బిజీసింగునకుఁ బర మశత్రువులిరువురుమహారాష్ట్రసేనాపతియగుజయప్పసింధ్యాయొకఁడు; పెదతండ్రియగు రామసింగొకఁడు. ఈయిద్దరిలో నెవరుగడతేరినను వానికి మంచిదే కాబట్టి యతఁడు వారుచేసిన ప్రతిజ్ఞ నంగీకరించెను.

ఒకనాడు జయప్పసింధ్యా దంతధావనముచేసికొనుచు డేరాగుమ్మమువద్దగూర్చుండ సైనికులకుసరకులమ్ము వర్తకులిద్దఱు లెక్కల పుస్తకములు ముందువేసికొని నీదితప్పు నీదితప్పని బిట్టుగఁ గలహించి తమతగవుదీర్చుమని జయప్పను వేడుకొందమని యొకరి యొడు వొంద్ర నొకరు బూతులుతిట్టుచు చేతులు బారలు జాపుకొనుచు నొండొరుల వెక్కిరించుకొనుచు మీఁదిమీఁదికిఁబోవుచుఁ గ్రమక్రమముగా జయప్ప సమీపమునకుఁ బోయిరి. అప్పుడాకస్మికముగా రెండుకత్తులు తళతళ మెరసెను. మెరసినతోడనే "ఇది నాగూరుపోటు" "ఇది జొడుపూరు పో" టని పలుకుచు నిరువురు రెండుకత్తుల జయప్పను రెండుపోటులు పొడిచిరి. జయప్పయు వెంటనే పీనుగయై డేరాగుమ్మమువద్ద పడెను. పడుటయు శిబిరములో గొప్ప కళవళము పుట్టెను. ఆతొట్రుపాటులో జయప్ప సైనికులు తమ యేలికనుజంపిన యిరువురలో దురకందుత్తుని యలుగ నరికిరి. రెండవవాఁడగు రాజపుత్రుఁడు సైనికులచాటునఁబడి చల్లచల్లగ నావలకు దాటి నాగూరునకుఁబోయి శుభవార్త బిజీసింగునకు విన్నవించెను.

రాజపుత్రుఁడు మహమ్మదీయుఁడు బిజీసింగుతోచేసిన ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకొనిరి. మహారాష్ట్రులదివఱకే యుద్ధములు చేసిచేసి విసికి యుండుటచేతను నాయకుఁడు సంహరింపబడుటచేతను సంధి కొప్పు కొనిరి. బిజీసింగు కొంతకప్పము నజమీరుదేశము మహారాష్ట్రులకిచ్చి సంధిచేసికొని తానుమారువారునకు రాజయ్యెను. లంచగొండులగు నామహారాష్ట్రులు రామసింగుపక్షము విడిచి బిజీసింగును రాజునుచేసి స్వదేశమునకుఁ బోయిరి. రామసింగు రాజ్యము సంపాదించుట కిరువది

రెండు యుద్ధములు చేసి జయము నందలేక క్రీ॥ శ॥ 1773 సంవత్సరమునందు రాజస్థానమందలి జయపురనగరమున మృతినొందెను. బిజీసింగు సింహాసనమెక్కి యెడతెగని యుద్ధములు చేసిచేసి ముప్పదియొక్క సంవత్సరములు మారువారుదేశమును పాలించి 1794 వ సంవత్సరమున గాలధర్మము నొందెను.

కృష్ణకుమారి.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దాంతమందు హిందూదేశమంతయు మిక్కిలి దురవస్థలోనుండెను. ఔరంగజీబు మృతినొందినతోడనే వానిసంతతి మొగలాయీలు దుర్బలులై స్త్రీలోలులై మద్యపానమత్తులై రాజ్యము మంత్రులచేతికప్పగించి దేశమునకు దమకు నాశనమును దెచ్చుకొనిరి. వారిదౌర్బల్యముంగనిపెట్టి మహారాష్ట్రులు మఱింత విజృంభించి ఢిల్లీరాజ్యమునందలిభాగముల నూడబెఱికి పంచుకొని దేశమున కెంతయు క్షోభ గలిగింపఁజొచ్చిరి. ఒకప్రక్కను సీకులు తలయెత్తి రాజ్యమును స్థాపింప జొచ్చిరి. మఱియొకప్రక్క నింగ్లీషువారు ఫ్రెంచివారు దేశాక్రమణ మారంభించిరి. దక్షిణమునుండి మహారాష్ట్రులు నిర్నిద్రప్రతాపులై దేశమును మంగలములోఁ బెట్టివేచినట్లు తపింపజేసిరి. నవాబులు రాజులు తమలో తామైకమత్యములేక కయ్యములకుఁ గాలుద్రువ్వుచు కారణము లేకయేపోరుచు దేశమును రక్తభూయిష్ఠముజేసిరి. దేశమందు వ్యాధులు కంటకములు మెండయ్యెను. స్థిరముగా నొకరా జొకదేశమును గొంత కాలము పరిపాలించుననుమాట నిశ్చయములేదు. ఈయాపదలకుదోడు పారసీకమునుండియు కాబూలునుండియు మహమ్మదీయులు దండువెడలి దేశములం గొల్లగొని స్త్రీలం జెరబెట్టి యెల్లయెడల నాశనదేవతను నెలకొలిపిరి. ఆకాలమున హిందూదేశమంతలో రాజస్థాన మనుభవించిన కష్టము లెవ్వరనుభవింపలేదు. రాజపుత్రులు తొంటివలె దమకులగౌరవమును దేశగౌరవమును నిలుపుటకుఁ బాటుపడక యంతఃకలహములు పెంచుకొని పోరుచుఁ దమసహాయార్థము మహారాష్ట్రులను బిలచుచు

వారిచే నెడతెగని బాధలంబడజొచ్చిరి. అందు ముఖ్యముగ మీవారు సంస్థానము పడినపాటు చెప్పనలవిగాదు.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దాంతమందు భీమసింగనువతఁడు రమారమి యెనిమిదేండ్లప్రాయమున మీవారు సింహాసనమెక్కెను. ఇతనికీయుక్త వయస్సువచ్చుకొఱకు వానితల్లి రాజ్యపాలనమును జేయుటకై పూని వయస్సువచ్చినవెనుకగూడ వానికి రాజ్యమీయక తానే యధికారము చెల్లింపఁజొచ్చెను అతఁడప్రయోజకులలో మొదటివాఁడు. మిక్కిలి దుర్బలుఁడు. వానికి జగన్మోహనాకారియగు కృష్ణకుమారియను కూతురుగలదు. ఆబాలికయే సంస్థానమునకువచ్చిన మహాపత్తు మహాద్భుతముగా నివారించెను. ఆభీమసింగు మీవారు నలువదిసంవత్సరములు పాలించెను. అంతకాలము రాజ్యము దురవస్థలోనే యుండెను తల్లియధికారమెట్టెటో యతఁడు వదలించుకొని యీవలఁబడ మంత్రులు వానిని మోసపుచ్చి తమయధీనము జేసికొనిరి. దేశమువెలుపల మహారాష్ట్రులు మహమ్మదీయులు కాఱుచిచ్చులట్లు జనులను బాధింపుచుండిరి. దేశములోపల రెండురాజపుత్రకుటుంబములు మంత్రిత్వము వహించి రాజుపేర నధికారముచేయుటకుఁ దమలోతాము కలహించిరి. వీరు చందావతులు సూక్తావతులు. పూర్వము వీరిరువురు యుద్ధములలో నొండొరులనుమించి పౌరుషముజూప బ్రయత్నింపుచువచ్చిరి. కాని యిప్పుడు బుద్ధిలేనిరాణాను బుట్టలోబెట్టి దేశమేలుటకు గలహించిరి. మొట్టమొదట చందావతువంశస్థులే గెలుపుఁగైకొనిరి. కాని వారు గర్వితులై యెవరిని సరకుగొనక యందఱ నవమానించుచుండ రాజమాత కలహించి యధికారముగైకొమ్మని సూక్తావతులం బురికొల్పెను. అదిమొదలు మీవారుదేశము పడినపాట్లు కుక్కలు నక్కలుసహింతము బడియుండవు. ఆసంగతులు నిద్దురలో జ్ఞప్తివచ్చిననుభయముపుట్టకపోదు.

చందావతుల నాయకుడు సూక్తావతుల నాయకుని నిష్కారణముగా నధర్మముగఁ జంపి వాని క్రొన్నెత్తురుతో దడిసినచేతులతోనే రాణావద్దకుఁబోయి బీరములుకొట్టెను. అందుచేత నారెండుతెగలవారు

విధివిరామములు లేక పోరుసల్పుచు నొండొరుల మగవారింజంపుచు గెల్చినవారు దేశమున నధికారులమని బయలుదేరి కప్పములిమ్మని ప్రజలంబీడించుచు రాక్షసకృత్యములు చేయసాగిరి. ఈయంతఃకలహమును సహింపలేక దుర్బలుడగు రాణాభీమసింగు విధిలేక తనకు సాయము చేయుమని సింధ్యాను కోరెను. ఈకోరుట కొఱవితో దలగోకికొనుటయే యయ్యెను. మహారాష్ట్రులు మిడుతలదండువలెవచ్చిపడి రాణాకు సహాయముచేయుదుమని వంకబెట్టి యకార్యములనెల్ల జేయజొచ్చిరి. చందావతులలో నొకడు సింధ్యావల్ల లంచము గ్రహించి చిత్తూరు పట్టణము వానియధీనముచేసెను. అదిస్వాధీనముజేసికొని సింధ్యా గార్యాంతరములమీద పునహానగరమునకుబోయెను. పోవునప్పుడుదుష్టశీలుడగు సంబాజీయనుమంత్రిని రాజస్థానవ్యవహారములు చక్కబెట్టుటకై నియమించెను. వాడెనిమిదేండ్లు మీవారున నధికారము చేసెను వాడెంతదుర్నీతిపరుఁడైనను రాణాపట్ల మంచివాడై మొండివాండ్ర ననేకులనడచి వారియధీనములో నుండినరాణా కప్పగించెను. అంతలో నతనికి మఱియొకగొప్పయుద్యోగము కాగా నతనికన్న నధమాధములు కొందఱు మీవారునందధికారము చేయుటకువచ్చిరి. వారువచ్చినవెనుక ప్రజలనుభవించినదుఃఖము నెవఁడనుభవింపఁగలడు?

అంతలో సింధ్యా మృతినొందెను. అతనివారసులుతమలోదాము కలహించి రాజపుత్రుల బంధముల నెక్కువజేసిరి. ఆ వారసులలో నెట్టకేల కెవఁడోయొకఁడు సింధ్యా యయ్యెను. అతఁడు మీవారు సంస్థానము తనకు సామంతసంస్థానమని యెంచి తనసేన గొంతనక్కడ నిలువజేసి వానిఖర్చులు రాణా నిచ్చుకొమ్మనెను. ఎడనెడ సింధ్యాకు మఱియొక మహారాష్ట్రప్రభువగు హోల్కారునకు వివాదములు, వాటితో యుద్ధములు సంభవించెను. ఆయుద్ధములలో హోల్కారు గెల్చినప్పుడు హోల్కారు సింధ్యా గెల్చినప్పుడు సింధ్యా మీవారు నకువచ్చి తామే యధిపతులమని లక్షలకొలది ధనము కప్పమిమ్మని రాణాను బీడించుచు వచ్చిరి. రాణాచేఁ జిక్కినధనమంతయు నిచ్చి

మహారాష్ట్రుల యాశ యెంతకుఁ దీరకపోవుటచే నెట్టకేలకు నంతః పురస్త్రీల నగలను వారివిలువగల వస్త్రములను సయిత మమ్మి యామహాత్ముల ధనదాహము తీర్పవలసివచ్చెను.

దేశ మాస్థితిలోనుండ రాణాభీమసింగు కూఁతురగు కృష్ణకుమారి యుక్తవయస్కురా లయ్యెను. ఆమె కప్పటికి పదునై దవయేఁడు. ఆము ఖలావణ్యము, ఆశరీరకాంతి, ఆయంగసౌష్ఠవము, ఆపలుకులమార్దవము వానినన్నిఁటినిమించిన యామంచితనము వర్ణించుటకు కాళిదాసుని వంటి కవులు గావలయును గాని తదితరులు చాలరు. మూర్తీభవించిన చక్కఁదనమువలెను గలియుగమునకు వచ్చిన జగన్మోహనావతారము వలెను కృష్ణకుమారి ముద్దులు మూటగట్టుచుండెను. ఆబాలికసౌంద గము నానాటి రాజులందఱు విని యామెను దేవిగాబడయుట యెట్లని యువ్విళ్ళూరుచుండిరి. అందు మొదటివాఁడు సింధ్యా. అతడు తన కామెనిమ్మని భీమసింగునకు సందేశ మంపెను. కూఁతును సింధ్యాకిచ్చి నపక్షమున రాణాకుమిక్కిలి లాభమై యుండును. రాణా యెంతచెడి పోయి దుస్థితిలోనున్నను స్వలాభ మావిషయములో జూచుకొనక కుల గౌరవము నెంచి కుమార్తెను సింధ్యాకియ్యననెను. అనంతర మంబరు సంస్థానపతిభువగు జగత్సింగు బాలిక నిమ్మని యుదయపురమునకుఁ దూతనంపెను. అంబరురాజులు కులగౌరవమున మీవారురాణాలకు నొకవన్నెఁ దీసిపోదురు. ఏలయన మొగలాయీలకు దమకూఁతులనిచ్చి పెండ్లిచేసిన మొట్టమొదటి రాజపుత్రులువీరే. వంశముమాట యటుం చి వరునిగుణములు చూచినపక్షమున నవియుఁ దృప్తికరములుగావు. జగత్సింగు కుటిలుఁడు భోగపరాయణుఁడు దుర్వ్యసనాసక్తుఁడు నని వాని కదివరకే యపకీర్తి సంభవించెను. అట్టియవస్థలో బుత్రికకుఁ దగినభర్తను వెదకువాఁడై భీమసింగు మిక్కిలి పరితాపము నొంద జొచ్చెను. ఇట్లు మూడునాలుగేండ్లు వివాహముగాక కృష్ణకుమారి నిలిచెనా వయసుముదిరినదని యెంతయధముఁడు నామెం జేకొనఁడు. ఎటుఁగి యెటుఁగి కులహీనులకుఁ గుణహీనులకు నీయబుద్ధి పొడమదు గదా!

ఎన్ని విధముల యోచించినను దొరకినవారిలో జగత్సింగుసంబంధమే మంచిదనితలంచి భీమసింగు వానిదూతను గౌరవించి సబహుమానముగాఁ బంపెను. పిదప జగత్సింగును ప్రధానము చేసికొని రమ్మని యమూల్యాభరణములు వస్త్రములు నిచ్చి మంత్రిపురోహితుల నుదయపురమునకంపెను. ఆప్రధానమైన కొన్నినాళ్ళకు జగత్సింగుకన్న బలవంతుఁడు గుణములలో వానికన్ననధముఁడు నగు మఱియొకవరుఁడు కృష్ణకుమారినిమ్మని యడిగెను. అతఁడు మారువారు సంస్థాన ప్రభువగుమానసింగు. అన్న చనిపోవుటచే మానసింగు స్వల్పకాలము క్రిందటనే రాణాయయ్యెను. ఈతఁడు కన్యనడుగుటలో నొక క్రొత్త పుంతఁ ద్రొక్కెను. కృష్ణకుమారి యదివరకే మృతినొందిన మానసింగుసోదరునకు వాగ్దత్తము చేయఁబడెనఁట. అందుచేత మానసింగు భీమసింగున కిట్లువర్తమానమంపెను. "మీరు మీకన్యకను మాయన్నకు వాగ్దానముచేసిరి. అతఁడు వివాహము కాకమునుపే మృతినొందెను. మీవాగ్దానము మారువారు రాణాకుఁగాని ప్రత్యేకము మాయన్నకుగాదు. నేనిప్పుడుమారువారు రాణాగ నైతిని. కనుక మాయన్నగారి తక్కినయాస్తి నాకురావలయును."

ఈవాదమునకుఁ దోడుగ నతఁడు సింధ్యాతోడుగూడ సంపాదించెను. సింధ్యాకు జగత్సింగునకు వైరముండుటచేసింధ్యావీనిపక్షమే యవలంబించి జగత్సింగుతో సంబంధబాంధవ్యము మానుకొని కూఁతును మానసింగున కిచ్చి పెండ్లిసేయుమని రాణాభీమసింగునాజ్ఞాపించెను. కులగౌరవమునిలుపుటకై భీమసింగదివఱకే యొకసారి సింధ్యాకోరికనిరాకరించుటచే నిప్పుడునట్లే వానియాజ్ఞను తిరస్కరించెను.అట్లు చేయుటచే వానికాపద మూఁడెను. సింధ్యా తనయాజ్ఞాతిరస్కారముగావించినరాణాను దండింపఁదలఁచి తనఫిరంగు లుదయపురముమీఁద బారుపెట్టి పట్టణము భస్మీపటలము చేయుటకు సన్నద్ధుఁడైయుండెను. అదిచూచి రాణాభయపడి సింధ్యా చెప్పినచొప్పున చేయుట కొప్పుకొనెను. జగత్సింగు సాహసుఁడౌటచే మారువారు రాజ్యమునకు మానసింగుగాక మఱి

యొకవారసుఁడున్నవాఁడని విని వానిని లేవఁదీసి తాను వానిపక్షముఁ బూని మానసింగును సింహాసనభ్రష్టునిఁ జేయఁదలచెను. మారువారు సేనలోసగము మొదటనే యావారసుని పక్షముఁజేరెను. అటులంబరు మారువారు సంస్థానములు పరస్పర వినాశమునకై ప్రయత్నించి యుద్ధములు చేయఁజొచ్చెను. మానసింగు పరాజయమునొంది సిగ్గుపడి కత్తితోఁ బొడుచుకొని చనిపోవలయునని సమకట్టెను. కాని యాతని మిత్రులలో నొకఁడు వానినాసాహసమునుండి తప్పించెను. ఈజయము గలిగినతోడనే జగత్సింగు మానసింగును దరిమిచంపి యుదయపురమునకుఁ బోయి కృష్ణకుమారిని వివాహమాడి తనరాజధానియగు జయపురమునకుఁ దీసికొనిపోయినచో నెంతయు బాగుగ నుండియుండును. కాని యెందుచేతనో జగత్సింగట్లుచేయక యూరకొనుటచే మానసింగు తనరాజధానియగుజాడుపురమునకుఁ బారిపోయి కోటలోదూరి బలపరచుకొని దృఢస్థితి గలవాడయ్యెను.

జగత్సింగు కొందఱు రాజపుత్రులను సహాయముగైకొని జాడుపూరుకోటం జుట్టుముట్టిమాఱుముట్టడించెను. క్రమక్రమముగాజగత్సింగు సేనలో నాహారపదార్థములు తక్కువగుటయు బరస్పరకలహములు జనించుటయు మొదలగు నరిష్టములు కలిగెను. ఈకలహములచేతజాడుపూరుకోట యొకవేళ స్వాధీనమైనను మానసింగును వారు పట్టుకొనలేనంత దురవస్థకు వచ్చిరి. మానసింగు కోటలోనుండి చెక్కుచెదరక పగతుర నిరాకరింపఁ జొచ్చె. ముట్టడించు సైనికులొండొరులం జెనకఁ దలంచుచుండుటచే వారికి జయముగలుగుట యరిదియని వెల్లడియయ్యెను. అంతలో జగత్సింగుతల్లి మారువారుసైన్యమొకటి తమ సైన్యములో గొంతభాగమును దత్తునియలుగా ఖండించి రాజధానియగు జయపురముమీఁదికి వచ్చుచుండెనని కొడుకునకు వర్తమానమంపెను. జగత్సింగు విషాదమగ్నుఁడై మానసింగువద్ద బట్టుకొన్న నలువది ఫిరంగులను స్వసైన్యములో జాలభాగమును దనరాజధానికిఁబంప దలఁచెను. అదివఱకు మానసింగుతోఁ గలహించి జగత్సింగు పక్షము

వచ్చిన మూరువారు రాజపుత్రులు జగత్సింగు చేసినపనికిఁ గోపించి తమ కతనితోఁ జేసికొన్న యొడంబడికను సరకుసేయక తమరాజుమీఁదగల క్రోధమును మఱచిపోయి తత్క్షణమే మానసింగుతోఁ జేరి జగత్సింగు భటులపై బడి తమఫిరంగులు తాము పుచ్చుకొనిరి.

మూరువారు రాజపుత్రులు తన్ను త్యజించినతోడనే జగత్సింగు పిచ్చివాఁడై యెద్దియుందోచక తన్నుసురక్షితముగఁ బారిపో నిమ్మని మహారాష్ట్ర సేనాపతికి లంచమిచ్చి తనపట్టపుటేనుగును సయి తము యుద్ధభూమిలో విడిచి ప్రాణములఱచేతఁబెట్టుకొని రాజధానికి బలాయితుఁడయ్యెను. ఎట్లైననతడు సురక్షితముగ నిల్లుచేరెను. ఈబ్రతికియుండుట యపకీర్తి నిమిత్తమేయయ్యె. అతడు ప్రాణముదక్కించు కొనెను గాని వాని సైనికులనేకులు మార్గమధ్యమునంబడి చచ్చిరి. వారియెముకలు చాలకాలమువఱకు జయపురముదారిలో పోగులు పోగులుగబడి చూపరులకు భయము గొలుపుచు వచ్చెను.

ఈవిధముగ బరరాజులతో సంభవించిన యుద్ధమున మానసింగు విజయమునొంది యంతశ్శత్రువగు తనజ్ఞాతిని నిర్మూలింపప్రయత్నించెను. ఈకార్యమున నతనికి సింధ్యాసేనాపతియగు నమీరుఖానను మ్లేచ్ఛుడు చాల సహాయము చేసెను. ఆతురక వాని జ్ఞాతికడకుబోయి మాన సింగు పక్షము తాను మానినట్లు వానికి సహాయముఁ జేయబూనిన ట్లు దియ్యనిమాటలుజెప్పి వానిపక్షముననున్న గొప్పసరదారులను తన శిబిరమునకు సంధిమాటలనిమిత్తమురమ్మని పిలిచెను. ఆసరదారులు వానిమాటలు సత్యములుగావగచి వానిగుడారమునకు వచ్చి యతఁడు చేయించిన మేజువాణి చిత్తగించుచుండిరి. అంతలో నమీరుఖాను డే రావిడిచి యావలకుబోయెను. వెంటనే గుడారము గుభాలున వారినె త్తిని గూలిపడెను. అందఱు బ్రాణావశిష్టులై గిజగిజ తన్నుకొనుచుండ మహారాష్ట్రసైనికులు వారితలలు నరికి వెలుపలనున్న వారిసేవకులను దుపాకులతో గొట్టి చంపిరి.

ఇత్తెఱంగున మానసింగు శత్రుసంహారము గావించి తనదేశము నిష్కంటకముగఁ జేసికొని కృష్ణకుమారిని వివాహమాడ నిశ్చయించు

కొనెను. అప్పుడుసింధ్యా "నీకూఁతును మానసింగునకిచ్చివివాహముచే సినను సరే లేక యవనులపాలుగాకుండ నామెనుజంపినను సరే"యనిభీమ సింగుతోఁ జెప్పుమని యమీరుఖాను నుదయపురమున కంపెను. కృష్ణకుమారిం దనకిమ్మని వెనుకసింధ్యా భీమసింగు వేడినప్పుడతఁడునిరాకరించినందున నాఁటిపగ దీర్చుకొనవలయునని సింధ్యా యిట్లుచేసెను. పాపము భీమసింగు కడుపుతీపిచే నట్టిపని యన్యాయమని దారుణమని యెన్నివిధములనో మొఱపెట్టుకొనెను. కాని ప్రయోజనము లేదయ్యె. పిమ్మటనతఁడు తననమ్మిన మంత్రియగు నజితసింగునుబిలిచి యాలోచనచెప్పుమనియె. దురాశాపాతకుడు దుస్స్వభావుడు దుర్నీతిపరుఁడునగు నజితసింగు లంచగొండియై యమీరుఖానువద్దనుండి కొంతధనము స్వీకరించి యీక్రిందివిధమున దురాలోచనము చెప్పెను. "మీవారురాజ్యరక్షణమునిమిత్తము కృష్ణకుమారి చచ్చితీరవలయు. మీరుజగత్సింగునకు గూఁతునిత్తురేని మానసింగు సింధ్యాప్రముఖులతో దేశమును భస్మీపటలము చేయును. మానసింగున కిత్తురేని బలగర్వితుఁడగు జగత్సింగు దండువెడలి మీవారు నెత్తురువరదలు చేయును. కన్యక నెవ్వరికియ్యకయంతఃపురమున దాఁచుదురేని సింధ్యా మరాటిమూకలతోఁ గోట జుట్టుముట్టి పురుషులనెల్లఁ గత్తికి బలియిచ్చి యాఁడువారిని నింతింతయనరాని పరాభవము పాలుసేయును. మనమెట్లైనను మనయాఁడువారి గౌరవము గాపాడవలయుగదా! కాబట్టి రాజ్యము గోల్పోయి యనేకులిడుమల బడుటకంటె రాజ్యరక్షణనిమిత్త మొక్కతె మృతినొందుట చాలమంచిది."

అని మంత్రిచెప్పిన సహేతుకమైన యుపదేశమును విని దుఃఖముచేత మతిచెడియున్న రాణా యదిలెస్సగానున్నదని యొప్పుకొనెను. కృష్ణకుమారిగతియు నిశ్చయముచేయబడెను కాని యాబాలికను జంపుట చంపింపుమని యుపదేశముచేసినంత సులభముకాదు. రాజకన్యను రాజబంధువులే వధింపవలయును. పరపురుషు లామెం దేరిపార జూడరాదుగదా. రాజబంధువులలో రాతిగుండె గలయట్టి పురుషుఁడు దొరకవలయు. చూచిచూచి యాజగన్మోహన విగ్రహమును చేతులార

నెవ్వఁడు జంపగలఁడు. ఎట్టకేలకు రాణా తన బంధువులలో నొకనిం బిలిచి యాపనిచేయుమని వేఁడెను. ఆతఁడాపలుకులు విని గడగడ వడంక నిర్విణ్ణహృదయుఁడై "నేనీ ఘోరకృత్యమును జేయఁజాల. ఇంతకంటె నన్ను నామరూపములులేకుండ జంపివేయు"డని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. పిమ్మట రాణాతన సవతితమ్ముని బిలిచి యాకృత్యము నిర్వహింపుమనియె. అతఁడును సాహసికుఁడై సరేయని ఖడ్గపాణియై గంభీరముగ నంతఃపురము బ్రవేశించి నిష్కళంకమగు మనస్సుతో దేదీప్యమానప్రభలతో వెలయుచున్న యాలోకైకసుందరిని జూచి చంపుటకు జేతులురాక కత్తి నేలబారవైచి యేడ్చుచు నామె పాదములపయింబడి తనవచ్చినపని జెప్పి యామెదగ్గఱ నిలువలేక మరల రాణావద్దకుబోయెను.

మహాపాతకహేతువై హృదయనిర్భేదకమగు నీఘోరకృత్యము నంతఃపురవాసు లెవ్వరు జేయఁజాలకపోవుటచే రాణా రాతిగుండెగలవాని నెవనినైన బయటనుండి బిలుపింపవలయునని తలంచుచుండ నతఃపురమునందుండు నాడువాండ్రు కొందఱా కార్యము జేయుటకొప్పుకొనిరి. దానికి రాణాయును సమ్మతింప నాయాఁడువాండ్రును దారుణములగు కొన్ని విషములను గలిపి యొకగిన్నెలో వేసి సిద్ధముచేసిరి.

ఆబాలికతల్లి తనముద్దులకూతునకు జరుగుచున్న మహోపద్రవమును గన్నులార జూచి యాంతఃపురము ప్రతిధ్వనులిచ్చునట్లు దాపుననున్నవారి హృదయములు భిన్నములగునట్లు విలపించుచుండ జెలికత్తెలు కంటికి నేలకు నేకధారగ నేడ్చుచుండ గృష్ణకుమారి మహాధైర్యముతో ముఖము వైవర్ణ్యమునొందకుండ భయము లేశము లేకుండ నంగము చలింపకుండ పానకము ద్రావినట్లా విషమును ద్రావి తల్లిం జూచి "యమ్మా! యేలయేడ్చెదవు. మరణమన్న నాకుభయము లేదు. నేను నీకూఁతురును గానా. రాజపుత్రికలు దుఃఖింపనగునా! రాచబిడ్డకు సాధారణముగ బలవన్మరణమే కలుగుచుండును గదా! నన్నింతకాలము బ్రతుకనిచ్చినందుకే నాతండ్రికి నేను గృతజ్ఞురాలనై యున్నా"నని జ్ఞానగర్భితములగు మాటలచేత నూరడించెను. ఆమెశరీరతత్వ

మునుబట్టిరియా పాళ్ళుసరిగా పడకపోవుటచేతనో యావిసమామెను జంపలేదట. అందుచేత మూడుసారులామెకు విసముకలిపి యివ్వవలసి వచ్చెను. ఎట్టకేలకు వారు మఱియొకవిషము తేనెతో గలిపి యిచ్చిరి. ఆమెయది చేతబట్టుకొని చిరునవ్వునవ్వుచు "నిదియైన నాయంతమును జూడకపోవునా" యని తాఁగి నిర్మలముగా గన్నులుమూసి నిదుర వోయెను. ఆనిదురయే యామెకుఁ బెద్దనిద్దురయయ్యె.

మంత్రియగు నజితసింగు సంతోషముతో నీవార్త యమీరు ఖానునకుఁ జెప్పగా నతఁడును దారుణమగు నాకృత్యమునకు వగచికా బోలు 'ఇదియా రాజపుత్రశౌర్య' మని వానిం బరిహసించెను. ఈదుర్వార్త రాజస్థానమంతట వ్యాపించినప్పుడు ప్రజలందఱు హాహా కారములుజేసి యతిఘోరమనిరి. ఆవార్త వినినప్పుడేగాక తరువాత ననేక సంవత్సరములకుగూడ రాజబంధువులు లోకులు కృష్ణకుమారిమాట జ్ఞప్తికివచ్చినప్పుడు గోలుగోలున నేడ్చుచువచ్చిరి. మందభాగ్యుఁడగు రాణా దుర్మంత్రి సమేతుఁడై నిశ్చేష్టుఁడై కొలువుకూటమున గూర్చుండి యంతఃపురమున జరిగిన దారుణ వృత్తాంతమును వినియెను. తనకు గూతురుతోడిదే లోకమని యామెతల్లి మరల నన్నముముట్టక నీరు ద్రావక స్వల్పకాలములోనే కృష్ణకుమారిం గలుసుకొనెను. రాణా జీవచ్ఛవమై దారాపుత్రులం గోలుపోయి కూఁతుంజంపించిన దురాత్ములతో గలసి బ్రతుకవలసివచ్చెను. రాణిమరణమునుగూడ వినివిలపించుచున్న రాణావద్దకు సుక్తావతుల నాయకుడుగు సంగ్రాముఁడనువాడు వచ్చి రాజున కెప్పటిమరియాదలు సేయక నిర్లక్ష్యముతో రాజసింహాసనమువద్దకుఁబోయి తలవంచి నమస్కారమైన జేయక యీవిధంబున బలికెను. "హాపిరికిపంద! రాజవంశమునకు శాశ్వతమైనయప్రతిష్ఠఁదెచ్చితివి. ఈవఱకెన్నఁడు మనకులమునకు గళంకమురాలేదు. పాతకుఁడవగు నీకతమున గొప్ప మచ్చగలిగినది. ఈమచ్చయెన్నటికిని మాయదు. బప్పరావులవంశమింక నాశనమగును. దేవతలు మనమీద మహాగ్రహాచిత్తులై యున్నవారు. ఇంక మనకుజయములేదు జయములేదు" అని

గజగజవడంకుచున్న యారాణానువిడిచి మహాపాతకుఁడగు మంత్రి నుద్దేశించి "దురాత్మా! నీవు రాజపుత్రకులమున తప్పబుట్టితివిరా? నీతలగొట్ట. ఛీ! ఛీ! నీబ్రతుకెందుకురా? నీవంశమునిర్మూలమగుగాక. నీపేరునశించుగాక. ఏమంతయాపదవచ్చెనని యింతపని జేయించితివిరా? తురకలు మనకోటగుమ్మముకడకువచ్చి ముట్టడించిరా? శత్రువు దంతఃపురముబ్రవేశించెనా? మనపెద్దలీవిధముగానే గౌరవము కాపాడుకొనిరా? పూర్వము చిత్తూరు ముట్టడించిన పగతురను మనపూర్వులిట్లే చేసిరా? ఛీ! ఛీ! మీరు రాజపుత్రులుగారు. రాజపుత్రుడైనవాడు ఖడ్గపాణియై రణరంగమున జావవలయు. నంతఃపురస్త్రీలగ్నిహోత్రమున బడి మ్రగ్గవలయు. అట్లుగాక దేశము నెమ్మదిగనున్నప్పు డెవఁడో యొక యపాత్రుడు చెప్పినాడని నోరెఱుఁగని పసిబాలికను నిష్కారణముగ జంపింతువా? శూరులమై రణమున మనము మృతినొందినచో దైవానుగ్రహమున మనవంశములుండును. ఇంక మనవంశములుండవు"

అని సింహనాదముతో దూలనాడి యవ్వలకుంబోయెను. రాణాగాని వానిమంత్రులుగాని యాశూరశిఖామణి కెదురుమాటాడజాలక పిల్లులవలె నొదిగియుండిరి. కాలక్రమమున వానిమాటలక్షరాలజరిగెను. ఈదారుణకృత్యము జరిగినకొన్ని వారములకే మంత్రికొడుకులిద్దరు భార్యయునాకస్మికముగ మృతినొందిరి. లోకులజితుని కాకులు పొడిచినట్లు పొడిచి నిందించుటచే లోకాపవాదము బడనోపక యతఁడు బైరాగివేషము వేసికొని పాపపరిహారమునకుఁ బోవుదుననువంకబెట్టి యొకపుణ్యక్షేత్రమునుండి మఱియొకపుణ్యక్షేత్రమునకుఁ బోవుచుఁ దిరుగులాడఁ జొచ్చెను. కొన్ని నాళ్లట్లుతిరిగి మరల దేశమునకువచ్చి తన యెప్పటి కుట్రలు ప్రారంభించినతోడనే రాణావానిని దేశమునుండిసాగదోలెను. రాణా కితరసంపత్తియేదియు లేకపోయినను పుత్రసంపత్తి మెండుగలదు. ఈయనకు తొంబదియైదుగురు బిడ్డలుండిరఁట. అందులో నాతనికన్నులముందరనే తొంబదియిద్దరుకడతేరిరఁట. ఆమిగిలినమువ్వురిలో నిద్దఱు కూఁతులు నొకకొడుకునుండిరి. అక్కడమానసింగు గతియున్నట్లే యుం

డెను. ఆమీరుఖాను వానిని నానాబాధలుపెట్టి వానిముఖ్యమిత్రుల నిద్దఱజంపి మన స్తిమితము లేకుండఁజేసెను. మరాటిమూకలువచ్చి దేశము నుదోఁచుకొనఁజొచ్చెను ఈసిలుగులు బడలేక మానసింగు రాజ్యము కొడుకునకప్పగించి తా నన్నివ్యవహారములు మానుకొని సుఖముగ గూర్చుండెను. ఆతఁని కుమారుఁడు స్వల్పకాలమే రాజ్యమేలి యవమానకరమగుమరణ మొందెను. మానసింగునకు మతిపోయెను పందొమ్మిదవ శతాబ్దప్రారంభమున నింగ్లీషువారు మారువారును వశపరచుకొని రాణాకు సహాయముజేసిరి. మానసింగు వారిసహాయము వడిసి తన పూర్వపుశత్రువుల నందఱ బరిమార్చి దేశస్థులందఱకు విరోధియై దేశమును బాడుజేసెను. జగత్సింగుచరిత్ర వర్ణించుటకు సయితము, సిగ్గగునట్లుండెను. కర్పూరసారమను పేరుగల యొకతురకపడఁతి నుంచుకొని రాజ్యము జంగములు, చిల్లరిదుకాణదారులు మొదలగు నీచులకప్పగించి దానిపొత్తులుమరిగి యదేస్వర్గము మోక్షమని దానిని రాణిఁజేసి నాణెములమీఁద దాని పేరుముద్రింపించి లోకమునే మరచి వర్తించెను. ఎట్టకేలకు సరదారులందఱు వానిచేష్టలకు విసిగి వానియుంపుడు కత్తెను బట్టుకొని చెరలోఁబెట్టిరి. అనంతర మాకులట వార్ధకముచేత మృతినొందెనో లేక సరదారులే వెనుక తమకదిగావించిన యవమానములం గలంచి కడ తేర్చిరో తెలియదుగాని యది మొదలామెచరిత్ర మడుగంటినది. జగత్సింగు పదునేడు సంవత్సరము లేకవిధముగా దుష్పరిపాలనముజేసి పరలోకగతుఁడయ్యెను. అతఁడు పోయిన చాల సంవత్సరములకు వానిభార్యలలో నొకతె యొక కొడుకును గనెను. అతనిజన్మమునుగూర్చి రాజబంధువులు చాలశంకించిరి. కృష్ణకుమారి జనకుఁడు నామెను వరింపఁదలఁచిన రాజకుమారులు తుదకీవిధంబున నైరి.

నూటతొంబది గుణములుగల జయసింగు.

మీవారు బూందీసంస్థానముల కుత్తరమునను మారువారు బికనీరు సంస్థానములకు దడమటను జయపుర సంస్థానము గలదు. దీనినే

కొంద అంబరుసంస్థానమనియుఁ గొందఱు ఢూనేఢార్ సంస్థానమనియు జెప్పుదురు. ఆసంస్థానమేలు రాజపుత్రులు కచ్ఛవాహులు, ఈశబ్దమునకు వారిభాషలోఁ దాబేలని యర్థము. వారు బాహుబలమందుఁదక్కిన రాజపుత్రులకుఁ దీసిపోవుటచే స్వబంధువులకు వారియెడ గౌరవమించుక తక్కువ.

పూర్వమంబరురాజగు భగవానుదాసు తురకలని సందేహింపక ఢిల్లీ మొగలాయీ చక్రవర్తులకుఁ దనకూతునిచ్చి వివాహము జేసెను. తురకలతో వియ్యమందిన రాజపుత్రులలో నితఁడే మొదటివాఁడు. అతనిదత్తపుత్రుఁడు మానసింగు భగవానుదాసుననంతరమునసింహాసనమెక్కెను. అక్బరు పరిపాలనమునం దితని పేరుతఱుచుగవచ్చుచుండును. ఇతఁడక్బరుచక్రవర్తికి నమ్మినబంటై సోదరునిమీఁద దిరుగఁబడి ధ్వజమెత్తిన యక్బరుతమ్ములలో నొకనిని జయించుట, దిరుగబడినపఠానులను లొంగదీయుట, మారువారుప్రభువగు ప్రతాపసింగుతో నక్బరుపక్షముజేరి పలుమారుపోరాడుట మొదలగు నుపకారములఁజేసి బంగాళము, బేహారు, దక్షిణదేశము, కాబూలు మొదలగుదేశములకు నక్బరుచేతఁ బ్రతినిధిగా నియమింపఁబడి తనయేలికకుఁ జాల నమ్మికగలుగునట్లు బాలించెను. ఇవ్విధంబున తనయనుగ్రహము సంపాదించిన మానసింగు నధికారముజూచి యోర్వలేక యక్బరొకమారు వానిం గడతేర్పఁదలఁచి మిఠాయిలో విషము గలిపించెననియు నది మానసింగునకిప్పించుటకు బదులుగా బొరపాటున దానే తిని మృతినొందెననియు నొక కట్టుకథ గలదుగాని యదినమ్ముటకు వీలులేదు.

1615 వ సంవత్సరమున మానసింగు మృతినొందెను. ఇతనికాలమున నంబరుసంస్థానమనేకాపదలుగడచి స్థిరమయ్యెను. అతని యనంతరమున రాజ్యమునకువచ్చిన యిరువురురాజులు మిక్కిలి ప్రయోజకులై ఢిల్లీదర్బారులోఁ దమకుఁగల గౌరవము పోగొట్టుకొని మారువారురాజులు పాలుజేసిరి. అందుచే స్వబంధులగు కచ్ఛవాహులు వారిపై నలిగిరి. అప్పుడు జహాంగీరు ఢిల్లీచక్రవర్తిగ నుండెను. అతనిభార్య

లలోనొక్కతె బికనీరుప్రభువుల యాఁడుపడుచు. ఆమెపేరు జోదూ భాయి. ఒకనాఁడు చక్రవర్తి జోదుభాయింగూడి మేడమీఁద నిలిచి యుండ మానసింగుయొక్క మనుమఁడు జయసింగనువాఁడు క్రింద నడచిపోవుచుండెనట. జోదుభాయి వానిని మగనికి జూపి యంబరు రాజ్యము వానికిమ్మని బ్రతిమాలెను. జహాంగీరు పట్టపుదేవిమాట దిరస్కరింపలేక సరేయని "ఓయంబరురాజా! నీకు రాజ్యమిచ్చితి నీరాజ్య ప్రాప్తికిఁ గారణమైన యీజోదుభాయికి జోహారు (సలాము) సేయు" మని వానిని బలుకరించెను. రాజపుత్రపురుషుఁడు ప్రాణముపోయినను సరే స్త్రీకి సలాముజేయఁగూడదని యొక యాచారము గలదు. తల వనితలంపుగాఁ దనకు గొప్పరాజ్యము చేబడినందుకు జయసింగు మిక్కిలి సంతసించుచుండియు దన కులాచారవిరుద్ధముగ నామెకు నమస్కరించుట కిష్టపడఁడయ్యె. అంతియగాక యతని మతమున జోదుభాయి స్వచ్ఛమగు రాజపుత్రవంశమున బుట్టి గోహంతకుఁడగు తురకను బెండ్లియాఁడుటచే బొత్తిగా వందనమున కర్హురాలుగాదు. ఈరెండుకారణములను లోఁదలంచి చక్రవర్తికి సలాముచేసి ధైర్యగాంభీర్యములతో "స్వామీ మీయంతఃపురముననున్న యేస్త్రీకైనను నమస్కరించెదను; కాని బుఱ్ఱపోయినను జోదుభాయికిమాత్రము సలాముచేయ" నని పలికెను. రాజపుత్రుల యాచారముల చక్కగా నెఱిగినదగుటచే జోదుభాయి వానిపైనలుగక గొప్పరాజ్యము ప్రాప్తించినను స్వకులధర్మమువిడిచిపెట్టని బంధువుఁడు తనకొకఁడైననున్నాఁడని పైపెచ్చు లోలోపల సంతసించి వానిమాటలకుఁ జిరునవ్వునవ్వి "పోనీ నాకు సలాముచేయకపోయిననుసరే,నీకంబరురాజ్యమిచ్చితినిపుచ్చుకొమ్మని" మేడమీఁదనుండి మెల్లగఁ బలికెను.

అట్లు సింహాసనమెక్కి జయసింగుతన్నేర్పఱచినవారికిసంతోషకరముగా బాలించి చక్రవర్తికి ననేకోపకారములుచేసి యంబరుసంస్థాన మేలినప్రభువులలో నగ్రగణ్యుఁ డనిపించుకొనెను. అత డౌరంగజేబునకుఁజేసిన యుపకారము లనేకములుగలవు. అతనికి జిరశత్రువై హ్వాద

యుశల్యమటులుండిన శివాజీయను మహారాష్ట్రప్రభువును జయసింగు పట్టి యప్పగించెను. ఔరంగజీబు తనయధీనమందున్న శివాజీని జంప బ్రయత్నించుచున్నట్లు విని శివాజీని బారిపొమ్మని దానికిం దగినవీలు గలుగఁజేసెను. ఇతనికి మీర్జారాజాయని చక్రవర్తి బిరుదిచ్చెను. ఇతఁడు తనరాజధానియగు నంబరుపట్టణము మునుపటికంటె నెంతో యందముగానుండునట్లు చేయుదలంచి యొకసరోవరము త్రవ్వించి దానిచుట్టు పూవుదోటలు వేయించి తనపూర్వికుఁడు కట్టనారంభించినయంతఃపురమును ముగించి యొకగొప్ప కొలువుకూటమును గట్టించెను. దీనికే దివానుఖానాయని పేరు. దీనిలో నెఱ్ఱరాళ్ళస్తంభములుగట్టబడియున్నవి. ప్రతి స్తంభముమీఁద మనోహరములగు విగ్రహములు చెక్కఁబడియున్నవి. అనేకు లిప్పటికి నానగరమునకుఁబోయి యాకొలువుకూటముఁజూచి సంతసించుచుందురు. ఆకొలువుకూటము జహంగీరుకాలములోనే ముగిసెను. ఈజయసింగు ముగ్గురు చక్రవర్తులకాలములోనుండెను. అందుచే మువ్వురుసంబంధములైనకథలు వచ్చుచుండును. ఆకొలువుకూటముముగిసినతోడనే జహంగీరువద్దకు గొందఱుపోయి జయసింగు గొప్పదివానుఖానా కట్టెననియు ఢిల్లీ యాగ్రానగరములలోనైన దానిసాటి కొలువుకూటము లేదనియుజెప్పిరి. ఆమాట చక్రవర్తికి దుస్సహాముగా నుండుటచేఁ నతఁడు వెంటనే కొందఱుద్యోగస్థులంబిలిచి యంబరునకుఁ బోయి యామందిరమును స్తంభములను బడగొట్టుమని యాజ్ఞాపించెను. ఆయుద్యోగస్థు లంబరునకు బోయినప్పుడు మీర్జారాజా వారి నత్యంతగౌరవముతో నాదరించి వారువచ్చినపని నెఱిఁగి "కాసంతయున్న దానిని లోకులు గంపంత జెప్పుకొందురు. నేనెక్కడ? జగధీశ్వరులవంటి ఢిల్లీచక్రవర్తులెక్కడ? వారిరాజధానితో బ్రతివచ్చునట్లు నేను కట్టుబూని మందిరముకట్టగలనా? అయినను స్వయముగవచ్చి మీరే చూడుఁడు. దానియాథార్థము తెలియగల"దని వారి నాసభాభవనమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి చూపెను. ఆయుద్యోగస్థు లటకుఁబోయి తాము విన్నట్లులేకపోవుటచేఁ దెల్లబోయి యొకరిమొగ మొకరుచూచుకొనిరి. వారు

చూచునప్పటి కక్కడ మునుపటి విగ్రహములు లేవు. ఎఱ్ఱరాళ్ల స్తంభములు లేవు. ఆయుద్యోగస్తులు తరువాత నాగ్రానగరమునకుఁబోయి చక్రవర్తికిఁ దముచూచినదంతయు నెఱిగించి తాము విన్నవాడుక యబద్ధమని చెప్పి వానిని సంతుష్టినిఁజేసిరి. చక్రవర్తికి దనమీఁద నాగ్రహము గలిగిన దనివిని జయసింగు వానియుద్యోగస్థులు రాకమునుపే స్తంభములు వానిమీఁదివిగ్రహములు గనుపడకుండ దట్టముగ గచ్చు పూయించెను. ఆగచ్చు కొన్నిచోట్లపోయి యిప్పుడిప్పుడు కొన్ని విగ్రహములు కానబడి చూపరకు మహానందము గలిగించుచున్నవి. కొన్ని యిప్పటికిఁ గానబడుట లేదు. రాజులకే యోర్వలేనితనమున్నప్పుడు ప్రజలైశ్వర్యవంతులగుటకష్టము. పయికార్యమునుబట్టి తెలివిదెచ్చుకొని వినయముగానుండుటకుమారు జయసింగు ఢిల్లీచక్రవర్తులయెడ లక్ష్యములేక గర్వితుఁడై యుండజొచ్చెను. అందు ముఖ్యముగా నౌరంగజేబు నతఁడు నిర్లక్ష్యముజేసెను. ఆతనివద్ద నిరువదియిద్దరు సేనాపతులుండిరి. ఒక్కొక్కనియొద్ద వేయిమందిసైనికులుండిరి. ఆయిరువదియిద్దఱుసేనాధిపతులు దన్నుఁ బరివేష్టింప జయసింగు కొలువుదీర్చి కూర్చుండి రెండుచేతుల రెండద్దములబట్టుకొని కుడిచేతిలోదానికి ఢిల్లీయనియు నెడమచేతిలోదానికి సతారాయనియు బేరుపెట్టి సతారాను క్రిందబారవైచి "సతారాపనిమైనది. ఇఁక ఢిల్లీ నాచేతిలోనున్నది. నేను దానినిఁ బడగొట్టదలఁచితినా క్షణములో బడగొట్టగల"నని తనతో సమస్తమున్నదని గర్వోక్తులు పలుకుచుండునట. ఈమాటలు కర్ణాకర్ణిగ నౌరంగజేబునకు దెలిసెను. తెలిసినతోడనే యతఁడు జయసింగు నింక బ్రతుకనియ్యగూడదని నిశ్చయించుకొనెను. కాని బహిరంగముగ నౌరంగజేబు జయసింగుమీఁదికిఁబోవ సాహసింపక విషప్రయోగముచేత వానిం గడతేర్పఁదలచి యాసమయమునఁ దనవద్దనే యున్న జయసింగు కుమారుని బురికొల్పి వానిచేతనే విషప్రయోగము జేయింపదలఁచెను.

పితురనంతరమున తనకు సింహాసనమిచ్చునట్లు చక్రవర్తిచేత వాగ్దానము జేయించుకొని యీరాజకుమారుఁడు నల్లమందు మద్దతులో

గలిపి విషప్రయోగముజేసి తండ్రిం గడతేర్చెను. ఈదుష్కార్యమునిర్వర్తించి యాపితృహంతకుడు తన్ను రాజ్యప్రతిష్ఠుని జేయుమని చక్రవర్తినడిగెను గాని యౌరంగజీబు వానికి రాజ్యమీయక యొకచిన్న జిల్లా నిచ్చెను. అతని యన్నయగు రామసింగు తండ్రి గద్దెనెక్కి యప్రయోజకుడై యూరుపేరులేక కొంతకాలము పరిపాలించెను. అతని యనంతరమున సింహాసనమెక్కిన విష్ణుసింగనువాఁడు వానికన్న నధముఁడగుటచే నంబరుసంస్థానము క్రమక్రమముగ క్షీణదశకువచ్చి యెట్టకేలకు కచ్ఛవాహులలో నగ్రగణ్యుఁడగు నూటతొమ్మిది గుణముల జయసింగు రాజ్యమునకు వచ్చినప్పటికి పొత్తుగ పేరులేక యుండెను.

ప్రస్తుత యంబరు సంస్థానమునకు రాజధానియై జయపురమును గట్టించిన మహావీరుఁడీనూటతొమ్మిది గుణములుగల జయసింగే. ఆనగరముయొక్క యందమును జూచినవారందఱు స్వర్గములో నొకభాగమే యోయని తలంపకమానరు. ఆపురమధ్యమున గులాబిరంగు గాలిమేడ యనన్యసాధ్యమగునట్లు జగద్విఖ్యాతముగ గట్టించిన శిల్పశాస్త్రవేత్త యితఁడే. ఒకశత్రువుమీఁద నింకొకశత్రువునుంబురికొల్పి యిరువురగతులు జాగ్రత్తగా గనిపెట్టి వారియుచ్ఛనీచదశలవల్ల తాను లాభము నొందుచున్నట్లె జ్యోతిశ్శాలనొకదానిని నిర్మించి యనేకయంత్రములు తెప్పించి యాకాశముమీఁద సంచరించు గ్రహముల మార్గములంగనిపెట్టుచు నిరంతర మంకెలంగుణించుచు మహానందము నొందుచుండును. జ్యోతిశ్శాస్త్రమందీయనకుంగల పాండిత్యము ప్రీతి యింతింతయని చెప్పనలవిగాదు. ఆసంస్థానమునకుఁ బూర్వరాజధానియగు నంబరుపట్టణమును విడిచి తనపేర జయపురమను పట్టణమును గ్రొత్తగా గట్టుకొని యందుఁగాపురముండినతఁడు పూర్వరాజధానిమీఁదఁ యభిమానము విడువక యక్కడపూలతోటలో స్ఫటికశిలామందిరము గట్టించి గోడలలో నడుమనడుమ నిలువుటద్దములు వేయించి మొదట జయసింగు చేసిన యలంకారమునకు వన్నె దెచ్చెను.

ఈజయసింగు పయిని చెప్పిన విష్ణుసింగుయొక్క కుమారుఁడు. ఆ విష్ణుసింగున కిద్దఱు భార్యలుండిరి. అందొకభార్యకుమారుఁడు విజయ

సింగు. ఒకరాజున కిరువురు భార్యలున్నప్పుడు వారికిఁ గుమారులున్న ప్పుడు సాధారణముగ రాజాంతఃపురముల నాశిశువులకు క్షేమముండుట యరిది. బహుభార్యలున్న రాజుల యంతఃపురములలో రాజపుత్రుల కు బాహ్యశత్రుబాధలకంటె నంతశ్శత్రుబాధలే యధికముగ నుం డును. అందుచేత విజయసింగు తల్లి సింహాసనమును గూర్చి యెప్పుడో యొకప్పుడు వివాదములు రాకమానవనియు వచ్చినప్పుడు తనకుమా రునకు క్షేమముండదనియు గ్రహించి తనకుమారుని పుట్టినింటికంపెను. కాలక్రమమున విష్ణుసింగు మృతినొంద దగ్గరనున్న జయసింగే సింహా సన మెక్కెను. జయసింగు గద్దెయెక్కిన కొన్నినాళ్ళకు విజయసింగు వానియొద్ద కొకరాయబారినంపి వానిచేత నిట్లు సందేశమంపెను. "మన మిద్దర మొకతండ్రి కుమారులమగుటచే వానియాస్తి నాకుఁగూడ రాదగునుగదా. అందుచేత నా భరణమునిమిత్తము బుసావపరగణా నా కిమ్ము" ఆసందేశము విని జయసింగు చిరకాలమునుండితనసోదరుని వా ర్త తెలియకపోవుటచే వానికోరిక సంతోషముతోఁ దీర్పదలంచెను. కాని యంతలో పిడుగువంటి వార్త వానికి దెలియవచ్చెను. ఢిల్లీదర్బారు లోనున్న ప్రియమిత్రు డొకడు "సిరక్తస్పర్శగల బంధువుఁ డొకఁడు నిన్ను రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేయదలఁచుచున్నాడు. కావున మిక్కిలి జాగ రూకతతో నుండుమని వర్తమానమంపెను విజయసింగు వినయముతో జయసింగునకు సందేశములంపుచు గుటిలుఁడై ఢిల్లీ ప్రవేశించి యం బరు సంస్థాన ప్రభుత్వమును సంపాదించుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. వానితల్లి యంతఃపురములోనుండియే కుమారునిం బురికొల్పుసందేశము లంపుచు దగుసహాయము చేయుచుండెను. విజయసింగుతల్లి పంపిన వెల లేని నగలు కానుకలిచ్చి కమారుద్దీనుఖానుయొక్క యనుగ్రహము సం పాదించెను. ఈకమారుద్దీనునకు చక్రవర్తి వద్ద మిక్కిలి చనువుండెను. తనసోదరుని రాజ్యభ్రష్టుని జేసినపక్షమున గావలసినంత ధనము నైదు వేలగుఱ్ఱము లిచ్చునట్లు వాగ్దానముచేసెను. కమారుద్దీను దానికొప్పు కొని చక్రవర్తి యంగీకారమును గూడ బడసి వలసినదస్తావేజులు ప ట్టాలు వ్రాయించి సైన్యమును సిద్ధముచేసెను. ఆవార్త జయసింగు

విని మంత్రియాలోచనమడిగెను. ఆతఁడు చక్కఁగా విచారించి "మన శాస్త్రములలో శత్రుసాధనమునకు సామదానభేదదండములని యెడు నాలుగుపాయము లున్నవి. ఇందులో నేదోయొకటి మనము ప్రయోగింపవలయు. దండము మనము సేయలేము. సామము వ్యర్థము. దానము వారు గ్రహింపరు. గావున భేదోపాయమే యుత్తమమయినది. "వజ్రంవజ్రే నభిద్యతే" యన్నట్లు "మోసగాడు మోసముచేత పడిపోవు" నని రాజునకు విన్నవించెను. జయసింగు యుద్ధమునందు మంచిపేరు సంపాదించలేదు. రాజనీతిలోనో యుగంధరచాణుక్యులవంటి నయశాలి. అందుచే జయసింగు మహావీరులగు పండ్రెండు తెగల రాజపుత్రులను బిలిపించెను. వారిలో నగ్రగణ్యుఁడు మోహానసింగు. అతడు కూమూసంస్థానప్రభువు. నాథావతుల తెగలోనివాఁడు. జయసింగు మోహానసింగుప్రముఖులగు వీరులతో నిట్లనియె. "చూచితిరా నాయవస్థ యెంతవరకు వచ్చినదో. మీరు నన్ను గద్దెయెక్కించిరి. నాసోదరుఁడు విజయసింగు బూస్వాతాలూకా పుచ్చుకొని సంతుష్టుడఁగుటకు నంగీకరింపక మారుద్దీనుఖాను బలవంతముగ వానికి నాసమస్థానమిప్పించెదనని బురికొల్పుచున్నాడు. చేయవలసిన పని చేయుడు."

ఆపలుకులు విని యమ్మహావీరులు జయసింగునకుఁ గావలసిన సహాయము చేయుదుమని యైకకంఠ్యముగఁ బలికి "నీకార్యభారమంతయు మామీద వదలుము. ఈయపాయము మేముతప్పించెదము. బుస్వాసంస్థాన మెప్పటికయిన విజయసింగున కీయవలయుసుమా" యని కార్యాలోచనము పేరుగ నుపదేశించిరి. వారియుపదేశమువిని "బుస్వాసంస్థానము మీరెప్పుడిమ్మన నప్పుడు మాసోదరున కిచ్చెదను. అది విజయసింగుదే, మీకనుమానమెందుకు. ఇదిగో పట్టానిప్పుడే వ్రాయుచున్నా"నని వ్రాసి ఘోరప్రమాణముజేసి కొలువు చాలించెను. ఆవీరులు స్వగృహమునకుఁ బోయి కర్తవ్యము విచారించుచుండిరి.

ఆరాజపుత్రులందఱుఁ దములో నాలోచించుకొని విజయసింగువద్ద కొకరాయబారి నంపిరి. "నీవివాదముపరిష్కరించుకొనుటకు మావద్దకు రమ్ము. బుస్వాతాలూకా నీకిప్పించెదము. జయసింగు నీకది

యిచ్చునట్లు వాగ్దానముచేసె. అతఁడు మాట తిరుగఁడు" కాని విజయసింగుగూడ కచ్ఛవాహావంశజుఁడే గావున సోదరునిమాట నెంతవఱకు నమ్మవచ్చునో యెఱుఁగును. అందుచేత నతడు "నా కపాయములేకుండునట్లు తగినయేర్పాటులు మీరు చేయనిపక్షమున నేను మాసోదరుని నమ్మి జయపురములో నడుగుపెట్టను. అటువైపుచూడ" నని వారికి బ్రత్యుత్తరమంపెను. రాజపుత్రవీరులు పండ్రెండుగురు భయముపడవలసిన యావసరము లేదనియుఁ దమమాటమీఁదివచ్చిన తమ కుటుంబములు పండ్రెండు వాని కంగరక్షగా నుండుననియు జయసింగు చేయరానిపని యేదియైనఁ జేయునేని వానిఁ రాజ్యహీనునిఁ జేసి విజయసింగునే సింహాసనమెక్కింపఁ బ్రయత్నము జరుగుననియు మరల సందేశమంపిరి. విజయసింగు వారిమాటమీఁద నంబరుసంస్థానమునకుఁ బోయి బుస్వాతాలూకా గ్రహింపఁదలఁచి పోవుటకు సెలవిమ్మని కమారుద్దీనును కోరెను. కాని వానికంత యిష్టముగ లేకపోయెను ఎందుచేతనన కచ్ఛవాహులు తమలాభమును జూచుకొని స్వకార్యసిద్ధికొఱకు వాగ్దానములుచేసి కార్యాంతరమందు విసర్జింతురని యాతురకమంత్రి యెఱుగును. ఎఱిగియు విజయసింగు పోవ నిశ్చయించుటచేతను పండ్రెండుగురు రాజపుత్రుల సహాయమున నొకవేళ నంబరురాజ్యమే తన మిత్రునకు వచ్చిన రావచ్చుననియు లోనెంచి కమారుద్దీను విజయసింగు పోక కనుమతించి యాఱువేల గుఱ్ఱపుదళమును దర్బారులోనున్న యిద్దరు సామంతులను వానికి సాయమిచ్చి పంపెను. ఆయిద్దరిలో మునుపు జయసింగునకు రహస్యముగ వర్తమాన మంపిన మిత్రుఁడొకడుండెను. కమారుద్దీను వాని సంగతి నెఱుగడు.

ఈనడుమ జయసింగు తమ్మునిమీఁద నెక్కుడలేనియనురాగమునుబూని వానిరాక నెంతోప్రేమతో నెదురుచూచుచుండెను. అతడంబరుపట్టణములోనే మొదట విజయసింగును గలసికొనఁదలచెను. కాని సోదరుఁ డొప్పుకొనకపోవుటచే నచ్చోటుమాని కూమరా గ్రామమున గలసుకొనఁ దలచెను. ఈయూరు నాథావతుల ప్రభువగు మోహానసింగునకు రాజధాని. ఎందుచేతనో జయసింగు కూమూగ్రామమున

గలసికొనుట కిష్టపడక మరల సంగనేరుగ్రామమున గలసుకొనగోరి సోదరు నక్కడకు రమ్మనియెను. ఆయూరు జయపురమునకు నైరుతి భాగమున మూడుమైళ్ళ దూరములోనున్నది. విజయసంగిక్కడకు సపరివారముగ వచ్చియుండెను.

జయసింగు సంగనేరునకు బోవుటకు బ్రయాణసన్నాహముచేసికొని దర్బారులో గూర్చుండ వానిమంత్రిప్రవేశించి యిట్లనియె "మీ సోదరులిద్దరు ప్రీతిపగ లడంచుకొని సంధి చేసికొని మిత్రులైయుండగా మీయమ్మగారు కన్నులపండువగా మిమ్ము జూడదలంచుచున్నారు. మీసెలవైనచో నామెగూడ సంగనేరు వత్తునని మీకు జెప్పుమన్నారు" అని మంత్రివిన్నవింప జయసింగుమహారాజు మిక్కిలి వినయముతో "నామిత్రులుపంద్రెండుగురి యిష్టముకాని నాయిష్టముగాదని చెప్పెను. అనవుడు నాపంద్రెండుగురు పెద్దది కన్నులపండువుగాజూచునప్పుడు మన కాటంకమేమున్నదని యందు కొప్పుకొనిరి. అప్పుడు రాజమాతపల్లకి బయలుదేరెను. ఆపల్లకివెంట పదునాఱువందలగవిసెనబండ్లుబయలుదేరెను. మార్గమధ్యమున వేనవేలుజనులు గుంపులుగూడి "యీపల్లకిలో రాజుగారితల్లియున్నది. ఈబండ్లలోనివారు దాసదాసీజనంబు"లని చెప్పుకొనుచు విస్మయముతోజూచిరి. వారివెనుక జయసింగు వానిమంత్రులు రాజపుత్రులు పండ్రెండుగురు తక్కినపరిచారకులు బయలుదేరి వెళ్ళిరి. సంగనేరుజేరినపిదప జయసింగు మొగమున చిరునవ్వుదోప సోదరు నత్యంతప్రేమతో గాఢాలింగనముచేసికొని యానందబాష్పములు విడిచెను. అచటజేరినవా రందఱు వాని భ్రాతృవాత్సల్యమునకు వీనిసౌజన్యతకుం జాలసంతసించిరి. ఆసమయమున జయసింగు సోదరునితో నిట్లనియె. "తమ్ముండా బుస్వాతాలూకా నీకు పుత్రపౌత్రపారంపర్యమనుభవించుట కిచ్చుచున్నాను. ఇదిగో పట్టా. నీవింతతో దృప్తినొందక రాజ్యము నాతో సమముగా బంచుకొనదలంతువా నాకదియు నిష్టమే. లేదా నీవే యంబరుసంస్థానప్రభువుగా దలంతువా యదియును మేలే. నేనే బుస్వాతాలూకాపుచ్చుకొని నీకుపట్టముగట్టెపోదును. మన కిరువురకుమాత్రము వైరమొద్దు" అని పలికిన జయసింగు పలుకులు

వినినతోడనే విజయసింగు సోదరునకుఁ దనపైఁగల ప్రేమను దలంచి తనకంత ప్రేమ లేనందుకు సిగ్గుపడి నోరెత్తలేక "నాకు బుస్వాతాలూకా చాలును. మఱియేమియు నక్కఱలే"దని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను.

అట్లు చిరకాలదర్శనములచేత మహానందభరితులైన సోదరులం జూచి యాసభికులు సంతుష్టులై వారిం బ్రశంసించుచుండ నంతలో జయసింగుమంత్రి యక్కడకువచ్చి "అమ్మగారు మీయిరువురం జూచుటకు మిక్కిలి వేడుకపడుచున్నారు. మీరిరువు రామెకడకు వత్తురా? ఆమెనే యిక్కడకురమ్మనెదరా" యని యడిగెను. జయసింగు సభవారివంకజూచి "మీయిష్టమెట్లో యట్లుచేయుఁడు మమ్మక్కడకుబొమ్మన్నచో బోదుము. లేదా మీ రావలకుబోయినపక్షమున నామె నిటకే రప్పింతు"మని పలికెను. సభవారు రాజమాత నక్కడకు రప్పింపఁగూడదనియు మీరే యామెకడకు బోవుటుచితమనియు నైకకంఠ్యముగ పలుక సరేయని జయసింగు విజయసింగును జేయిపట్టుకొని స్త్రీలున్న బసకుఁ దోడ్కొనిపోయెను. ఆబస బ్రవేశించినతోడనే జయసింగు తనమొలలోనికత్తి నూడఁబెఱికి "ఛీ! మాతృదర్శనమునకుఁబోవునప్పుడు ఖడ్గమెందు"కని ద్వారపాలకునిజేతికిచ్చెను. జయసింగు దీసినప్పుడు తాను ఖడ్గము దీయకపోవుట మంచిదికాదని విజయసింగుగూడ తనకత్తి నావల పారవేసి డేరాలలోని కరిగెను. వెంటనే గుమ్మముకడ కాచియున్న మంత్రి ద్వారముబంధించెను. విజయసింగు లోనికరిగినతోడనే వానికడ కెవ్వరోవచ్చి రెండుచేతులు మెడకుఁజుట్టి యాలింగనము చేసికొనిరి. ఆహస్తములు తల్లిహస్తములుగావు. ఇనుపగడియలవంటి మోటచేతులు ఆకౌఁగిలింతనుండి విజయసింగు తప్పించుకొనుటకు గిజగిజ తన్నుకొనియెను. వానిపట్టు విడిపించుకొనలేదు. కేకలువేసి తనవారిని బిలుచుటకు నోరురాలేదు. పల్లకిలోఁగూర్చుండి వచ్చినరాజమాత భట్టిసంస్థాన ప్రభువేకాని రాజమాతగాదు. అతఁ డేనుఁగవంటివాఁడు. వానిముందర విజయసింగు చేయునదిలేక పిల్లివలెనుండ వాఁడతనిని గాలుసేతులు గట్టి తనపల్లకిలో బడవైచి తానందుగూర్చుండి పల్లకి యంబరుపట్టణము నకుఁ బట్టించెను. వానివెనుక నెప్పటియట్లు గవిసెనబండ్లు మరాడువం

దలుబయలు దేఱెను. మార్గమధ్యమున వారిం జూడవచ్చినజనులు మొదటిపల్లకి రాజమాతదనియుఁ దక్కినబండ్లు దాసదాసీజనంబులవనియుఁ దలంచిరేకాని యామొదటిపల్లకిలో కాలుసేతులు బంధింపఁబడిన విజయసింగును బట్టుకొని భట్టియారాజుండెననియు మూడువందల బండ్లలో నినుపకవచములు దొడగికొనిన మహావీరపురుషు లుండిరనియు నెఱుంగకపోయిరి.

జయసింగు వారంద రంబరుపట్టణముఁజేరువఱకు నాగుడారములోనేయుండి విజయసింగు నిర్బాధకముగ నంబరుపట్టముజేరి యచ్చట ఖైదీమైయున్నవాడని విని యాడేరావిడిచి కొంద ఱంగరక్షకులతో గలసి తనసభికులయొద్దకువచ్చెను. అతఁడొక్కడేవచ్చుటజూచి యాసభికులు తెల్లబోయి యొకరిమొగము లొకరుజూచుకొని యెట్టకేలకు విజయసిం గెక్కడనున్నాడని యడిగిరి. ఆమాటలువిని జయసింగు “విజయసింగా! నాకడుపులోనున్నాఁడు. మేమిరువురము విష్ణుసింగు కుమారులము. అందు నేను జ్యేష్ఠుఁడను. గావున నాకు మీరు రాజ్యమిచ్చిరి. వానిని రాజుజేయఁదలంతురేని నన్నుఁ ముందుజంపి యటు మీఁద జేయు”డని వారికిప్రత్యుత్తరమిచ్చి యంతతోఁబోక వారేమనుకొందురోయని సందేహించి మరలనిట్లనియె. “నేను మీక్షేమముకొఱకే యిట్టిద్రోహము జేసితిని. చూచితిరా, విజయసింగు మొగలాయిసేన దెచ్చి యెదురొమ్ముమీఁద కుంపటిలాగు మనదేశములో నిలిపినాఁడు. అతఁ డాసేనను మనమీఁదికి నడపెనా మీఱందరు జావవలసియుండును” ఆపలుకులువిని యాపండ్రెండుగురు రాజపుత్రులు తక్కినసభికులు నిశ్చేష్టులై నిష్కారణముగా తమమాటలునమ్మి విజయసింగు దురవస్థపాలయ్యెనని విచారించి రాజుస్థితి మిక్కిలియుచ్ఛదశలోనుండుటచే వానినేమనుట కది సమయముగాదని మాఱువల్కక తొలంగిపోయిరి. అనంతరము జయసింగు చేయవలసినపని యింకొకటుండెను. అది యేదియన సోదరునకు సాయముచేయవచ్చిన మొగలాయీసేనను వచ్చినదారినే పంపుట.

ఆమొగలాయి సేనల కధిపతి విజయసింగువార్త దెలియక యతడెక్కడనున్న వాఁడని జయసింగు నడిగెను. “ఆసంగతి నీకెందుకు?

మీాజేరాలు విప్పుకొని తత్క్షణమిచ్చుటనుండి నడువుడు. లేనిచో గుఱ్ఱములను హరించి బుద్ధిచెప్పి పంపించెద” నని వానిప్రశ్నకు జయసింగు బదులుచెప్పెను. మొగలాయీసేన యామాటలువిని విజయసింగు కర్మము విజయసింగుదని తమమూట ముల్లెలు గట్టుకొని పయనమై పోయెను. విజయసింగుగతి యేమయ్యెనో యెవరికిందెలియదు. జయసింగును గురించి జనులుచెప్పుకొను నూటతొమ్మిది కథలలో నిదియొకకథ.

ఇవ్విధంబున రాజ్యంబున సుస్థిరుండై యదివఱకు రాజపుత్రసంస్థానములలో మిక్కిలి తక్కువదశలోనున్న యంబరుసంస్థానమును జాల వృద్ధిపఱచుటకు సంకల్పించెను. ఇంతకుపూర్వము దానివైశాల్యము తక్కువగ నుండెను. మొగలాయీలు దానిపడమటిభాగమును జాల వఱకుకలుపుకొనిరి. అంతకుమున్ను నంబరురాజునకు గప్పము గట్టుచు లోబడిన సిఖావతు వంశస్థుడగు నొకరాజు స్వతంత్రుడయ్యెను. అంబరుతోనున్న పండ్రెండుగురు చిన్నసంస్థానాధిపతులు తక్కిన రాజపుత్రులవలె ప్రతిష్టలుగాంచక పేరులేకుండిరి. మీావారు రాణావద్ద సామంతుండై సేనాధిపత్యముచేయు నలుంబాత్రియనునతడే యంబర రాజుకంటె గొప్పవాడైయుండె. ఇంక తక్కిన రాణాలు గొప్పవారని వేరెజెప్ప నేల? పైసంగతులన్నియు జక్కగా గ్రహించి జయసింగు చల్లగా తనరాజ్యము వృద్ధిచేసికొనుట కారంభించెను. అతండు గుండెలు తీసినబంటు. నీతికి నతనికి వేయియామడ దూరము. అతనికిం దనజాతి రాజపుత్రుండన్న యభిమానము లేదు. అన్యజాతివాండు నన్యమతస్థుడు నగు తురకమీాద ద్వేషములేదు. అనవసర మగునపు డిద్దరియందు సమాన ద్వేషమే. ఇరుగుపొరుగురాజు లెంతయాపదలో నున్నను సరే యతండు తన లాభము జూచుకొని యాసమయములో వారివద్ద నేదో గొంతయాస్తి సంగ్రహించును. ఔరంగజేబుతో రాజస్థానప్రభువులు చేసినముప్పదియేండ్లయుద్ధములో జయసింగు చిక్కుచెందక యెవరిపక్షము పోక యిరువురితో నెయ్యములు నలుపుచు నొకనిమీాద నొకని నెక్కించుచు తానభివృద్ధినొందెను.

నీతిమంతులగువారు చేయనొల్లని యకార్యములను జేసి సాధారణముగా లోకమున దుర్నీతిపరులందఱు వృద్ధిలోనున్నట్లె యతఁడును వృద్ధినొందెను. అందుచేత నంబరుసంస్థానము రాజస్థానమందలి దేశములలో మిక్కిలిప్రసిద్ధికెక్కె. ఆకాలములో దాని రాణా యందఱి రాణాలం దృణీకరించియుండెను. వెనుకటి ముప్పదియేండ్ల యుద్ధములో నతఁడు పన్నినకుట్రలు చేసిన ద్రోహములు తక్కిన సంస్థానచరిత్రలతో సంభవించియుండును గనుక నిచట వానిని చెప్పనక్కఱలేదు.

ఇరుగుపొరుగు సంస్థానములతో నతని కెట్టిసంబంధములు గలవో తెలియజేయుట కతఁడు దియోలీసంస్థానము నెట్లుపుచ్చుకొనెనో చెప్పవలెను. అంబరు సరిహద్దులలో దియోలీయను చిన్నసంస్థానము గలదు. అది స్వతంత్రరాజ్యము. అది చిరకాలమునుండి బిర్గూజర్ వంశస్థుల పాలనముక్రింద నుండెను. దానికి రాజధాని రాజూరు. ఈకుటుంబమువారు కచ్ఛవాహా కుటుంబమువారు నొకజాతివారేయైనను దియోలీవారు తాము పెద్దకుటుంబమువారమనియు కచ్ఛవాహులవలె తమ కూతులను దురకల కిచ్చి పెండ్లి చేయలేదనియు నీరెండు కారణములచేత దాము గొప్పవారమనియు గర్వించుచుండిరి. కచ్ఛవాహులో ఢిల్లీచక్రవర్తులతో వియ్యమందినవారమనియు దమకంటె గొప్పవారు లేరనియు విఱ్ఱవీగుచుండిరి. అందుచేత గాలక్రమమున నారెండుతెగలవారికి రవరవలు పుట్టెను.

అప్పటి దియోలీప్రభువు ఢిల్లీచక్రవర్తులకు గొలువుసేయుటకుఁ గొంతపరివారముతో ఢిల్లీకిఁ జనియుండెను. అతఁడు తనలేనికాలమున దారపుత్రసంరక్షణమునకు రాజ్యసంరక్షణమునకును దన తమ్ముని నియోగించి చనెను. ఆతమ్ముఁడు మిక్కిలి వేఁటలతమకముగలవాఁడు. అతఁడొక నాఁడడవిపందిని వేటాడదలచి పయనమై భోజనము పెట్టుట యాలస్యమైనందున సేవకులమీఁద మండిపడఁజొచ్చెను. వానివదినె నిష్కారణమగు వానికోపమును జూచి "ఇంతలోనేయింతతొందర యెందుకు. ఈతొందర మనశత్రువగు జయసింగును బొడుచుటలో నుండిన బాగుండు"నని మరది నెగతాళిచేసెను. ఆపలుకులు విని నుర

హంకారముగల యారాజపుత్రుఁడు "సగే జయసింగును బొడిచివే నీయింట నేనన్నము తినియెద నంతవఱకిక్కడ విస్తరివేసి భుజించ" నని తక్షణమే భోజనశాలవిడిచి పదిమంది రౌతులం దోడ్కొని కోటతలుపులం దీయించి రాజూరు విడిచి యంబరుమార్గమును బట్టి పోయెను.

అట్లుపోయి యాసాహసుఁ డంబరుపట్టణము జేరి కోటవెలుపల బసచేసియుండెను. ఆయుధములతోను గుఱ్ఱములతోను వచ్చిన యాక్రొత్తవాఁ డెవఁడో యెఱుంగక పురజనులువచ్చి చూచిపోవుచుండిరి. అతఁడు మొదట వచ్చుట కొన్నిదినములుండఁదలచి పని ముగియకపోవుటచే గొన్నివారములుండి యప్పటికిఁ గార్యముగామి కొన్ని నెలలుండెను. భోజనపదార్థములు తరిగిపోవుటచే నతఁడు తనతో వచ్చిన పరిజనులను నొక్కనినొక్కనినే యింటికిపంపి క్రమక్రమముగా నన్నిగుఱ్ఱముల నమ్ముకొని తినెను. అప్పటికి వానిమనోరథము సఫలము గాకపోవుటచే నతఁడా స్థానము విడువక కనిపెట్టుకొని యుండెను. పిదప నాపంతగొండి యొక్కొక్కపూట భోజనమున కొక్కొక్క యాయుధము చొప్పున తనబల్లెము తక్క తక్కి నవన్నియు నమ్ముకొని తినెను. అప్పటికి వానిపని తీరకపోవుటయు నతఁడచ్చోటు బాయక పొట్టనిండమి గుంటలుపట్టిన కన్నులతో శుష్కించిన యవయవములతో నాకలిగొన్న పులివలె గూర్చుండెను. ఎట్టకేలకు తినుట కేమియు లేక మూఁడుదినము లుపవాసముచేసి నాల్గవనాఁడు తలపాగ రెండుముక్కలుచేసి యందొక ముక్క యమ్మి యన్నము దెచ్చుకొని తిని కార్యసాఫల్యము నిమిత్తము నిరీక్షించుచుండెను. ఆదినమున జయసింగు చుట్టుగవిసెనలువేసిన పల్లకి నెక్కి కార్యాంతరముమీఁద నెక్కడికో బోవుచు మార్గవశమున నీచలపాదియున్న వైపునకు వచ్చెను. వెంటనే యాపంతగొండి యీటెను వానిపై విసరెను. అది దైవవశమున జయసిందునకుఁదగులక తెరచింపుకొని పల్లకిలో నొకమూలబడెను. అది చూచి రాజభటులు మహాకుపితులై తక్షణమే యామనుష్యుని తుత్తునియలుగా దునిమెదమని వానిపైఁ బడబోవ జయసింగు మహారాజు వారిని వారించి చంపనీయక వానిఁబట్టుకొని యుంచి తాను తిరిగి వచ్చినపిదప తనకప్పగింపుమని యాజ్ఞాపించెను.

జయసింగు తిరిగి రాజధానికివచ్చి యాసాహసుని తనసమక్షమునకు రావించి నీవెవ్వఁడవు? ఏల యిట్లు చేసితివని యడుగనతఁడిట్లనియె. "నేను దిమోతీప్రభుసోదరుఁడను నావదినెగారు నన్ను దూలనాడుటచే రోషావేశమున నేనీ పనిఁ జేసితిని. నన్ను నీవు చంపినను సరే విడిచినను సరే. నేను చిరకాలము నానావస్థలుబడి నీప్రాణములు గొనుటకు నిరీక్షించియుంటిని. మూఁడుదినముల యుపవాసముచేఁ జేతిలోసత్తువలేకపోఁబట్టి యీయీటె యిట్లునిరర్థకమయినది. కానిచో దానిపనినదిచేసియే యుండును". జయసింగు రాజనీతిసారము జూచినవాఁడగుటచే వెంటనే శిరచ్ఛేదము జేయింపక వాని కాలుసేతుల కట్టువిడిపించి వానికిదోఁడిగికొనుటకు విలువవస్తువుల నిచ్చిగౌరవించి మంచిగుఱ్ఱమెక్కించి యేబది మందిసైనికులు వెంటనిచ్చి మరల రాజూరునకు వానినిబంపెను. ఆరాజకుమారుఁడు రాజూరునకుఁబోయి తన కావించిన సాహసము నెఱిఁగింప వాని వదినె తద్దయు విచారించి మఱఁదికిట్లనియె "అయ్యో యెంతపని చేసితివి. జయసింగు చిరకాలమునుండి మనతో గిల్లికయ్యము తెచ్చుకొనవలెనని జూచుచున్నాఁడు. త్రాచుబామునుదొక్కివచ్చితివి. అది పగబట్టి మనలఁ జంపకపోదు. ఇంక మనము రాజూరు సంస్థానమునకు నీళ్ళువదలుకొనవలయును. జయసింగు మనమీఁదికి రాకమానఁడు."

అని యామెపలికినతోడనే మంత్రులు సేనాపతులు యుద్ధసన్నద్ధులై రాణితప్ప తక్కిన స్త్రీలను బిడ్డలను తమరాజున్న తావునకుబంపి కోటలు బలపరచి జయసింగురాకం బ్రతీక్షించుచుండిరి. వారిరాజప్పటికి స్వదేశముఁజేరక గంగాతీరమున నొకగ్రామముననుండెను. ఆరాజకుమారుని బంపిన మూఁడవనాఁడు జయసింగు తనమంత్రిసామంతులం బిలిచి "దిమోతరాజు సోదరుఁడు నాప్రాణములు దీయఁదలఁచెను. కావున మనమింక వారిమీఁదికిదండెత్తి పోవలయును. ఇష్టము లేనివారు తమతమ యభిప్రాయములఁ జెప్పవచ్చునని యాజ్ఞాపించుటయు, వారందఱు రాజునకుజడసి యెదురాడరైరి. అందులో కుమారసంస్థానప్రభువగు మోహనసింగు మాత్రము తనకిష్టము లేదని స్పష్టముగాఁజెప్పెను. ఏలయన దిమోతీరాజు భార్య వాని చెల్లులు. ఆమె యాఁడిన కఠినోక్తులమూల

మున నే మఱందివచ్చి యాపని జేసెను. అదియునుగాక దిమోతీసంస్థానముతో యుద్ధము వలదనుటకీక్రింది కారణముగూడ చెప్పెను. "దిమోతీప్రభువు ఢిల్లీచక్రవర్తికి మిక్కిలి యిష్టుఁడు. ఆప్రభువిప్పుడు స్వసైన్యముతో జక్రవర్తి కొలువు నే చేయుచున్నాడు. దిమోతీమీఁద మనము దండెత్తినవార్త చక్రవర్తి విను నేని యతఁడు మనమీఁద కత్తిసాధింపవచ్చు. అపుడు మనము పశ్చాత్తాప మొందినను గార్యము లేదు".

అతనిమాటలు సహేతుకములుగ నుండుటచే మొదట నోరెత్తక యూరకున్న సభికులందఱు మోహానసింగుమాటలు బాగున్నవి. యుద్ధము వలదని యేకగ్రీవముగ బలికిరి. జయసింగు మహాకుపితుఁడై కొలువుచాలించెను. అప్పుడూరకుండి జయసింగొక నెల గడచినపిదప మరలఁ దనసభికులను బిలిపించి యుద్ధసన్నద్ధులుగమ్మని చెప్పెను. సభికులందఱు నిష్టము లేక వానిమాటల కుత్తరమీయరైరి. అప్పుడు ఫతీసింగను పేరుగల యొక చిన్న జమీందారుడు మిక్కిలి పేరుప్రతిష్టలు లేనివాఁడు. నూటయేబది సైనకులకంటె నెక్కువ లేనివాడు. లేచి తాను సైన్యమును నడపించి యుద్ధమునకు బోవుదునని చెప్పెను. జయసింగు వానికైదువేల గుఱ్ఱపుసేన నిచ్చి దండయాత్ర నడుపుమని పంపెను. ఈయుద్ధము రాజునకుఁదప్ప మఱియెవ్వరి కిష్టము లేదు.

దిమోతీరాజు సోదరుఁడు పరమమూర్ఖుఁడగుటచే బంధువుల యింట పెండ్లికై రాజూరు విడిచి యెటకో పోయెను. అతఁడా వివాహ మహోత్సవములో మహానందభరితుఁడై యుండ వానికడ కిరువురు రాయబారులు పోయి "యంబరుసేనాపతియగు ఫతీసింగు వచ్చినాడు. మీకు నమస్కారములు చెప్పుమనినాఁ" డని విన్నవించిరి. ఆరాయబారుల సందేశము విని యాధూర్తుండు సేయుట కెద్దియుం దోపమి యాయిరువురు దూతలంబట్టి చంపించెను. ఆవార్త విని ఫతీసింగు వానిని వానిసహాకారులను దరిమి తరిమి కొట్టించెను.

అనంతరము ఫతీసింగు రాజూరుకోటం బట్టుకొనియె. రాణియాత్మహత్యఁ జేసికొని కులగౌరవము నిలుపుకొనియెను. అంబరురాజసైనికులు రాజూరు సైనికులం జంపి చచ్చినవారి తలలం దెగనఱికి చేరుచూ

ళ్ళలో వానిని మూటగట్టి స్వదేశమునకుఁ బోయిరి. జయసింగు తనపై వెనుక బల్లెము విసిరిన రాజూరు రాజసోదరుని తలదెమ్మని యడిగి దానింజూచి సంతుష్టుఁడయ్యెను. కాని వృద్ధుఁడగు మోహానసింగు జ్ఞానహీనుఁడగు నాధూర్తవీరుని శిరస్సుఁజూచి "వీని మోటతనమునంగాదె పండువంటిసంసారము భగ్నమయ్యెను. రాజ్యములస్వతంత్రముపోయెను. మాచెల్లెలు దారుణమరణమొందె"నని కొలకులనుండి కన్నీళ్లుదొరగ విచారించెను. జయసింగు మోహానసింగు విలాపముచూచి మహాకుపితుఁడై "ఓయీ నీవు రాజద్రోహివి నీమొగముఁజూడరాదు. నీమూలముననే నాపగదీర్చుకొనుట కొకనెలతడవైనది. ఆదురాత్ముఁడు నామీద బల్లెమువిసరినప్పుడు నీకు దుఃఖములేదుగాని యిప్పు డెక్కడలేని దుఃఖమువచ్చుచున్నది" అని తూలనాడి యంతతో నిలువక వానిరాజ్యమును బుచ్చుకొని తన్ను సింహాసనమెక్కించి మహోపకారముచేసిన యావృద్ధుని దేశమునుండి వెడలనడచెను. మోహానసింగు దేశమునువిడిచి యుదయపురమునకుఁబోయి మీవారు రాణాయనుగ్రహమునకు బాత్రుడై యుండెను. దిమోతీరాజు గంగాతీరమందలి యానప్షిహాశేయనుగ్రామమునం దుండగా పగతురబారినుండి తప్పించుకొనిపోయిన స్త్రీలవలన బాలకులవలన రాజూరునకు బ్రాప్తించినదురవస్థ విని స్వసంస్థానమున కెన్నఁడురాక యతఁడక్కడనేయుండిపోయెను. చక్రవర్తి వాని కడియే మఖాసాగా నిచ్చెను. అతనివంశస్థు లామఖాసా ననుభవించుచు నూరేండ్లక్రిందటివఱకు నక్కడనుండిరి. మందభాగ్యుఁడగు నారాజు దూరదేశమున నుండుటచేత స్వలోపమువలనగాక ధూర్తుడగు సోదరుని మోటతనమున రాజ్యమును గోల్పోయి విదేశముల పాలయ్యెను. ఈవిధముగా జయసింగు పరరాజ్యముల నాక్రమించుకొని యంబరుసంస్థానమును మిక్కిలి బలపరచెను. వ్యవహారములో నతఁడు బొత్తుగ నీతియు నియమములేక వర్తించినను మొత్తముమీఁద నతఁడు వివేకముగలిగి స్వలాభము నెఱిఁగి పనిచేసి రాజ్యమును వృద్ధిచేసెను. పూర్వరాజధానియగు నంబరుపట్టణమును క్రొత్తరాజధాని యగు జయపురమును గలిపివేసెను. అతని గొప్పమందిరములన్నియు

నొక జైనునిచేత నిర్మింపఁబడెను. శిల్పశాస్త్రములలోఁ బ్రవీణులగు వారి నందఱను తురకలు హిందువులను భేదము లేకుండ నతఁ డాదరించినను జైనులయందు బక్షపాతము మెండు. ఆకాలమునందు జ్యోతిశ్శాస్త్రమందతనికి సమానుఁడెవఁడు లేఁడు. ఆశాస్త్రమునం దంతప్రజ్ఞయున్నందున నతఁడు మహారాజై పుట్టక సామాన్యుఁడితఁడై యేబీద కుటుంబములోనైనఁ బుట్టి నిరంతరము గ్రహచారములనెన్నుకొనుచు గాలము శాస్త్రచర్చలయందే పుచ్చినపక్షమున నంతకంటె నెక్కువకీర్తి సంపాదించియుండునని యనేకులు తలంచిరి. ఆశాస్త్రము నితఁడేడు సంవత్సరములు కృషిచేసి నేర్చుకొను వారికి సులభమగునట్లు రెండుగణితమానముల నేర్పరచెను. అంతలో తృప్తిఁబొందక జయసింగు పోర్చుగలుదేశమందు గొప్పజ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త లున్నారనివిని యాదేశపురాజైన యిమాన్యుయెలుగారివద్దకు రాయబారులనంపి యక్కడ వ్యవహారములలోనున్న గణితమానములఁ దెప్పించుకొనెను. అవి వచ్చిన పిదప తనగణితములను వారిగణితములతోఁబోల్చిచూచి మనగణితములే హెచ్చుతగ్గులులేక సరిగనుండెననియు పోర్చుగలువారివి సరిగలేవనియు జెప్పెను. వారివి సరిగనుండకపోవుటకుఁ గారణము తెల్లవారి నక్షత్రదర్శనయంత్రములలోనున్న లోపమేయనిచెప్పెను. ఆతనిసాధనయంత్రములు మిక్కిలియద్భుతములైనవి. వాని సహాయమున నతఁడు మిక్కిలి గొప్ప సంగతులం గనిపెట్టెను. యూరపుఖండవాసుల యంత్రములు మంచివికావని యతఁ డభిప్రాయపడినను వారివద్ద నేర్చుకొనవలసిన విద్యలుమాత్ర మతఁ డలక్ష్యముచేయలేదు. యూక్లిడువ్రాసిన రేఖాగణితశాస్త్రము మఱికొన్ని గణితసిద్ధాంతములు సంస్కృతములోనికి వానియాజ్ఞచేతనే భాషాంతరీకరింపబడెను. విద్యావినోదియగుటచే నతఁడు కష్టపడి యెన్నోగ్రంథములఁ జేర్చియొక భాండాగార మేర్పరచెను. అతని యనంతరము రాజ్యమునకు వచ్చినవారిలో నొకమూర్ఖుఁడు పుస్తకముల యుపయోగ మెఱుఁగక వానిని తనయిచ్చవచ్చినట్లు పంచిపెట్టెను. జయసింగు మంచిచట్టముల నేర్పరచి జనులను న్యాయముగఁ బరిపాలించెను. జనులవిషయమున నతఁడు మిక్కిలి యోగ్యుఁడే. తన

రాజ్యమున ననేకప్రదేశములయం దతఁడు బాటసారులనిమిత్తము సత్రములు కట్టించెను. ఆకాలమున రాజపుత్రులు తమకుఁబుట్టిన కూఁతులకుఁ దగిన సంబంధములు తేఁజాలకయు వచ్చినయల్లరకు లక్షలకొలది కట్నములు పెట్టఁజాలకయు నాఁడుపిల్లలను జన్మించినతోడనే జపించుచుండెడివారు. ఈదురాచారము నిర్మూలించుటకు వివాహవ్యయములఁ దగ్గించుటకు జయసింగు కొన్నిచట్టముల నేర్పరచెను. అతఁడు తఱచుగ త్రాగెడివాఁడుక గలవాఁడు. ఒక్కొక్కప్పుడు మితిమీఱి త్రాఁగుచుండును. రాజపుత్రుని దేహతత్వ మెక్కువ సిపానుభరింపగలది యగుటచే నతఁడెంత త్రాగినను నొడలెఱుఁగక పోక దేశమును పాడు జేయకయుం బరుసంస్థానమును నలువది నాలుగేండ్లు పరిపాలించెను. ఇరుగుపొరుగు రాజులతో నెట్టికలహములు ప్రాప్తించినను జయము జయసింగునదే. అతనిటక్కరితనముం గనిపెట్టి ఢిల్లీచక్రవర్తి వానికి శివేయి యనిబిరుదమిచ్చెను. ఈశబ్దమున కర్థ మొకటిపావు. అనఁగా జయసింగు తక్కిన తనకాలపు రాజులకంటె నొకపావు ఘనుఁడని చక్రవర్తి యభిప్రాయము. అతనిసంతతివా రిప్పటికి శివేయి యను బిరుదము నిలుపుకొనియున్నారు. జయసింగు తనజీవితకాలమున రెండుసారులుమాత్రమే యొకరికిఁ జంకగలసివచ్చె. ఆజంకు రెండుసార్లు నాడుదానికే.

జయసింగు తోఁబుట్టువు బూందీసంస్థానప్రభువగు భూతసింగును వివాహమాడెను. ఆప్రభువున కామెవలన సంతానము గలుగలేదు. ఈకారణమున నామె మిక్కిలి చింతించుచుండెను. ఆచింతకుఁదోడుగ నామెసవతియగు మార్వారురాజుల యాఁడుపడుచునకు ముద్దులుమూటలట్టు కొడుకులిద్దఱుపుట్టిరి. దైవికమైన యీపరాభవము సహింపలేక యామె మగఁడు రాజధానివిడిచి మఱియొకరాజుతో యుద్ధముచేయుటకుఁ బోయియుండగా గర్భవతినైనట్లు నటించెను నటించి భూతసింగు వచ్చునప్పటికిఁ జిన్నికుమారు నొకనినొడిలో బెట్టుకొని కొలఁదికాలముక్రిందటనే వానిం గనినట్లు దెలియఁజెప్పెను. బూందీప్రభువు పుత్రజననమునకు సంతసింపక యాబిడ్డడు తనకుం దనభార్యకుఁగూడ పుట్టలేదని నిశ్చయించుకొని యప్పుడేమియు ననఁగూడదని యూరకుండెను. ఆదినములోనే జయసింగు తనబావను జూచుటకు బూందీపట్టణమున

కుఁబోయెను. అప్పుడు బూందీరాజు తనభార్యచేసిన మోసమామెయె దుటనే యామెయన్నతోఁ జెప్పెను.

జయసింగు మహాగ్రహమునొంది దాని నిజమరయుటకు సోద రినసేక ప్రశ్నము లడుగఁజొచ్చెను. ఆమెయుఁ దన పన్నుగడ యంతయు బయటకువచ్చునను భయమున వానిప్రశ్నముల కుడికి సోదరుని నోటికివచ్చినట్లు దిట్టి రాక్షసివలె మీఁదబడి మొలదట్టి పట్టుకొని కైజా రుతోఁ బొడువ యత్నించెను అప్పుడు జయసింగు వడవడలాడి యేమి యుఁజేయలేక యాడుదానికంటె నధముఁడై ప్రాణములఁ దక్కించు కొని యావలకుఁ బారిపోయెను.

ఆతనికి జరిగిన రెండవపరాభవము వానిభార్యలలో నొకతెవల న; ఆమె కోటాసంస్థాన ప్రభువుల యాడుపడుచు; ఆమెపుట్టినింటివారు హారవంశజులు. ఆమెవారియౌన్నత్యము వారియాచారవ్యవహారములు నిలుపుకొనుచు వచ్చెను. ఆమె చిన్ననాఁటనుండియు మిక్కిలి పొడవు వెడల్పు దట్టముగల చీరలుకట్టుట కలవాటుపడి యత్తవారియింటికి వచ్చినప్పుడు నయిత మవియేగట్టుచు వచ్చెను. జయసింగుయొక్క తక్కిన యంతఃపుర స్త్రీలు భార్యలు ఢిల్లీజనానాస్త్రీలు కట్టెడి విధము నొడలు గనఁబడెడు సన్నని దువ్వలువలు గట్టుచుండిరి. తోడియువిద లెన్నిసారులు దన్నెగతాళిచేసి చెప్పినను మగడెన్నిసారులు సన్నదువ్వ లువలు గట్టుమని ప్రేరణముజేసినను కోటాప్రభువుల యాడుపడుచు వినుపించుకొనక యెప్పటియట్లె ముతుకబట్టలు కట్టెను. ఒకనాఁడా దేవితోఁగూడి జయసింగుమహారాజు తనయంతిపురమున నేకాంతముగ నుండి తక్కిన యంతఃపురాంగనలు చీనిచీనాంబరములు గట్టుచుండ నీవీవిధంబున వీలుచాలు లేనట్లు మోటబట్టలు గట్టెదవేల'' యని యా మెను బరిహాసము చేసెను. మగడెంత యెగతాళిచేసినను మహాపతి వ్రతయగుటచే నామె యేమియు ననక తలవంచుకొనియుండెను. ఆమె మెత్తతనము గనిపెట్టి జయసింగుచేత నొకకత్తెను బుచ్చుకొని నేలజిమ్ముకొనునట్లు వ్రేలాడుచున్న యామెకుచ్చెళ్ళను గత్తిరించెద నని లేచెను. అప్పుడాదేవి యీనిన పులివడువున మహాక్రోధపరవశయై

గుబాలున పాన్పుమీఁదనుండియురికి ఖడ్గముచేతఁబట్టుకొని భయంకరాకారిణియై మగని నొకప్రక్కకుద్రోసివేసి యిట్లనియె. "జాగ్రత! హారవంశమునందుబుట్టిన యాఁడుపడుచు లిట్టిపరిహాసమును సహింపరు. మోటహాస్యములుచేయవద్దు. సతీపతులలో నొకరియం దొకరికి గౌరవమున్నప్పుడె సౌఖ్యము మరియాదయునుండును. ఈసారి యిటువంటి హాస్యముచేసిచూడు. అంబరురాజు కత్తెరబూని చేయుపనికంటె కోటాప్రభువులయాఁడుపడుచు ఖడ్గముబూని యెక్కువపని చేయఁగలదని లోకమునకు వెల్లడించెదను"

ఆమెక్రోధావేశమునుజూచి రాజుభయపడి వినయముతో నన్ను క్షమింపుమని యెన్నియో బ్రతిమలాడెను గాని యామె శాంతమునొందక హారవంశస్థులటుమీఁద నెన్నడు కచ్ఛవాహులతో సంబంధములు జేయఁగూడదనియు జేసినచో మరియాద యెఱుఁగని కచ్ఛవాహులిల్లె భార్యల నవమానింతురనియు శాశించెను.

శివేయి జయసింగు 1743 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. అతనితో వానిభార్యలు ముగ్గురు సహగమనముచేసి లోకాంతరము నొందిరి. అతనియనంతరమున దుర్బలురు దుర్నీతిపరులు దుస్వభావులు గద్దెయెక్కి జయసింగు తెచ్చిన యున్నతస్థితినుండి యంబరురాజ్యమును మిక్కిలి యధమస్థితికిఁదెచ్చిరి. అందుముఖ్యుఁడు జగత్సింగు. ఈభోగపరాయణుఁడే. కృష్ణకుమారిని వివాహమాడుటకు బ్రయత్నించిన వాఁడు. ఈతడు జయసింగుసంపాదించిన ధనమంతయు వెచ్చపెట్టెను. జయసింగు సొగసగుకొలువుకూటముగట్టించి వానిస్తంభములమీఁదను సరంబీమీఁదను వెండిరేకు లతికించెను. ఆమందిరప్రవేశముచేయునప్పుడతఁడు సూర్యున కొకగుఱ్ఱమునుబలియిచ్చెను. జగత్సింగు నీతిలేక యామందిరమందలి వెండినంతనుదీయించివేసెను. మూర్ఖుఁడగు నాజగత్సింగు తురకభోగముదానినుంచుకొని జయసింగుచేర్చిన గ్రంథభాండాగారమునందు సగము పుస్తకము లామెకిచ్చెను. దానిబంధువులు వ్రాతపుస్తకములుచేతబట్టుకొని యిల్లిల్లుదిరిగి వానినమ్ముకొనిజీవించిరి. ఈవిధముగ జయసింగు మహోపాయములచేత సంపాదించినరాజ్యము వానివారసులు మిక్కిలి తక్కువకాలములోనే నిజస్థితికిదెచ్చిరి.

హారవంశస్థులకథలు.

రాజస్థానమధ్యమున నొకమెట్టనేలగలదు. దానిపేరు పతారు. రాజశాసనముం దిరస్కరించినవారు దొంగలు మొదలగువారి కాభూమి చాలకాలము శరణ్యమైయుండెను. అది మీవారు రాణాలకు లోఁబడి యుండెనని చెప్పుకొనుటయేగాని యలాయుద్దీను చిత్తూరుకోట ముట్టడించి పాడుచేసినదిమొద లామెట్టనేల యన్యాక్రాంతమై యయ్యెను. కొండకోనలమీఁద గొండల మొదళ్ళవద్ద నడవులనడుమ నిప్పటికిని మెట్టనేలలో బాడుపడినకోట లనేకములు మనకుఁగనబడుచుండును. వానిం బట్టి పూర్వ మామెట్టనేలకూడా కొంతకాలము వైభవమనుభవించినదనియు దానిరాజులు సుప్రసిద్ధులై ప్రతాపనిధులై వెలిగిరనియు గాలగతివల్ల నిట్టియవస్థవచ్చెననియు జూచువారికందఱకుఁ దోచకపోదు. ఇందొక్కొక్కకోట కొక్కొక్కచిత్రకథగలదు. ఆమెట్టనేలలో బడమటివైపున బూర్వము బుమోడాయను నొకపట్టణముండెను. దానిరాజు పదినాలుగుకోటలకధిపతియై యుండెను. ఇప్పు డాపురము పాడునడియున్నది. ప్రస్తుతస్థితినిఁబట్టి కోటయొక్క మొదటిప్రాకారమును రెండవప్రాకారమును మూఁడుదేవాలయముల నొక కొలువుకూటమును జూచువా రానవాలుపట్టి స్థలనిర్దేశము జేయవచ్చును. ఆకోటక్రింద నొకరాతిగుట్టమీఁద హారవంశస్థుల కులదేవతవిగ్రహమున్నది. దాని యాకారము భయంకరమై మిక్కిలి పెద్దదిగనున్నది.

బుమోడాగ్రామము పదునాలుగవ శతాబ్ద ప్రారంభమున నొక హారవంశస్థునిచేఁ గట్టఁబడెను. హారవంశస్థులు చోహాణవంశములోఁ జేరినవారే. చోహాణవంశస్థులు పేరెన్నికగన్న ముప్పదియాఱు రాజపుత్ర కుటుంబములలోఁ జేరినవారు. హారవంశస్థులుఁగూడ మిగులఁ బ్రసిద్ధికెక్కిరి. ధైర్యమునందు బుద్ధికుశలతయందు రాజభక్తియందు సాహసమునందు హారవంశస్థులకు సమానులెవ్వరు లేరని చెప్పవచ్చును. వేయేల రాజపుత్రులలోనున్న సారమంతయు హారవంశమైపుట్టెనని కొందఱనుకొనిరి. అందుఁబుట్టిన యాఁడుపడుచులుసయితము పౌరుషంబునకు మెప్పువడసిరి. ఇంతయేందుకు? రాజపుత్రకుటుంబములలో

నెక్కడైనను సరే పూర్వము సాహసముగల యోధుడియుండిన నామె హారవాశస్థుల యోధుపడుచేయని గ్రహింపవలయును.

మొట్టమొదట బుమోడా కట్టి యేలినరాజు పండ్రెండుగురు కొడుకుల తండ్రియై యాత్యకాలమున రాజసంరక్షణము సేయుమని వారిని నియోగించి చనిపోయె. ఆకొడుకులలో నొకఁడగు రావుదేవు పతారుదేశమునకుఁ బ్రభువై తనచాకచక్యముచేతను మగఁటిమిచేతను నిరుగుపొరుగువారికి భయంకరుఁడై యుండెను. అతనికీర్తి ఢిల్లీనగరము వఱకు వ్యాపింప ఢిల్లీచక్రవర్తి మీరావారును బాడుచేసినను దనకు పక్కలోబల్లెమట్లు మఱియొకసంస్థానము బయలుదేరెనని విని యోర్వలేక వానిం జెరుపఁగలఁచి యారాజును ఢిల్లీకిరమ్మని సబహుమానముగ బిలిచెను. ఢిల్లీకిఁ బోయినచోఁ బ్రాణములతో మరల నింటికివచ్చుట యరిదియని యెఱింగియు నతఁడు చక్రవర్తి దర్శనమునకు బోయెను. పోవునప్పుడు తనకొడుకునకు రాజ్యమప్పగించి తక్కినచుట్టములనెల్ల నతఁడు తన వెంట గొనిపోయెను.

రావుదేవునివద్ద మిక్కిలి యక్కజమగు గుఱ్ఱమొకటి యుండెను. అట్టిది చక్రవర్తినద్దనైన లేదు. దానితండ్రి మీరావారు రాణావద్దనుండిన గుఱ్ఱము. తల్లి పతారుమెట్టలోబుట్టినదే. ఆగుఱ్ఱమొకమాత్రపు పేరును డెక్కతడిగాకుండ దాఁటగలదఁట అట్టిగుఱ్ఱమును వెంటబెట్టుకొని రావుదేవు ఢిల్లీకిఁ బోవ చకృవర్తి చూచినతోడనే దానిని తన కిమ్మని యడిగెను. చక్రవర్తి వేడుకొన్నను బెదిరించినను రావుదేవుఁడు గుఱ్ఱము నియ్యడయ్యెను. అందుచేత జక్రవర్తి తనపిలుపువలన దనయింటి కతిథియై వచ్చిన యారాజశిఖామణిని జంపింపఁదలచెను. రావుదేవు డీసంగతి నెట్లో జాడకట్టి తనతోవచ్చిన బంధువులను రహస్యముగ నొక్కొరొక్కరుగ స్వదేశమునకు బంపి తానొక్కఁడు మాత్రము మిగిలియుండెను.

ఒకనాఁడు చక్రవర్తి యొకమేడమీద గూర్చుండియుండ నొక శూరుఁడు సర్వాయుధములు దాల్చి గుఱ్ఱమెక్కి సవారుచేయుచుండెను. అతఁడు రావుదేవుడే. అతఁడు గుఱ్ఱమెక్కి పోవుచు మేడమీఁద

నున్న చక్రవర్తి వంక దిరిగి "అయ్యా! నాకిదే సెలవు. మీకు మాకు నిక సంబంధము లేదు. రాజపుత్రులు నడుగగూడని కోరికలు మూడు న్నవి. మొదటిది కత్తి. రెండవది భార్య. మూడవది గుఱ్ఱ"మని యెలుగెత్తి చెప్పి వెడలిపోయెను. అతని గుఱ్ఱము తరటు చేసినతోడనే వాయువేగ మనోవేగములం బరుగెత్తి క్షణములో దృష్టిపథము నతిక్రమించెను. చక్రవర్తి మహాకుపితుఁడై వానిం దరిమి పట్టితెమ్మని ఢిల్లిలో నున్న మంచి పారసీక హయముల నెక్కించి గొప్పసరదారుల నంపెను. కాని వానిం గలసికొన నెవరితరము!

అట్లు ఢిల్లీ విడిచి రావుదేవుఁడు స్వదేశము వచ్చి బుమోడాపట్టణము చేరునప్పటికి వానికుమారుఁడు యుద్ధసన్నాహముమీఁద నే యుండెను. అతనినట్లు జాగ్రత్తగా నుండుమని రావుదేవుఁడు తాను గంగానదీతీరమునకు బోయి యిప్పుడు బూందీనగరమున్న పరిదేశముల దిరుగులాడఁ బోచ్చెను. అప్పుడాదేశమందలి జనులందఱు చండశాసనుడగు నొక బందిపోటుదొంగ బారిపడి నిద్రాహారములు లేక బాధపడుచుండిరి. ఆదొంగపేరు రామగంగఁడు. వాడు రామఘురుగ్రామమున గట్టి కోట గట్టుకొని యప్పుడప్పుడు దోపుడు చేయుటకు జుట్టుప్రక్కల గ్రామములపై బడుచుండును. రెండుమాసముల కొకసారి పున్నమనాటి రాత్రి రావుగంగడు దండువెడలి తనకీయవలసిన కప్పమునొక సంచిలో బోసి యీయని గ్రామస్థులను జిత్రవధలు జేయును. రావుదేవుడీ దారుణకథలువిని యాదొంగసేయు దుండగములకు రోసి వాని దండింపదలచి ముందు నెలదొంగల జేడు వచ్చినప్పుడు కప్పమీయవలదని గ్రామస్థుల కుపదేశము చేసెను.

రావుగంగడును బున్నమినాఁ డెప్పటియట్ల నిర్భయముగ గత్తి నొరలో వేసికొని పరిజలు కప్పము దెచ్చి యందింతు రనుకొని గ్రామములకు బోయెను. కాని కప్పము రాదయ్యెను. అప్పుడు వాఁడు మహాకోపమున మండిపడుచు నెదుటనున్న జనులజూచి యెవడురా నాయెదుట నిలుచు వాడని కఠినముగ బలికెను "నేనురా"యని ఖడ్గపాణియై రావుదేవుడు వాని యెదుట నిలిచెను. అప్పుడిరువురకు నద్భుతముగు

ద్వంద్వయుద్ధముజరిగెను గంభీరాకారమందు ధైర్యమందు వారొండొరు
లకు దీసిపోవరైరి. రావుదేవునకు విజయలక్ష్మివంటి గుఱ్ఱముండిన రావు
గంగనికిగూడ దానికి దీసిపోవని గుఱ్ఱమేయుండెను. వానిగుఱ్ఱముకూడ
తనయజమానుని బలుమారుపద్రవములనుండి తప్పించి మహోప
కారము చేసెను. కొంతయుద్ధమగు నప్పటికి గంగడు మిక్కిలియలసి తన
కు బరాజయమేయగునని నిశ్చయించి గుఱ్ఱమెక్కి పరుగెత్తసాగెను.
రావుదేవుడు తనగుఱ్ఱమెక్కి దొంగను వెంటనంటి తరుమజొచ్చెను.
దొంగయు దూరపుకొండలలోనున్న రామఘురుగ్రామముదెస పారి
పోయి చంబలు నదీతీరముననున్న గుట్టలపై కెక్కెను. అప్పుడు రావు
దేవుడు "హా! అవ్వల నదియున్నది. ఏడికి నెందుబోగలడు. నాచే
జిక్కెనా" దని సంతసించుచు వానిదగ్గఱకు వచ్చునప్పటికి గంగడు
మహాసాహసమున కొండకొనమీదనుండి గుఱ్ఱముమీదనున్న పాళమున
గుభాలునక్రింది ప్రవాహమునం దుమికెను. అదిచూచి రావుదేవుడు
తనచేతచచ్చుటకంటె శత్రువుడు గంగలో దిగి చచ్చుట మంచిదని
భావించి యట్లు దుమికెననుకొని తాను గుఱ్ఱముమీదనెక్కి కొండ
కొనను నిలిచి పడినవాని గతియేమయ్యెనోయని చూచుచుండెను.
అంత నొకగడియలో వానికి మహాశ్చర్యమగునట్లు రావుగంగడు చావ
లేదు సరిగదా! చెక్కుచెదరక గుఱ్ఱమెక్కియవ్వలయొడ్డు చేరెను. చేరు
టయు రావుదేవుడు మహాద్భుతము మహానందము నొంది వహ్వా రాజ
పుత్రుడా వహ్వా! నీపేరెవ్వరని యడిగెను. "నాపేరు రావుగంగడు
కాని నీపేరెవ్వ" రని యొడలు దుడుచుకొనుచు నతడు బదులుచెప్పెను.

"నాపేరు రావుదేవుడు. ఇకమీద మనమిద్దరము వైరము మాని
మిత్రులమగుదము. ఈనదియే మనయిరువుర దేశములకు సరిహద్దగు
గాక" యని హోరవంశస్థుడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఇట్లు రావుదేవుడు
రావుగంగనికి మొదట పరిచితుడై పిదప మిత్రుడయ్యెను. అదిమొదలు
రావుగంగడు వానిదొంగలగుంపులు దేశములు దోచుటమానిరి. రావు
దేవుడు బూందీయను పట్టణమును గట్టి యదితనకు ముఖ్యపట్టణముగ
రాజ్యమేలెను.

అతనికుమారుడు బుమోడాపట్టణము చాలకాలమేలిమృతినొంద వానికొడుకు రావుదేవుని మనుమడునైన యాలూహారుడు సింహాసన మెక్కెను. వానినిగూర్చి యనేక చిత్రకథలు గలవు. రాజపుత్రులంద రివలె యతడును శౌర్యనిధియు గాంభీర్యనిధియు నయ్యెను. అతనినోట నుండియేదియైన మాటవచ్చెనా మరితిరుగుటలేదు. ఎంతబహుమాన మిచ్చినను సరే. ప్రాణభయము వచ్చినను సరే. యతడన్నమాటదాటి యెఱుగడు. ఒకనాడతడు వేటనుండి మరలి వచ్చుచుండ నొకచార ణుడు (స్తోత్రపాఠకుడు) వానికగపడిదీవించెను. చారణుడాశీర్వదించి నప్పుడు రాజపుత్రుడేదైన తక్షణము వానికిచ్చుట యాచారమగుటచే నేమిగావలయునని యాలూహారుడు వానినడిగెను. ఆచారణుడు రాజు గారి పాగ కావలయునని యడిగెను. ఆలూహారుడు తలపాగమాత్ర మడగవద్దనియు దానికిబదులు కోరినగలుగాని మాన్యములుగాని ధనముగాని యిచ్చెదననియు మిక్కిలి బ్రతిమాలినను చారణుడందు కొప్పుకొనడయ్యె. ఎట్టకేల కాలూహారుడు దాని నిచ్చుటలేదని పలుక చారణుడు వానిని శపింతునని బెదరించెను ఆలూహారుడు సహజముగ నతిధైర్యశాలియయ్యు శాపమునకు భయపడి తలపాగ వానికిచ్చెను. అదితన తల బెట్టుకొని యాచారణుడరిగెను.

అనంతరమాయాలుహారుఁ డొకనాడు బుమోడాపట్టణమునఁ గొలువుదీర్చియుండ వినయముతో నొకమనుష్యుడు వానివద్దకువచ్చి నిలిచెను. ఆతఁడు వెనుకటిచారణుడే. అతడు ప్రయాణముచేతనలసి పైబట్టజారుచుండ వెనుకటిరాజిచ్చిన తలపాగ చంకబెట్టుకొని మారు వారురాజును నిందించుచు రాజునకెదుటనిలిచియిట్లనియె. "నాడు నేను దేవరవారితలపాగదీసికొని సెలవుపుచ్చుకొని మారువారు రాజధాని యగు మండూరునకుబోయి కొలువుకూటముంజేరి నాతలమీదనున్న పాగాను కుడిచేతితోదీసిపట్టుకొని యెడమచేతితో నామారువారురాజు నకు సలాముచేసితిని. అట్లుతలపాగతీయుటకు నెడమచేతసలాము చేయు టకుఁ గారణమేమని యతఁడు నన్నడుగ నేనిట్లంటి. "ఇది యాలూహా రునితలపాగ. ఆరాజుపాగ మఱియొకనికి వంగినమస్కరింపదు" స్వామీ!

యపుడేమిచెప్పెదు? నాపలుకులువిని యారాజు బిట్టలుకతో నాచేత నున్నపాగ తనకాలితోదన్ని కొలువునుండి నన్ను వెడలనడిపించెను. నేనును దేవరవారి కది విన్నవించుటకు రోజుచువచ్చితిని. వానిమీఁద మీరు తప్పకకసిదీర్చుకొనవలయును."

ఆపలుకులువిని యాలూహారుఁడు చారణుని శ్లాఘింపక "నేను నీకుగావలసినన్నిగోవులు, నగలు నిచ్చెదనని యెంతబ్రతిమాలినను వినక మోటపట్టుపట్టి మీతలపాగ పట్టుకొనిపోయి దానితో కయ్యాముదెచ్చితివి! ఈగుడ్డపీలికనిమిత్తమిపుడు నేను వానితో యుద్ధమునకుబోవుదునా?"యని వానింజీవాట్లుపెట్టి యవ్వలకంపెను. పంపినను వానిమనస్సులో మాత్రి మాపరాభవము రవులుచునే యుండెను. అందుచేత నతఁడు తనచేతిక్రిందనున్న మైమువందలరాజపుత్రవీరులను సత్వరము బిలిపించి వారియాలోచనమడుగ వా రేకగ్రీవముగ నిట్లనిరి. "మారువారురాజున కొకమారుబుద్ధిచెప్పవలయును. బుద్ధిచెప్పుటకుబోవుచున్న మనము మరల బ్రతికిరాకపోవుదుముగాక" యని వారు రాజుం బురికొల్పి సాధారణముగా యుద్ధమునకు బోవునప్పుడుచేయు ఘోర ప్రమాణములుచేసి గృహములకుజని యాలుబిడ్డలువద్ద కడసారిసెలవు పుచ్చుకొని కొండకోటదిగి యమ్మవారి విగ్రహము ప్రక్కనుండి నడిచి మారువారునకు దండువెడలిరి. ఆదినమున వారితో బయలు దేరని మగవాడు కోటలో నొక్కఁడేయుండెను. అతఁడాలూహారుని యన్నకొడుకు బాలుఁడు. వానింగూడ తీసికొనిపోయిన తనవంశము నాశనమగునను భయమున నాలూహారుఁడు వాని నేడుప్రాకారముల మధ్యనున్న యొకగదిలో దాచెను.

ఆలూహారుఁడు చండశాసనుఁ డగుటచే జరిగిన పరావభమునకు బ్రతిక్రియసేయక మానఁడని మారువారు రాణాతో గొందఱు ముందుగ జెప్పిరిగాని యతఁడదినమ్మక యలక్ష్యముచేసి "ఏమీ! ఒకచిన్నజమీందారుఁడు నావంటి మహారాజుమీఁద దండెత్తగలడా? ఎత్తినిమ్మతని నే నడుగులుపెట్టిన భూములన్నియు బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెద"నని బీరములు బలికెను. కొంతకాలముజరుగ నొకనాడారాజు నిద్రించుచుండగ

నర్థరాత్రమున గొప్పచప్పుడువిని యతఁడు లేచెను. ఆచప్పుడు రణభేరుల మ్రోతతోను యుద్ధములలో నూదుకొమ్మునునాదముతోను గలసి వినబడెను. అది విని యతఁడు కోపముతో "యెవడురా! మండూరు కోట గుమ్మమువద్ద నింతధ్వనిసేయ సాహసించినాఁ' డని యడుగ 'బుమో డాప్రభువగు నాలూహారుఁడు స్వామీ' యని యెవఁడో ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను

ఆలూహారుఁడు వానిమూఁకలు గుజ్జరువర్తకుల వేసములు వేసికొని సందడిసేయక పట్టణముజొచ్చి వెనుక తలపాగకు జరిగిన పరాభవమునకు బగవడ్డితో దీర్చుఁకొనుటకు గ్రామము నెత్తురువరదలు జేయుటకు నిశ్చయించుకొని వచ్చిరి. మారువారు రాజుగూడ తానును రాజపుత్రుఁడేయగుటఁ దగినట్లుబ్రవర్తించెను. "శత్రుసైనికులు త్రొక్కిన భూములన్నియు బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెదనంటివి. యిప్పుడిచ్చెదవా" యని తల్లి మారువారు రాజుం దెప్పెను. వానిసైనికులు బెబ్బులులట్లు బగతురపై నెప్పుడుపడుదుమాయని తొందరపడుచుండిరి. శత్రువులగు హారవంశస్థులు యుద్ధమునకు రా రమ్మని పిలుచుచుండిరి. అవియన్నియు జూచియు మారువారురాజు తన కెక్కువబలమున్నందుకు బౌరుషవంతులగు నందటి హారవంశజుల నొక్కసారి చంపుట మంచిది కాదని తలంచి శత్రువుల సైనికుల నైదువందలతో బోరుఁటకు దన సైనికుల నైదువందలమంది నేర్పరచెను. ఆ యాలోచనము బాగున్నదని యాలూహారు డొప్పుఁకొనెను. వీరప్రతివీరు లొకస్థలమునకు జేరిరి. నయనోత్సవముగ దాని జూచుటకు వేనవేలుఁజనులు చుట్టుముఁగిరి. ఉభయపక్షములవీరుఁలు యుద్ధసన్నద్ధులై యుండిరి. అప్పుడు దూరపు ప్రయాణమున నలసిన యొకగుజ్జరురౌతు వానినడుమ నిలిచెను. అంతరాయములేని పయనము సేయుటచే గుఱ్ఱము నురుగులుగ్రక్కుచు డొక్క లెగరవేయు జొచ్చెను. రౌతుమాడ మిక్కిలి బాలుఁడు. అటు లారౌతు కొంచెమిట్టటుచూచి మారువారురాజుకడకుఁ బోయి యుద్ధమునకు మొట్టమొదట హారవంశస్థులపక్షమున దానువచ్చుట కంగీకరింపుమని వానిం బ్రార్థించెను. మారువారుజనులు వీ డెవ్వ డెక్కడనుండి వచ్చెనని విస్మితులగుచుండ హారులు నిశ్చేష్టులైరి.

అలూహారుఁడు వంశనాశనమగునను భయమున నేడుప్రాకారముల గదిలోఁబెట్టి తాళమువేసి దాఁచినగుఱ్ఱవాఁడితఁడే అలూహారుఁడు మొదట మాటలాడలేనంత నిశ్చేష్టుఁడై యెట్టకేలకు ధృతితెచ్చుకొని బాలుంజూచి "ఓమూర్ఖ! యోదుర్వినయసంపన్న! హొరవంశమునకు మొలకయైన లేకుండ జేయుటకు వచ్చితివా?" యని కోపముతో నడుగ నాబాలుడు "లేకపోయిన లేకపోవుగాక; ఆపదసమయమున మీకక్కఱకురానప్పుడు నేబ్రతికిన ప్రయోజనమే" మనిప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

ఆకుమారుడు నిర్భయముగ యుద్ధమునకున్ముఖుడగుట జూచి స్వసైనికులు వానికి దేవీప్రసాదముకలిగెనని తలంచిరి. అది నిక్కమే యట. ఎట్లన, నాడుదానిం దాచినట్లు పినతండ్రి తన్నేడుప్రాకారముల నడుమగదిలోపెట్టి తాళమువేసి యుద్ధమునకురానీయనందు నాబాలుడు మహాభిమానవశుడై కోపముచేత నోడలెఱుంగక లోలోపల నెంతయు మఱుగుచుండ గొంతసేపటికి తలుపు గడియలు విడిపోయెనట. తలుపులు తమయంతటనవియే తెరువబడెనట. ఒక్కక్షణములో భవాని మాత ప్రత్యక్షమై వానికనులయెదుట నిలిచెనట. నిలిచి బాలుంజూచి "వత్సా నీహృదయతాపము నేనెఱిగి జాలినొంది వచ్చితిని. ఈయాయుధము నీవుపుచ్చుకొని యుద్ధమునకుబోయి విజయుడవై నీవంశమునకుబ్రతిష్ఠ తె"మ్మని యామె పలికెనట.

ఆబాలునియుత్సాహముజూచి వానితో బోరుసల్పుటకుమూరువారురాజ్యపక్షమునుండిపోరాటములలో నారితేఱిన యొకమహాయోధుసిద్ధమై నిలిచి మొదటదెబ్బ తన్నుగొట్టుమని బాలునిం బురికొల్పెను. కాని యాబాలుడు పెద్దలయం దతిగౌరవము గలవాడగుటచే "మీరే మొదటిదెబ్బ గొట్టు"డని సగౌరవముగ బలికి యెంతసేపటికి నామేటి జోదు యుద్ధము మొదలపెట్టకపోవుటచే విసికి తానే మొదలుపెట్టదలచి ఖడ్గముబూని యొక్కవేటు వేయ నామహాయోధు రెండుతునకలై నేలబడియె. అనంతర మాబాలుని మూరువారులో బేరుగన్న మేటిమగ లందఱు రోసంబునందాకి మొదటివాడు పోయినగతికే

పోయిరి. ఆకుమారుని నిరంకుశ వీరవిహారముజూచి వారిపక్షము వారం
దఱు "దేవి వానిననుగ్రహించి మేనునిమిరి దుర్జయునిగా జేసినప్పుడు
వానియెట్టయెదుట నెవడు నిలువనోపు" నని యొండొరులతో జెప్పు
కొనిరి. అట్లు కొంతసేపు విజృంభించి యెదుటబడిన వీరులనందఱ దన
కఱకుకత్తి కెఱచేసి శ్రాంతుడై యాబాలకుడు మఱియొకమహావీరుని
చేతమెడమీద దారుణమగు దెబ్బతిని మృతినొందెను.

దేవీప్రసాదముగాంచిన యతడు మృతినొందుటకు గారణమిది.
ఆదేవి కృపారసనిష్యందములగు తనహస్తములతో వానిమేను నిమిరి
నిమిరినభాగమెల్ల వజ్రశరీరముజేసి మెడమీద జేయివేయ మఱచెనట.
అది కారణముగ రాజపుత్రుడు శత్రునిహతుడయ్యె. ఉత్తమోత్తము
డగు నారాజపుత్రు క్రొన్నెత్తురులజూచి హరవంశస్థులు రోషాయత్త
చిత్తులై శత్రువుల కుత్తుకలు గోయనుంకించిరిగాని మారువారు రాజు
తల్లి దేశము నెత్తురువరదలగుననుభయమున కొడుకుంబిలిచి యాపోరా
టము మానిపింపదలచి యిట్లనియె. "ఇట్టి మహావీరవంశము నిష్కా
రణముగ నాశనము కాగూడదు. తలపాగకుజరిగిన యవమానమునకుం
దగినట్లు కసి దీర్చుకొనుటయైనది. మనయాడుపిల్లలలో నొకతె నాలూ
హారునకిచ్చి పెండ్లిచేయుదము. ఇప్పుడు పోయినబాలుని వెలితి కనం
బడకుండ నామెవలన వీరసంతతి కలుగం గలదు."

రాజమాతపలుకుల కందఱు సంతసించి యట్లుచేయుమనిరి.
మారువారురాజు తత్క్షణము తనకూతు నాలూహారునకిచ్చి వివాహము
చేసెను. అతడు వధూసమేతుడై బుమోడాకు బోయెను. వారిరువు
రకు బెద్దలుతలంచినట్లు గుమారుం డుదయింపలేదు. కాని యొకకూతు
రుదయించె. ఆలూహారుడు తనకు పుత్రసంతానము లేకున్నను
కూతువలననైన వీరరసావరులగు దౌహిత్రులు గలిగి వంశమునకుం
బ్రతిష్ఠాకారులు గావచ్చునని తలంచి యుక్తవయస్సు వచ్చినతోడనే
యాబాలికకు వరుని వెదకి పెండ్లిచేయ నిశ్చయించి యావివాహము
నకు యిష్టదేవత యగు దేవినిరమ్మని స్వయముగ నాలయమునకుం
బోయి పిలిచెను.

అంతట వివాహ ముహూర్తము సమీపింప నంతయు సిద్ధమయ్యె. రాజబంధుగు లందఱు సమావేశమైరి. ఆశుభకార్యమునందు గడుపునిండ కూడుదొరకునని పుట్టెడాసతో బిచ్చగాండ్రు వందల కొలఁది సభాభవన సమీపమున నిలిచియుండిరి. ఆవచ్చిన నిరుపేదలలో నొక ముసలియవ్వ యుండెను. ఆమెమొగము ముడుతలువాడెను. తల ముగ్గుబుట్టవలె నరసెను. ఆయవ్వ దట్టముగ మూఁగినజనులనొత్తిగించుకొని కొంచెము ముందుకుఁబోయి "నాకాలూహారునితో మాటలాడవలసిన పనియున్నది. కావున వానిం బిలువుమని ద్వారపాలకునితోఁ జెప్పెను. వాఁడును దానిం బరిహాసముజేయుచు నీకు రాజుగారితో మాటలాడవలసిన పనియున్నదా? ఓసీ! అవకతవకముండా చాలు జాలు నీపాటికవతలకుఁ బొమ్ము రాజుగారికి నీతో మాటలాడుటకంటె నెక్కువయవసరపుఁ బనులు లేవనుకొంటివా? నీమాటలుచాలించి ముసలికంపుకొట్టకుండ దూరముగ బొమ్మని కసరికొట్టెను. అయ్యో! అతఁడేవచ్చి స్వయముగ నన్నుఁ బిలిచినాడయా! యని యాముదుసలి మరల యెలుగెత్తి పలికెను. ద్వారపాలు రామెను దరిఁ జేరనీక తరిమిరి.

ఆయవ్వ ద్వారపాలురు తన్నుఁ దరుముచుండఁ గిక్కురుమన కుండ నావలకుఁబోయి యాలూహారుఁడు స్వయముగా దన నిలయమునకుఁబోయి వివాహమునకు రమ్మని పిలిచివచ్చినప్పు డావివాహమున నావాహనము విసర్జనము లేకుండ ద్వారపాలకులచేత గెంటించినందుకు గోపోద్దీపితయై వానిని శపించి యంతర్ధానము నొందెను. అదిమొదలామెయెవ్వరికిం గనఁబడలేదు. ఆవచ్చిన ముదుసలియవ్వయే యాలూహారునియిలవేల్పగు దేవి. ఆమె యిచ్చిన శాపవశమున నాలూహారుఁడు స్వల్పకాలములోనే లోకాంతరగతుఁ డయ్యెనఁట.

అతఁడు మృతినొందినను వానివంశస్థులశౌర్యము వానితోనంత మొందక తరువాతకూడ నప్పుడప్పుడు ప్రకటిత మయ్యెను. ఈహారవంశస్థులకుఁ బర్వతద్వారసంరక్షకులని యొకబిరుదునామముఁగలదు. ఆలూహారుఁడు పోయిన కొంతకాలమునకు గోమానుసిం గనునొక హారవంశ

స్థుఁడు పర్వతద్వారసంరక్షకుఁడుగ నుండెను. అతడు ద్వారసంరక్షకుడు గనున్న పర్యంతరము మాళవసంస్థానమునకుగోటాసంస్థానమునకునడుమ హారవంశస్థుల దేశమునకు దక్షిణముగనుండెను. పర్వతద్వారసంరక్షకుఁ డగు గోమానుసింగు మహావీరుడైన కోటాసంస్థానప్రభువునకు లోఁబడి యుండెను. గోమానుసింగు తనప్రభువునెడల భక్తిశ్రద్ధలుగలిగి తనపని నిర్వహించుచున్నను మచ్చరముచేత నెవ్వరో దురాత్ములు వానిమీఁద ప్రభువుతోఁ గొండెములు చెప్పిరి. ఆకొండెములు విని యజమానుడగు కోటసంస్థానప్రభు గోమానుసింగును బిలిపించి వానియుద్యోగము నధికారము ధనము భూములు మొదలగు సర్వస్వము నూఁడదీసికొనిదేశమునుండి వెడలనడచెను. ధనము నధికారము బోయినందుకు గోమానుసింగు మిక్కిలి విచారింపలేదు గాని తనవంశస్థుల కందఱకుఁ జిరకాలమునుండి జరుగుచున్న పర్వతద్వారరక్షకత్వము దీసివేసినందుకు మిక్కిలి చింతించి పోవుటకు బయలుదేరి కొంతదూర మరుగ మార్గమధ్యమునఁ దనమీఁద ప్రభువుతోఁ గొండెములు చెప్పిన దురాత్ముఁడు పల్లకినెక్కి కొంతపరివారము వెంటరాఁ బెద్దకాగడాలు వేయించుకొని ఠీవితోఁ బోవుచుండగఁ జూచెను. చూచి కోపముపట్టజాలక కాగడావాని నేలం గూల్చి పల్లకిలోనున్న యామనుష్యునిఁ దన యీటెతోఁ బొడిచి పరివారము చెల్లాచెదరుగ జేసి కొంతవఱకు సంతుష్టుఁడై గోమానుసింగు తిన్నఁగా తననివాసస్థలమునకుఁ బోయి పరివారమును జేరఁదీసికొని కోటాప్రభువు తనకితరద్రోహమేదియుఁ జేయుటకు వీలులేకుండునట్లు తక్షణమే మీవారు రాణావద్దకుఁ బోయి వాని శరణుఁజొచ్చెను.

ఆరాణా వానియందుఁ దయాళువై పోషణనిమిత్తము వానికొక చిన్నసంస్థానమునిచ్చి యాదరించెను. గోమానుసింగు తన దుఃఖమునుమరచి కొంతకాల మతనియందనుండెను. అటులుండ నంబరు సంస్థానప్రభువు కోటాసంస్థానప్రభువుమీఁద దండువిడిసి ముఖ్యపట్టణమును ముట్టడించుచున్నాఁడని మీవారులో నొకవార్త బయలుదేరెను. ఆవార్త వినినతోడనే గోమానుసింగు పూర్వసంబంధమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని పూర్వవైరమును దక్షణమే మఱచి తన పూర్వయజమానుఁ

డగు కోటాప్రభువునకు సహాయముజేయ నిశ్చయించుకొని మీవారు రాణావద్ద సెలవుపుచ్చుకొని కొంతపరివారమును జేర్చి రాత్రియనక పగలనక నిరంతరప్రయాణములుసేసి యతికష్టముమీఁద కోటపట్టణ సామీప్యమునకుఁజేరెను. అంతకుమునుపే యంబరురాజసైనికులు కోటాపట్టణమును నలుదెసలం జుట్టుముట్టి పోతుటీగయైనం జొరఁబడుటకు వీలులేనట్లు కాచియుండిరి. కావున నితరులకుఁ గనఁబడకుండ గోమానుసింగు కోటాపట్టణము బ్రవేశించుటకు వీలులేక బహిరంగముగానే బోవలయునని నిశ్చయించుకొని తనరణభేరీవేయించి నిర్భయముగ స్వసైన్యముఁదీసికొని యంబరురాజసైన్యమధ్యమునుండి యారాజు గుడారమున కెదుటనుండిబోవసాగెను. అంబరురా జదిచూచి "యెవడురా నాకు వినంబడునట్లు రణఖేరీవేయించుకొని నాయెదుటనుండి బోవ సాహసించినవాఁ"డని యడిగెను.

ఆపలుకులకు గోమానుసింగే యిట్లుత్తరముచెప్పెను. ఎవ డా గోమానుసింగు కోటాప్రభువునకు సహాయముచేయుటకు మీవారునుండివచ్చుచున్నాడు." ఆమాటవిని యంబరురాజు "ఏమీ! గోమానుసింగా! అతఁడే నిజముగ వచ్చినపక్షమున వానిని నావద్దకుగొనితెండు. అతఁడు మున్నొకసారి చేత నేయాయుధమును ధరింపక పెద్దపులినిజంపెనని మాతండ్రి చిన్ననాఁట నాకుంజెప్పుచువచ్చెను. ఆమహావీరు నొక్కసారి కన్నులార జూడవలయునని యున్నది. తీసికొనిరం"డని సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. సేవకులు గోమానుసింగును దమప్రభువు వద్దకురమ్మనియడుగ నతఁడొక్కఁడు పోవుటకిష్టములేక పరివారసమేతుడై యంబరురా జెదుటకుఁబోయెను. ఆరాజు గోమానుసింగును సగౌరవముగ నాదరించి కోటాప్రభువునకు సహాయముజేయవలదనియు దనపక్షమున నిలుపవలసినదనియు వానిఁ బలువిధముల బ్రార్థించి తనపక్షముననున్న యెడల జాలధనమిచ్చెదనని వాగ్దానముజేసి మరియు నిట్లనియె. "కోటాప్రభువు నిన్ను మున్నొకసారి పరాభవించెను. నిన్నంత యవమానముపాలుచేసిన ప్రభువునకు నీవెదురుతిరిగినచో నందు తప్పేమియులేదు. అదియునుగాక పట్టణము నాకులోఁబడకతప్పదు. అది

యెతిఁగి యెతిఁగి యేలనీవు మృతినొంద సాహసించెదవు? ఈతమలపాకుల చుట్ట నమలునంతసేపటిలో కోటాపట్టణము నాచేతఁబడును. చూడు నాదెబ్బ" ఆరాజుపలుకులు చెవులంబడుటయు గోమానుసింగు మహాకుపితుఁడై కనులెఱ్ఱజేసి "ఇరువదివేలమంది హారవంశస్థుల నెత్తురులు ప్రవహింపకుండ నీవు కోటాపట్టణము పట్టుకొనలేవు. నీలంచములు నాకక్కఱలేదు. ఇదిగో సలాము. పోయివచ్చెద"నని చినాలున లేచి పోయెను.

అంబరురాజుకూడ మిక్కిలి సరసుఁడగుటచేఁ దన యధీనములో నున్నను వానినప్పుడేమియుననక గోమానుసింగునుఁ దనసైన్యమధ్యము నుండి కోటాప్రభువద్దకుఁబోవనిచ్చెను. గోమానుసింగు వానివద్దనుండి తిన్నగవచ్చి కోటాపట్టణముప్రక్కను బారుచున్న నది కావలియొడ్డున నిలిచి "పర్వతద్వారసంరక్షకులము. నావ కావలయును పంపుడు పంపు" డని కేకలు వేసెను. కోటాప్రభువు తనకోటలోఁ గూర్చుండి యాకేకలు విని యెవరో వారిని దెమ్మని నావ పంపెను. అదియెక్కి యేరుదాటి గోమానుసింగు ప్రభువు సన్నిధిజేరి నమస్కరించి నిలిచెను. ఆప్రభువు మున్ను తనచేత నవమానింపఁబడి ధన మపహరింపఁబడి దేశభ్రష్టుఁడై యుండియు వెనుకటి పగలు మఱచి మరలదనకుసాయము చేయవచ్చిన యాయున్నతచిత్తునిజూచి లజ్జయు నానందము సంభ్రమమునొంద తెల్లబోయి చూచి కౌగలించుకొనెను. వెనుక తాను చేసినయపరాధములు క్షమింప మనుటకుగాని క్షమింపుమనికోరుటగాని యపుడుచేసిన సాయమునకు జాలసేపు కొనియాడుటకుగాని కోటాప్రభువునకు వ్యవధిలేక పోయెను. ఏలయన, వారిరువురు మాటలాడుటకు మొదలుపెట్టినతోడనే పగతురు ఫిరంగులతో కోట గోడ బగులగొట్టజొచ్చినారని వర్తమానములు వచ్చెను. అదివిని గోమానుసింగు మాటలుకట్టిపెట్టి ప్రభువునకు గడపటిసలాముచేసి తనపరివారమును వెంటబెట్టుకొని యుద్ధమునకు జొరబడెను. చొరబడి కంఠమున ప్రాణమున్నంతసేపు శత్రువులు కోటగోడవద్దకు రాకుండ నాతఁడుతరిమెను. ఎట్టకేలకు పగతురసంఖ్య

యత్యధికమగుటచే నాతఁడు చేయునదిలేక తనబలగముతో మరణ మొంది కీర్తిశేషుఁడయ్యెను.

హారవంశస్థుల యప్రతిహతప్రతాపము పైకథలనుండి తెలిసి కొనవచ్చును. వీరు తక్కినరాజపుత్రులవలెనే మహాభిమానధనులై యశోవిశాలురై ప్రసిద్ధికెక్కిరి.

పతివ్రతాశాపము.

ఒకనాఁడు మీవారురాణాయొక్క పరిచారకులు చెఱువులో నీరుతోడివేయుచుండఁ జూపరకు మహాశ్చర్యముగ నాలుగుచేతులున్న విగ్రహమొకటి యందులో దొరకెను. అందొకబాహువు పైకెత్తి యుండెను. ఒకటిక్రిందికి చాపియుండెను. వేరొకటి ముందుకుసాగియుం డెను. నాలుగవది యిట్టివిధముగ నున్నదని చెప్పుటకు వీలులేనట్లుగ నుండెను. రాణాయావిగ్రహమునుజూచి తనయాస్థానమందలి విద్వాంసులను కవిత్వముజెప్పు చారణులను బిలువనంపి యాబొమ్మమూఁడుచేతులు మూఁడువిధములుగ నుండుటకుఁ గారణమేమని యడిగెను. కాని వాని ప్రశ్నమున కెవరుఁ దగిన యుత్తరమీయలేకపోయిరి. అంతట రాణా మిక్కిలికోపించి సమయమునకుఁ దగిన యుత్తరము చెప్పలేని చారణు లెందుకని వారిని దేశమునుండి వెడలఁగొట్టెను.

అంతఁ గొంతకాలమున కొకనాఁడు దేశాంతరమునుండి యొక క్రొత్తచారణుఁడు వచ్చి యాబొమ్మ లట్లుండుటకుఁ గారణము తనకుఁ దెలియునని జనులతోఁ జెప్పెను. రాణా వానిసంగతివిని దగ్గరకురావించి యావిగ్రహవృత్తాంతము చెప్పుమనసనతఁడిట్లనియె. "పైనిస్వర్గాధిపతి యగు నింద్రుఁడొక్కఁడేయున్నాఁడని తెలియఁజేయుట కొకచేయియెత్తి యున్నది. అడుగున మహానరకలోక మున్నదనియు దానికొక నాయకుఁ డున్నాఁడనియుఁ దెలుపుట కొకచేయి క్రిందికిజాపియున్నది. ఆస్వర్గనరక లోకములకు నడుమ భూలోకమందు సత్పురుషుఁడు మీవారు రాణా యొక్కఁడేయున్నాఁడని మూఁడవచేయిచూపుచున్నది" ఆచారణుఁడు

చెప్పిన యుత్తరము సహేతుకముగ నున్నదని రాజుకొలువులోని వా రందఱనిరి. రాణాయు వానినోటంజక్కెరపోసి వానికిం దగిన పారితో షికమీయదలచెను. గాని యత డెవరివలన బహుమానము బడయుట లేదని చెప్పి దానిని స్వీకరింపక యదివఱకు దేశమునుండి వెడలగొట్టిన చారణులను వెండియు రప్పించి సన్మానింపవలయునని కోరెను. రాణా వానికోరికప్రకారము వారినెల్లరరావించి యాదరించెను. ఈచారణుఁ డును మీవారునందె కాపురముండి రాణా పెద్దకొడుకునకనగా యువ రాజునకు నాప్తమిత్రుఁడై యుండెను.

ఆయువరాజొకనాఁడు షికారువోయి మరల మందిరమున కరు గుచుండ వానికంటి కొక వృద్ధబ్రాహ్మణుఁ డగపడెను. వాని మొగము కడుదీనముగ నుండెను. చేతిలో నొక కొబ్బరికాయ యుండెను. రాజ పుత్రులు వివాహవిషయములు మాటలాడబోవునప్పుడు సాధారణ ముగ కొబ్బరికాయఁ దీసికొనిపోవుట యాచారము. యువరాజు విప్రుం బిలిచి "అయ్యా నీకేమికావలయు? నీమొగమిట్లు చిన్నబోయినదే"మని యడిగెను. వానికి బ్రాహ్మణుఁ డిట్లనియె. "నేను బూందీనుండివచ్చు చున్నాను. హారవంశస్థుఁడైన యాసంస్థానాధిపతి లాలాజీ తనకూతుఁను మీవారురాణా కీయఁదలచి నన్నుబంపె. కాని రాణావారికి లాలాజీ కూఁతును వివాహమాడుట కిష్టములేదు. కావున నేలవచ్చితినా యని సిగ్గుపడి తలవంచుకొని పోవుచున్నాను"

అప్పలుకులు విని యువరాజు జాలినొంది యిట్లనియె "నాతండ్రి వేరొకభార్యను స్వీకరింప నిష్టపడలేమగావున నేనే మీరాజపుత్రికను వివాహమాడెదను. అట్టిశూరున కిట్టిపరాభవము జరిగినదని నాకు విచా రముగ నున్నది. కాఁబట్టి సత్వరమెపోయి మీవారురాజపుత్రుఁడు నీ కుమార్తెను బాణిగ్రహణము జేసికొని తీసికొనిపోవునని మీరాజుతో విన్నవింపుము." లాలాజీ యాయువరాజు పంపినసందేశమువిని తద్దయు సంతసించి బుమోడాకోటలో వివాహముచేయ నిశ్చయించి దానికిఁ గావలసిన సంబారములన్నియుందెప్పించి పెద్దప్రయత్నముచేసెను. సుముహూర్తముఁనాటికి యువరాజు ప్రియమిత్రుఁడగు చారణునిదీసి

కొని మహోత్సాహముతో దరలివెళ్ళెను. అప్పు డెల్లవారు మహా నందభరితులై యుండిరి. లాలాజీ తన కంతటివారితోడ వియ్యమందగలి గెనని వచ్చిన చారణులకుఁ గవీశ్వరులకు ననేకబహుమానముల నిచ్చె ను. ఆసమయమునఁ బెండ్లికొడుకు స్నేహితుఁడగు చారణునకుఁగూడ మంచిబహుమానము లీయదలంచి జరీజీనుగల గుఱ్ఱమును విలువగల వస్తువులను రొక్కముగల యొకసంచియు నర్పించెను. చారణుఁడు మొట్టమొదట బహుమానములు తాను స్వీకరింపనని కొంచెము బెట్టుచేసి విలువయతిశయముగనుండుటచే నెట్టకేలకుఁ బరిగ్రహిం చెను. అంతట వివాహమారంభమయ్యెను. వధూవరుల పాణిగ్రహణ సమయము సమీపించెను. అప్పుడు పెండ్లికుమారుని మిత్రుఁడగు చారణుఁడు చచ్చె చచ్చె నని యొకఘోరవార్త రాజబంధువుల చెవు లంబడెను. ఆచారణు నెవ్వరు జంపలేదు. ఎవ్వరివద్ద నుండి బహు మానములు గ్రహింపనని మొదట విఱ్ఱవీగి కక్కుఱితిచేత నెట్టకేలకు లాలాజీవద్దనుండి బహుమానము స్వీకరించినందుకుఁ దనలో దాను సిగ్గుపడి యాచారణుఁడు పొడుచుకొని చచ్చిపోయెను. పెండ్లికొ డుకు మిత్రుని మరణవార్త విని యెవరో చంపినారనుకొని పెండ్లి కూఁతురు చేయివదలి పాణిగ్రహణము ముగియ కుండగనే మిత్రుం జంపిన వారిమీఁదఁ బగదీర్చుకొనుట కావలకుఁబోయెను అనంతరము మితిమీరిన కళవళము పుట్టెను. తనమిత్రు నెవరో చంపినారనుకొని పెండ్లి కొడుకు వారింజూపుమని కేకలువేయసాగెను. పెండ్లికూఁతురు వారు చారణుని చావుమాటదలఁపక పెండ్లికొడుకు దమకన్య పాణి గ్రహణము ముగియకుండ లేచిపోయి తమ్మును దమకులమును మిక్కిలి యవమానపఱచి నాడని యీయగౌరవము భరింపలేక రోషా వేశపరవశులైరి ఎట్టకేలకు హారవంశస్థులు పెండ్లికొడుకును వాని చుట్టములను బుమోడాకోటలోనుండి యావలకు గెంటిరి.

అంత గొంతకాలమునకు మీవారు రాజకొడుకు కొంతసేనం గూర్చుకొని బుమోడాకోట ముట్టడించెను. కాని యాకోట దుర్గమమై దుర్భేద్యమై యుండుటచే మీవారు యువరాజు పట్టుకొనలేక యేమి చేయుఁదగునని యోచించుచుండ నంతలో వసంతకాలము వచ్చెను.

వసంతకాలము రాఁగానే రాజపుత్రులు ముందుగ నొకయడవిపందిం జంపి గౌరికి బలియీయవలయునని యొకపూర్వాచారముగలదు. ఆయాచార ప్రకారము హారవంశస్థులు వసంతమున బుమోడాకోటవిడిచి యడవిపంది వేటకై వనములం దిరుగుచుండ మీవారుయువరాజు సేనాసమేతుఁడై యాకస్మికముగ వారిపయిం బడియెను. అప్పుడు సంకుల యుద్ధమయ్యె. ఇరుతెగలవారు పిరుదియ్యకపోయిరి. యుద్ధము ముగిసినపిదప నిరుతెగల వారు స్వసైన్యములు జూచుకొనఁగా నుభయసేనాపతులు చచ్చినట్లు తెలిసెను. అనగా లాలాజీయును మీవారుయువరాజును మృతినొందిరి. అనంతరము బుమోడాకోటలో రెండుచితులు పేర్పఁబడియెను. అం దొకదానిమీఁద లాలాజిభార్య భర్తశిరస్సు నొడిలోఁ బెట్టుకొని కూర్చుండెను. రెండవదానిమీఁద వివాహముగాకయున్నను పే నిధనమైన లాలాజికూఁతురు సహగమనము చేయఁదలఁచి కూర్చుండెను. రెండు చితులకు నగ్ని దరికొలుపఁబడినప్పుడు కోటలోనున్న పరివారమం తయుఁ గొత్తపెండ్లికూతురువద్ద శెలవుపుచ్చుకొని యామె యేమనునో వినఁగోరియుండ నంతలో నాబాల యిట్లనియె. "బూందిప్రభువులు మీవారు ప్రభువులు వసంతకాలమునఁ బందివేటలో నెన్నఁడు గలిసి కొనవద్దు. కలిసికొందురా మరణము తప్పక సిద్ధించును." అప్పలుకులు పలికి యాబాలిక యగ్నికాహుతియయ్యెను.

అనంతరము స్వల్పకాలములోనే యామెపలికిన పలుకులఫల మగుపడెను. మీవారురాణా వెనుక మహమ్మదీయులు దౌర్జన్యము చేసిన తనరాజ్యమును మరల జిక్కఁజేసికొనఁదలఁచి మున్ను దనకుఁ గప్పము కట్టునట్టి రాజులందఱు మరల లోఁబడియుండవలెనని చెప్పి బూందీప్రభువునకుఁ గూడ నట్టివర్తమాన మంపెను. బూందీప్రభువు లోఁబడి యుండుటలేదని చెప్పి యంతటితోఁ బోక రక్తవస్త్రములు దాల్చినయైదువందల సైనికుల వెంటఁబెట్టుకొని నడిరాత్రిలో నేమరిపాటుననున్న మీవారురాణాసైనికులపయిఁబడి వారిని మొత్తుని యలుగ నఱకెను. మీవారురాణా తనప్రాణముఁ జిక్కించుకొనుటయే మిక్కిలి కష్టమయ్యెను. పిమ్మటరాణా కోపావేశముగలం బలవంతుఁడై బూందీపట్టణము పట్టుకొనువఱకు నన్నము దినుటలేదని యొట్టుపెట్టు

కొనెను. ప్రతిన నెరవేర్చుటకై రాణా సేనలం గూర్చుకొని తనరాజ ధాని కఱువది మైళ్ళ దూరమున నున్న బూందీపట్టణమునకుఁబోయెను. కాని యాకోట దుర్భేద్యముగ నుండుటచేఁ గోట స్వాధీనమగులోపల రాణా యాకలిచే జచ్చిపోవచ్చునని భయపడి సేనాపతులు పట్టినపట్టు విడువుమని రాజుం బ్రార్థించిరి. కాని యతఁడు చేసిన ప్రతిన నెరవేర వలయుననియె. అంతట మంత్రిసామంతులు రాజునకు ప్రాణభయము వాటిల్లునని యోచించి రాణాతోనిట్లనిరి. 'చిత్తూరులో మనమొక మట్టి కోటగట్టి దానికి బూందీ యనుపేరుపెట్టి యాకోటను ముట్టడించిపట్టు కొందము. నిజమైనబూందీకోటనుఁ బట్టుకొన జాలకున్నను మన మాకొత్త బూందీకోటనైన బట్టుకొని ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకొన్నవార మగుదుము.' రాణాకు గడుపులో నాకలి హెచ్చినకొలది పంతము తగ్గగా మంత్రులు జెప్పిన యాలోచన నంగీకరించెను. వెంటనే చిత్తూ రులో నొకమట్టికోట బయలుదేరెను. దానికి వారుబూందీయని పేరు బెట్టిరి. ఆకోట ముగిసినతోడనే రాణా సేనాసమేతుడై దానిని ముట్ట డించెను. కాని లోపల నెవరులేరని వారు తలంచుచుండగా జిత్రముగ వారిమీద తుపాకిగుండ్లవర్షము గురిసెను. దాని కారణ మిది. బూం దీప్రభువుల బంధువుడు హారవంశస్థుడు నగు నొకరాజపుత్రుడు చాల కాలమునుండి మీవారు రాణాకొలువులో నుండెను. అతడు లేడి వేటకుబోయి తిరిగి చిత్తూరు వచ్చుచు సేనాసమేతుడగు రాణాను నూతనమగు మట్టికోటనుజూచి యది యేమని యచటివారినడిగి రాణా ప్రతిన చెల్లించుకొనుచున్నాడనివిని తనజన్మస్థానమగు బూందీకోటకు బేరునకైన నట్టియవమానము గలుగగూడదని తనపరివారముందీసి కొని మీవారురాణాను దాకెను. అప్పుడు సందడికయ్య మయ్యెను. హారవంశస్థుడు వానిపరిచారకులు తుపాకులతోను ఖడ్గములతోను ఘోరయుద్ధముచేసి నిజమయిన బూందీపట్టణపు ముట్టడిలో నెంతపని జేయుదురో నీయబద్ధపు ముట్టడిలోగూడ నంతపనిచేసి కోట గుమ్మము వద్ద ప్రాణములు విడిచిరి. హారవంశస్థుల యభిమానమును రాణా చక్కగా గుర్తెరిగి యటుపిమ్మట వారితో నెన్నడు గలహమునకు డీకొన డయ్యె. అదిమొదలు రెండువంశములు మైత్రిగలిగియుండెను.

తరువాత వారుభయులు సంబంధబాంధవ్యములు చేసికొని చాలకాలము సుఖించి పతివ్రతాశాపమును సంపూర్ణముగ మఱచియుండిరి.

రత్నుడు మీవారురాణా యైయుండగా బూందీప్రభువులతో సంబంధము మఱింత దృఢమయ్యెను. ఎట్లనగా నప్పటి బూందీప్రభువగు సురాజమల్లుని తోబుట్టువగు సుజాభాయిని రాణా వివాహము చేసికొనెను. రాణాచెల్లెలను సురాజమల్లు పెండ్లియాడెను.

సురాజమల్లునియొక్క తండ్రి బలమునకు ధైర్యమునకు సాహసమునకు జాల బ్రసిద్ధికెక్కినవాడయ్యు నల్లమందు మద్దతు మితిమీరి పుచ్చుకొనువాడు. సురాజమల్లు బలధైర్యసాహసములయందేగాక మద్దతులోగూడ నచ్చముగ దండ్రిం బోలియుండెను. సురాజమల్లు మద్దతుపుచ్చుకొనవలయునని కోరికపుట్టినప్పుడు సమయముగాని స్థలముగాని విచారింపక దానిం బుచ్చుకొని మత్తిలి నిద్రపోవును. ఒకనాడతఁడు రాణాను జూడబోయి మద్దతువేసి రాణాయొక్క దర్బారులోనే తివాసిమీఁద ననేకరాజుల సమక్షమున నిద్రపోయెను. అప్పు డొకరాజపుత్రప్రభువు గుఱ్ఱుపట్టి నిద్రించుచున్న సురాజమల్లుతోఁ బరిహాసమాడఁదలఁచి తనదురదృష్టము తక్కినవారి దురదృష్టముఁగలిసి ప్రేరేపింప నొకగడ్డిపోచఁబుచ్చుకొని వానిచెవిలోఁద్రిప్పి చక్కిలిగింత గలిగించెను. కొలువులోనిరాజులు దానింజూచి నవ్వుటకైన నెడములేనంతలో సురాజమల్లు నిద్రమేల్కొని మద్దతుచేత నయనంబులు జేవురుముద్దలట్లు మెరయుచుండ దెబ్బఁదిన్న బెబ్బులివలె హుంకరించి కత్తింబూని యారాజపుత్రునిశిరస్సు కొబ్బరిపుచ్చివలె నెగరఁగొట్టెను. కూర్చున్న రాజులు నిశ్చేష్టులైరి. రాజాధిరాజయిన తనకొలువులోఁ దనయెట్టయెదుట ననేకరాజులు దన్నుఁ గొల్చుసమయమునఁ దనకన్న నన్నివిధములఁ దక్కువవాఁడగు బూందీరాజు నిద్రపోవుటయు నామండగము చాలక తనపరివారములో నొకనిని చంపుటయుఁజూచి రాణా బూందీరాజుమీఁద మిక్కిలి కోపమువహించెను. చంపఁబడిన యారాజపుత్రుని కుమారుఁడు రాణావద్దజేరి సమయమయినప్పుడెల్ల సమిధలువేసి యాకోపాగ్నిని బ్రజ్వరిల్లజేయుచుండెను. అంతకుముందు సురాజమల్లు మొగవేటము

లేక వావివెుంచక రాణాకు పెండ్లిచేయదలచిన యొకకన్య నెత్తుకొని పోయివివాహమాడెను. అందుచేతగూడ రాణాకు వానియెడ జిరద్వేష ముండెను. అవియన్నియు మనస్సులో బనిచేయుటచే నతడు చిత్తస్థిమి తములేక సురాజమల్లు తరుచుగా తనరాజధానికివచ్చుట చెల్లెలను జూచుటకుగాక యేదోకుట్రపన్ని తనకొంపదీయుటకే వచ్చుచున్నా డని యనుమానించి యెట్లు వానినావలకుఁ బంపవలెనాయని యోచిం పుచుండెను. రాణాభార్యయగు సుజాభాయి శౌర్యముగల యంగన. తక్కినరాజపుత్రస్త్రీలవలెనె నామెయు నత్తవారియింటి కీర్తికంటె పుట్టినయింటివారికీర్తి నెక్కుడుగ విస్తరింపజేయఁ దలంచుచుండును.

ఆదేవి యొకనాఁడు మగనికి సోదరుఁడగు సురాజమల్లునకు విం దు జేయదలచి వంట స్వహస్తముతో జేసి వారినిద్దరిని రావించి పసిడి పళ్ళెరములలో వడ్డించి తాను వింజామరతో విసరుచు బ్రక్కను నిలిచి యుండెను. సురాజమల్లు మిక్కిలి యాకలిగొనియుండుటచే వండిన పదార్థములు తమకముతో భక్షించెను. రాణా యాకలిలేకయో కోప ముచేతనో తిన్నగ దినడయ్యె. సుజాభాయిమగడు తనవంటకము నట్లగౌ రవించినందుకు మనస్సులో నొచ్చుకొని పళ్ళెరములు దీసికొనిపోవు నపుడు "బూందీరాజు పులివలె నారగించినాడు. రాణాగారు చిన్నపిల్ల డట్లు మెతుకులతో నాడుకొన్నారు." అని పరిహసించెను.

ఆపలుకులు రాణా చెవులకు శూలములట్లు నాటెనందున తన మరదిమీద పగదీర్చుకొన నిశ్చయించి యదిసమయముకాదని వానితో నెప్పటియట్ల మాటలాడుచు "రాబోవు వసంతకాలమున మనమిరువుర ముకలసి బూందీయడవులలో బందివేట సల్పుద"మని చెప్పి బహుమాన ములిచ్చి వానిని స్వదేశమునకుబంపెను. సురాజమల్లు బావగారిమాట లకు మిక్కిలిసంతసించి స్వనగరమునకుబోయెను. అంతటవసంతకాలము ప్రాప్తింప బూందీరాజు వేటవెడలి చంబల్‌నదీతీరమునందలి యడవు లలో విహరించుచుండెను. మీవారు రాణాయును వేటకొఱకా ప్రదే శమునకేపోయి మఱుదిం గలిసికొనెను. ఇరువుర పరివారములోనున్న రాజపుత్రశూరులు వేటకు దమతమ తావులయందు నిలిచి మిక్కిలి

విలాసముతో నుండిరి. బావమఱఁదులిద్దఱు సరససల్లాపములతో గొంత ప్రొద్దుగడపి వేటసమకట్టిరి. ముఖ్యస్థానములో రాణాయు బూందిప్రభువు నొకరితరువాతనొకరునిలిచి పందికై యెదురుచూచుచుండిరి. రాణా సమీపముగ వానిదాదికుమారుఁడు సురాజమల్లుచేఁ జంపఁబడిన రాజపుత్త్రునికుమారుఁడు జెరియొకప్రక్క నుండిరి. సురాజమల్లు మిక్కిలి జాగరూకుఁడై యేనిమిషమున నడవిపంది కత్తులవంటి కోరలతో వెడలివచ్చి యెవనిమీఁదఁబడి చంపునోయని రెప్పవాల్పక వదలకచూచుచుండెను. అంతలో రివ్వుమని ధ్వనితో నొకబాణము సురాజమల్లువైపునకువచ్చెను. ఆధ్వనివిని యతఁడు మెడద్రిప్పి వెనుకకుచూచి యాబాణము రాణావద్దనుండి వచ్చుటఁజూచి యేదోమృగముమీఁద వేయగా నది గురితప్పి తనవంకివచ్చెనే కాని యుద్దేశించి వేయలేదనుకొని యాబాణమును తనకత్తితో రెండుముక్కలుచేసి యపాయమును దప్పించుకొని యట్టిపొరబాటు రాకుండ జాగ్రత్తగానుండుమని రాణాతోఁ జెప్పుటకు రెండడుగులు పెట్టెను అంతలో రాణాయొక్క దాదికొడుకు మరియొకయమ్ము వింటఁదొడిగి సురాజమల్లుపై విడిచెను. బూందీప్రభువు దానిందప్పించుకొని విస్మితుఁడై జూచుచుండ నంతలో రాణా యేమరిపాటున గుభాలునవచ్చి వానిపయిఁబడి కత్తితో నొక్కపోటు పొడిచెను. సురాజమల్లుని పరిచారకులు దూరముననుండుటచేతను దగ్గరనున్నను స్త్రీవలె రక్షణకై సహాయముడుగుట వానికిష్టము లేకుండుటచేతనో నతఁడు క్రిందపడియుఁ గేకలువేయక గాయమునకు దనశాలువును గట్టిగఁజుట్టి రక్తమురాకుండ యాపెను. పోటుపొడిచినతోడనే పిఱికిబంటగు రాణా దనమఱఁది చచ్చిపోయెననుకొని తిరిగి చూడక యచ్చోటువిడిచి పారిపోయెను. "నీవెంతవేగముగ బరుగెత్తినను నీప్రాణము దక్కదు. నీకును మీవారునకును ఋణముదీరినది" యని గాయముచేత బాధపడుచు నేలబడియున్న సురాజమల్లు కంఠమెత్తి కేకవేసెను. సురాజమల్లుచే జంపబడిన రాజపుత్త్రునికొడుకు రాణానుజూచి "సగముసగముగా జేసినపనివలన లాభముండదు. చేసిన పనిపూర్తిగా జేయు"మని యుపదేశముచేసెను. ఈయుభయులపలుకులచే రాణా రోసముదెచ్చుకొని శత్రువుంగడ తేర్చుటకు మరలబోయెను.

సురాజమల్లుఁ డాజానుబాహువగుటచే వానిచేతులు తక్కినరాజపుత్రులహస్తములకన్న పొడవుగనుండెను. ఆమాటమఱచి రాణా వానింజంపుటకు సమీపమునకుఁబోఁగా నేలఁబడియున్న బూందిరాజు మెల్లమెల్లగ నోపికఁదెచ్చుకొని చేతులుసాచి గుఱ్ఱముమీఁదనున్న రాణా కాళ్లుపట్టుకొని క్రిందికిఁ బడలాగెను. అంతట నేలఁబడిన యాయిరువురుశూరులు నొకరికొకరు దొరకకుండఁ గ్రిందఁమీఁదఁబడి కొంతసేపవస్థపడ నెట్టకేలకు దృఢబలశాలుఁడగు సురాజమల్లుఁడు పగతునడుగునఁబడవైచి మోఁకాలు వానిపైఁబెట్టి తనకైజారుతీసి వానికుచ్చితహృదయముపైకి వెడలివచ్చునట్లు పొడిచిలాగెను. రాణా కిక్కురుమనకుండ ప్రాణమువదలెను. సురాజమల్లుఁడును వెనుకటిగాయముచే నీరసపడి మృతినొందెను. వారిబంట్లు వారివారిదేశములకుఁబోయి యజమానులదుర్మరణముల నంతఃపురస్త్రీలకుం దెలిపిరి. ఆవార్త సురాజమల్లుని తల్లివిని యించుకయైన వగవక కంటతడిపెట్టక వార్తదెచ్చిన వానితో నిట్లనియె. "నాపుత్రుఁడు చనిపోయినాఁడు సరే; పగవానిం జంపకుండ దానొక్కఁడె చచ్చినాఁడా? నిశ్చయముగ నాచనుబాలు ద్రావిన వాఁడొంటిగఁ బరలోకమున కెన్నఁడుఁబోఁడుగదా!" ఆసమయమున నామె మనస్సున గర్వము దుఃఖము నొకదానినొకటిమించి పైకి వెడలవలయునని యత్నింప నెట్టకేలకు గర్వమే వెడలెను. ఆముసలియవ్వ గర్వముతో విజృంభించియున్న యాసమయమునఁ జిరకాలముక్రిందట శుష్కించిన యామె పయోధరములు సంతోషమున మరల నుబ్బెననియు నుబ్బినతోడనే రెండు పాలచుక్కలు నేలఁబడెననియు బడినతోడనే నేలతాపటము చేసిన రాతిపలకలు వానితాకునఁ బగిలెననియుఁ బెద్దలిప్పటికిం జెప్పుకొందురు. సుజాభాయి భర్తృమరణమువిని యదియంతయు మున్ను తానుజేసిన పరిహాసఫలమేయని తెలిసి మగనితో సహగమనముచేసెను. ఆవిధముగానే రాణాచెల్లెలు భర్తయగు సురాజమల్లుతోఁగలిసి చితిపైఁబవ్వళించి మేనుదొరఁగెను. ఈవిధముగ మరియొకసారి వసంతకాలపువేట పతివ్రతాశాపప్రకారము ముగిసెను.

అనంతరము కొంతకాలము రెండుదేశములు నెమ్మదిగనుండెను. పదునెనిమిదవ శతాబ్దముయొక్క యంతమందు మీవారు సింహాసనము

మీాద గర్వి పొగరుబోతునైన యరసీయనునతడు గూర్చుండెను. బూం దీరాజ్యమున కజితుడను నతడుపరిభువుగనుండెను. అరసీ రాజ్యమునకు వారసుడగు సోదరపుత్రుని జంపి సింహాసనమెక్కినందున బ్రజలు వానిపై నిష్టములేనివారై యుండిరి. బూందీపరిభువగునజితునకు చిన్న తనమందె తండ్రియగు నోమీాడాపరిభువు రాజ్యమప్పగించి తానెక్కడికో పోయెను. మీావారు ప్రభువులకు బూందీప్రభువులకుబూర్వమునుండియు సరిహద్దుల కలహములుండెను. ఆపరిదేశములో బికేటా యనునొక చిన్న గ్రామము కలదు. ఆయూరు కడుచిన్నపల్లె. సారములేని పుల్లమామిడికాయలుదప్ప నక్కడ మఱియేమియుబండమి యాయూరెవ్వరికి లాభకారి కాదు. ఆయూరిలో గొందఱు బందిపోటువాండ్రు గలరు. ఆదొంగలు బూందీసంస్థానముపైబడి యూళ్ళుదోచి ప్రజలను బాధించుటచే బూందీరాజు తానాగ్రామమునకు హక్కువదలుకొని యాదోపుడుకాండ్ర యాగడములు నివారించుటకై యాగ్రామ సమీాపమున నొకసేన నిలిపెను. కొండెములు చెప్పి జీవించు మహానుభావులుకొందఱు రాణాకడకుబోయి బూందీప్రభువు తమరాజ్యము నాక్రమించుకొనుచున్నాడని నేరములు చెప్పిరి. రాణా యదివిని నిజమరయక బికేటా గ్రామమువద్దనుండి సేనలం దీసికొనిపొమ్మని బూందీప్రభువున కాజ్ఞాపించెను. అంతట నిరుదెగల పెద్దలు కలహములు ముదిరిపోవునని భయపడి రాణాకు బూందీరాజునకు సమావేశముచేసిరి. ఆకలహములో బూందీరాజు రాణాయొక్కకీర్తిని గౌరవమునుజూచిసంతసించెను. అజితుని ప్రతాపము ధైర్యముజూచిరాణామెచ్చెను. ఈమెప్పులవలనగలిగినలాభమేమన బికేటా గ్రామమునుగూర్చి వివాదపడగూడదని వారుకృతనిశ్చయులై మైత్రిమెఱయ బూందీయడవులలో వసంతకాలపు వేట కలసి సలుపునట్లొడంబడి తమపట్టణములకు బోయిరి. బూందీసంస్థానమున నున్న యడవులలోనందదగుట్టలని కొన్ని చిన్న కొండలుగలవు. అక్కడ వేటాడుటకు గావలసిన జంతువులన్నియు ననగా బెబ్బులిమొదలగు క్రూరజంతువులు జింకమొదలగు సాధుజంతువులు లభించును. అందుచేత రాణా యాశపడి నందదగుట్టలలో వెనుక రెండుమూడుసారులు తమకులమువారికి ప్రాణహానికలిగిన దన్నమాటమఱచి తిరిగి యాయడవులలోనే యా

గుట్టలలోనే వేటాడుటకు నొప్పుకొనెను. వసంతకాలము రాగానే వారిరువురు వేటకు సన్నాహము సేయునప్పుడు పెద్దలు వారిని రావించిరి. వెనుకటి బూందీప్రభువగు నొమీడా రాజ్యము విడిచి విరాగియై తీర్థయాత్రలు చేయుచు తనకుమారుని వసంతమృగయాక్రీడమాట విని పతివ్రతాశాపము వానికి జ్ఞప్తికిదెచ్చి వేట వద్దని వర్తమాన మంపెను. కాని యజితుడు నవ్వి యంతమాత్రమునకు భయపడి వేట మాననని చెప్పెను. అక్కడ రాణాభార్య యజితునిభార్య సోదరియగుటచే వేట తోడియల్లురకిద్దరకు నపాయము దెచ్చునని చెప్పి మానుమని బ్రతిమాలెను. కాని రాణా యామాట సరకుచేయడయ్యె.

రాణాతో మీవారులోనున్న మంత్రిసామంతులందఱు వేట జూడవచ్చిరి. అప్పుడు ప్రధానమంత్రి రాణాకు రావునకు నొకచోట విందుచేసెను. ప్రభువు లిద్దఱు తమతమ పరివారములతో వచ్చి విందులారగించిరి. అంతవఱ కంతయు నెమ్మదిగ నేజరిగెను. భోజనానంతరమున బూందీరాజు మరునాడు వేటలో గురి సరిగనుండుటకు బెందలకడ నిద్రింప దనగుడారమునకుబోయెను. పోయి నిద్రించుచుండ నర్థరాత్రిమున నతని గుడారమునకు నొకక్రొత్త పురుషుడుపోయి వానిని మేలుకొలిపెను. అతడు మీవారురాణాగారి ప్రధానమంత్రియే. అర్థరాత్రమునవచ్చి యేల నిద్రమేలుకొలువవలసెనని బూందీప్రభువడుగ నాతడిట్లనియె. "స్వామీ! ఇది నాతప్పుగాదు. మా రాణాగారు వెనుకటి సంధిమాటలుమఱచి బికేటాగ్రామమువద్దనుండి తక్షణమే మీసేనల దీసికొని యావలకు బోవలసినదని మీతో చెప్పుమనినారు. మిమ్ము నోటనుచ్చరింపరాని బండబూతులు దిట్టినారు." ఆపలుకులువిని యజితుడు మిక్కిలి యక్కజపడి చూడసాగెను. అందలి యదార్థ మేమన రాణా నిజముగా యజితునివద్దకట్టి రాయభారమంపలేదు. రాణాయొక్క పరిపాలనము క్రూరముగ నుండుటచే నది భరింపలేక యేదో కలహము పెట్టి యుద్ధములోఁగడతేర్చినపక్షమునఁ దాముసుఖింపవచ్చునని మంత్రి సామంతులు యోచించి యాబూటకములు పలుకుమని ప్రధానమంత్రిని బూందీప్రభువు కడకంపిరి. ఆమాయవాక్యములు పలికి మంత్రి తన సంకల్పము కొనసాగునని సంతసించి తననిలయమునకుఁ బోయెను.

మరునాఁటి యుదయమున నిద్దఱుప్రభువులు వేటలోఁ గలిసికొనిరి. బూందీరాజు తనయెడ రాణా కావించిన వెనుకటి ద్రోహముల నప్పటి ద్రోహములఁ దలఁచి చంబల్ నదియొడ్డున వానిం బలి పెట్టవలయునని నిశ్చయించుకొని సమయము దొరకకనో మనోధైర్యము లేకనో వేఁట లోనేఁ జంపక యూరకుండెను. దినాంతమందు వేట ముగిసిన పిదప రాణా యజితునిఁ బిలిచి మందహాసముతో మాటలాడి మరునాటియుదయమున మరల కలిసికొనవలయునని చెప్పిపంపెను. అజితుఁడు సరే యని కొన్నియడుగులు నడచి మరల వెనుకకుఁబోయి మరల సందేహించి నడయాడఁజొచ్చెను. అజితునకుఁ దనమాటలయర్థము తెలియలేదేమోయని రాణా విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁదలచి "మీరింక వెళ్ళవచ్చును. రేపుదయము గలసికొండ" మని పలికెను. మంచిదని యజితుఁడు మరలిపోయెను. పోయినట్లేపోయి యజితుఁడు చివాలున వెనుకకుఁదిరిగి యరిసీమీఁదఁ బడి యీటెతో వానిని వానియెక్కిన గుఱ్ఱమును దూసివెళ్ళునట్లుఁ బొడిచెను. క్రూరుఁడగు నజితుఁడు రాణాను దుదముట్టింపఁ దలఁచి మరల ఖడ్గము నెత్త మరణము నొందుచున్న రాణా "ఛీ! యేమిపనిజేసితివయ్యా" యనిపలికెను. రాణాయొక్క మంత్రిసామంతులు సేనాపతులు మహాభయావిష్టులై సూర్యబింబధ్వజమును బట్టుకొని బూందీప్రభువుజోలికిఁబోక తిరిగి జూడక చెల్లాచదరై పరుగెత్తిరి. శిబిరము నిర్జనమయ్యెను. రాణా మృతినొందెను. వాని కళేబరముఁ గాఁచువారుగాని జూచువారుగాని లేరైరి. ఆతఁ డుదయమున వేటాడి తఱిమిన క్రూరసత్వములే వానిశరీరము భక్షింపవచ్చెను. రాణా తనవెంటఁ దెచ్చిన పరివారమంతలో విశ్వాసముగల దొక్క-యాఁడుది యుండెను. ఆమె వానిభార్యకాదు. అదియొకయుంపుడుకత్తె. ఉంపుడు కత్తెయయినను బతివ్రత. ఆమె పాఱిపోవక రాణా యున్న కడకుఁబోయి కొందఱి సేవకులంబిలిచి మహారాజును దహనముచేయుట కొకచితియైనఁబేర్పుడని బ్రార్థింప వారియ్యకొని యొకచెట్టుక్రింద చితిపేర్చి శవమును దానిపైఁబెట్టిరి. ఆకాంత యాతట నాచితిపైనెక్కి శవము నొడిలోఁబెట్టుకొని నలుదెసల నగ్నిదరికొల్పుమని సేవకుల కాజ్ఞాపించి నిప్పంటుకొన్న తోడనే యిట్లని పలికెను. "ఓ విశాల

వృక్షమా! నేపలికెడుపలుకులు విని విన్నట్లు సంజ్ఞనేదైనఁ జేయుము. ఈదినమున శత్రువుఁడు పూర్వవిరోధ కారణమునఁ జంపెనేని వాఁడు నిర్దోషియై సుఖించుగాక! అట్లుగాక ద్రోహబుద్ధితో నిష్కారణముగఁ జంపెనేని యామాంతకుఁడు రెండునెలలు దిరుగకుండ లోకమచ్చెరుపొందునట్లు దారుణమరణము నొందుగాక!'' ఆవచనము లామెనోట నుండి వెడలినతోడనే చెట్టునుండి యొకపెద్దకొమ్మ విఱిగిపడెను. ఆ యింతి తనమాటలకు వృక్షము ప్రత్యుత్తర మిచ్చెనని సంతసించి రాణా ప్రక్కను బండుకొని యగ్నిలో మ్రగ్గెను. ఇదిజరిగిన రెండు నెలలకే యజితునకు దారుణమగు కుష్టవ్యాధి ప్రవేశించెను. ప్రతి దినము వానిమేనుకలనుండి కుళ్ళుమాంసము ముక్కలు ముక్కలుగ దెగిపడుచు వచ్చెనఁట. అదిప్రవేశించిన యల్పకాలములోనే యతఁడు మృతినొందెను. అయిన ప్రభువులిద్దఱు నడవి గలిసిపోవ మీవారు గద్దెమీఁదను బూందీగద్దెమీఁదను బాలకులిరువు రెక్కిరి. ఎక్కినది మొదలు రెండుసంస్థానములకు పరంపరలుగ వచ్చెనట. ఈవిధముగ మూడవమారు పతివ్రతాశాపము ఫలించెనని పెద్దలు చెప్పుదురు.

కలియుగములో నీవిధముగ స్త్రీలుశాపములిచ్చుటయు నిచ్చినట్లు సరిగాజరుగుటయు నుండునాయని కొందఱకు సందియము తోచవచ్చును. ఆసందియము మేమీక్రిందివిధముగ నివారింపఁగలము. శాపమిచ్చి నంతమాత్రమున నట్టిశాపము తగిలి యెవ్వరుఁ జావరు. శపించిన మాట మాత్రము నిజమైయుండవచ్చును. ఏలయన దుఃఖపరవశత్వముచేత మన క్షోభమునొందినవారు సాధారణముగ ''మాయుసురు వారికిఁ దగులక పోదు సుమీ? వారి వంశనాశనము కాగలదుసుమీ?'' యని తరుచుగ దిట్టుచుందురు. దైవవశమునఁ దిట్టిన కొన్నినాళ్ళకే యపకారము చేసిన మనుష్యుఁడు మృతినొందుట సంభవించెనా శాపముతగిలియే యతఁడు మృతినొందినాడని లోకు లనకమానరు. ఈపతివ్రతాశాపము నట్టిదె. పాణిగ్రహణ మహోత్సవమైనను ముగియకమునుపే తన నిమిత్తమేర్పడిన వరుఁడు మృతినొందినకారణమున మహాదుఃఖ విహ్వలయై యారాజపుత్రిక విసుగున నట్లు దిట్టియుండవచ్చును. అనంతరము రెండు

తెగలవారికి గల మనస్పర్ధలచేత నిరుపక్షములనున్న వీరు లోం డోరుల జంపుకొనిరి. చుట్టము లామె మాటయందు నమ్మికగలిగి యామె శాపముచేతనే యీచావులు సంభవించెనని తలంచిరి. అంతి యేగాని వేడినీళ్ళచేత నిల్లుకాలుటయు మాటలవలన మరణములు సంభవించుటయు లోకవిరుద్ధము. ఆశీర్వచనముల కాయువృద్ధియై శాపమువలనఁ జావులు సంభవించిన యెడల లోక మీావిధముగా నుండదు.

జసల్మీరురాజుల కథలు

జసల్మీారుసంస్థానము మారువారున కుత్తరమున నున్నది. ఇదియొక చిన్నసంస్థానము. రాజస్థానపు యెడారిలో నీ చిన్న దేశము మిక్కిలి సారవంతమైనది. రాజస్థానమందలి తక్కిన రాజకుటుంబము లన్నియు సూర్యవంశములని ప్రఖ్యాతిగాంచుచుండ జసల్మీారురాజ కుటుంబమువారు తాము చంద్రవంశస్థులమని చెప్పుదురు. చంద్రవంశ ములో వీరు భట్టికులములోఁ జేరినవారు. వారిరాజునకు రావణుబిరుదు గలదు. ఈభట్టివంశస్థులు చుట్టుప్రక్క దేశములలోఁ గాపురముండిన తక్షకవంశసులతోను వరాహావంశసులతోను యుద్ధములుచేయుచు వచ్చిరి. తక్షకులు తక్షకుండను సర్పరాజవంశస్థులఁట. వరాహులు వరాహదేవుని వంశసులట. ఈతక్షకులు మొట్టమొదట మీావారులో గాపురముండిరనియు వారేచిత్తూరుపట్టణమునిర్మించిరనియు జెప్పుదురు.

ఎనిమిదవ శతాబ్దమందు జసల్మీారులో గొప్పయుద్ధములు జరి గెను. ఆకాలమున రావుటన్నో యను నత డాదేశమేలుచుండెను. వాని శత్రువులగు వరాహులు మొగలాయిలు పటానులు మొదలగు తుర కలతోఁ గలిసి వానిమీాదికివచ్చి వానికోటను నాలుగుదినములు ముట్ట డించిరి. అయిదవనాఁడు టన్నో కోటతలుపులు తెరపించి భట్టివంశ భూషణుఁడు శూరశిఖామణియగు తనకుమారుడు బిజీరావును వెంట బెట్టుకొని సేనాసమేతుడై శత్రువులమీాదికి దుమికెను. పటానులు మొగలాయిలు వరాహులు రాజపుత్రుల దాడికి నిలువలేక పక్షుల

వలె నానాదిక్కులకు బలాయితులైరి. రాజపుత్రులు గెలుపును గైకొనుటయేగాక శత్రువుల శిబిరమంతయు గొల్లగొనిరి. అదిమొదలు శత్రువులెవ్వరు టన్నోజోలికి బోవవెరచిరి. అతని కోటలో విజయసేన యను దేవతయుండెను. ఆ కులదేవతయే వారినిరక్షించుచు వచ్చెనని చెప్పుదురు. ఆదేవత రావుటన్నో భక్తికి మెచ్చి భూమిలోనుండిన సొమ్ము పాతును వానికిఁజూపెనట. అతడా నిక్షేపమును ద్రవ్వితీసికొని సంపన్నుడై యొకకోట గట్టించి దానికి విజయనాటమని పేరుపెట్టెను.

రావుటన్నో యెనుబదిసంవత్సరములు పరిపాలించి మృతినొంద వానికొడుకు బిజీరావు పితురనంతరము గద్దెయెక్కెను. అతడు భూత వంశస్థురాలగు నొకరాజకన్యను బెండ్లియాడెను. ఆతని యేలుబడి చక్కగానేయుండెను. గద్దెయెక్కినతోడనే యతఁడు ప్రాతపగతురగు వరాహులను బలుకయ్యములలో దరిమితరిమి కొట్టి యోడించెను. అతని ధాటిసైపలేక యెట్టకేలకు వానిసంధికై ప్రార్థించిరి. బిజీరావు కుమారుడగు దేవరాజు వరాహరాజు కుమార్తెను బెండ్లియాడినపక్షమున నుభయవంశములు చిరక్రోధానలములను జల్లార్చుకొని శాశ్వతమైత్రి నుండ వచ్చునని వరాహులభిలషించిరి. బిజీరావు వారిప్రార్థనము నంగీకరించి నిష్కలుషమైన మనస్సుతో గుమారునిఁ బరివారమును దోడ్కొని వివాహమునకై వరాహుల సదనమునకు బోయెనుగాని యావియ్యము నెయ్యమగుటకుమారు కయ్యమయ్యెను. బిజీరావు దేవరాజుమొదలగు భట్టివంశస్థులందఱుఁ దమ యాయుధములదాఁచి విందులారగించుసమయమున దురాత్ములగు వరాహులడవిపందులవలె వియ్యాలవారిపైఁ బడి మారిమసలినట్లు సంహరించిరి. బిజీరావునా డెనిమిదివందలమంది బంధువులతోఁగలిసి దారుణమరణము నొందెను. అంతతోఁబోక వరాహులు ముస్తలఁ బెల్లగించినట్లు బగతురఁ బెల్లగింపఁదలచి విజయనాటపుకోటకుంబోయి యాఁడుది మగవాడను భేదములేక ప్రాణముతో నున్నజంతువులనెల్ల ఖడ్గమున కెరజేసి భట్టివంశము నిర్మూలమైనదని సంతసించి స్వదేశమునకుబోయిరి. కాని బిజీరావు కుమారుడగు దేవరాజు ప్రాణములతో నున్నాడని వారెఱుంగరైరి. అతనిపెండ్లినిమిత్త

ము భట్టీలందరు వరాహులయూరికింబోయినప్పుడు పుట్టినసంక్షోభము లో బెండ్లికుమారుడగు దేవరాజు మరణము దప్పించుకొని యొకయోగి యింట దాగియుండెను. ఆబాలుడు యోగిగృహము బ్రవేశించి తన పేరు తనయూరిపేరు తిన్నగా జెప్పకమునుపే వీధితలుపు పగులగొట్టి నట్లు చప్పుడు వినబడెను. భట్టివంశస్థులలో నొకబాలుడు తప్పించుకొని పోయినాడని తెలిసి వరాహులు జాడలుతీసి వాఁడు జోగియిల్లు చేరె నని గ్రహించి వెంటదరిమి వానితలుపుందట్టిరి. జోగి వరాహప్రభు వునకు గురువుఁ పరమాప్తుఁడే కాని యెంతగురువైనను శరణుజొచ్చిన వానినిఁ బట్టియప్పగించుట కిష్టపడడయ్యె. ఆలోచనముచేసిన గార్యము మించునని యాజోగి చప్పుచప్పున రాచబిడ్డమెడలో నొకజందెము వేసి తనపంక్తిని విస్తరివేసి యన్నముపెట్టి కలిసి భుజించుచుండెను. అంతలో వరాహులు తలుపుతీయించుకొని లోనికిబోయి గురువును వానిప్రక్క నున్నబాలునింజూచి వాఁ డెవఁడో బ్రాహ్మణ శిష్యుఁడనిభావించి వానిని విడిచి రాచబిడ్డను వెదకుటకు వేరొకచోటికిబోయెను.

దేవరాజు కొంతకాలము యోగిమఠమునఁ బ్రచ్ఛన్నుఁడై బ్రాహ్మణవేషముననుండి పౌరుషహీనమైన యావృత్తిలో నుండుట కిష్టపడక శత్రువులు తనతండ్రికోట నిశ్శేషముగా నాశనముచేసిరో లేక తల్లిగాని తక్కినచుట్టము లెవరైనగాని జీవించియుండిరో లేదో తెలిసికొనఁగోరి పరితపించుచుండెను. యోగి యెక్కడికైనఁ బోవలసివచ్చినప్పుడు దేవ రాజునొక్కని మఠములోనుంచి బోవుచుండును. అట్లొకనాడు యోగి వానినేకతమవిడిచి యెక్కడికోజన దేవరాజేమియుండదోచక మఠములో నిట్టటుదిరుగుచుండ నొకపాత్రయంగరక వాని కగపడెను. అది పైకి దీయుటయు నందుండి చిత్రమైన యొక రసముతోనిండియుండిన యొక పాత్ర క్రిందబడెను. దేవరాజారసములో నొకబొట్టు తనఖడ్గముచివర వేసెను. వేసినతోడనే వాఁడిగల యాకత్తిమొన మెత్తనై పదునుతప్పె ను. కాని యాభాగమంతయు సువర్ణమయమయ్యెను. అదిచూచి దేవ రాజు మిక్కిలి యద్భుతపడి యాజోగి దివిజుల యనుగ్రహముచేత ప్రతివస్తువును బంగారముచేయుగల దివ్యౌషధము సంపాదించి సిద్ధుడైన

మహాత్ముఁడని తెలిసికొనెను. తనప్రాణములు రక్షించిన మహాయోగి సొమ్మపహరింపఁదగునా యని గొంకుజంకు లేక యారాచపట్టి ఖడ్గమును రసపాత్రను తనబట్టచాటున నిరికించి యచ్చోటువాసి తనయమ్మ వంకచుట్టములున్న భూతాపట్టణమునకు బోయెను. అక్కడకుఁ బోవు నప్పటికి నదృష్టవశమున "తన్నోమిగ్రామమున శత్రువుల బారిపడక బ్రతికివచ్చినతల్లియే వానికన్నుల కగపడెను. ఆమెకొడుకు నానవాలు పట్టి కౌగలించుకొని దీవించి కొంచెము ఉప్పు దిగదుడిచి నాయనా నీశత్రువు లిట్లె తరిగి పోవుదురుగాక" యని పలికి యాయుప్పు నీటిలో వేసెను. ఆమె సోదరుడగు భూతమహారాజు సహజముగ భీరువగుటచే మేనయల్లునిరాక కిష్టపడక వానిరాకచే ననేకకష్టములు సంభవించునని భయపడెను. దేవరాజు తననివాసమునకు నొకగ్రామమిమ్మని మేనమామనడిగెను. మేనమామ యెంతోకష్టముమీద నొకగ్రామము వానికిచ్చెను. ఆరాజుచుట్టము లదివిని జేనింజూచియిట్లనిరి. "ఏమీ! మేనల్లునకు గ్రామమిచ్చితివా? అతడు పదిబల్లెములు పోగుచేసి మొనఁగాడై చుట్టుప్రక్కలనున్న జనులం దోచుకొనును. వారందఱు మనప్రాణముల కుసురుమని మనపై తిరుగబడుదురు." మేనమామ దేవరాజువద్ద నుండి యిచ్చినగ్రామము మరలఁ బుచ్చుకొనెను. తోడనే దేవరాజు తలదాచుకొనుటకై యిల్లు కట్టుకొనుటకు కొంచెము చోటిమ్మని మేనమామను మిక్కిలి వినయమునఁ బ్రార్థించెను. ఆప్రార్థనలుచేత బ్రాణమువిసుగ దేవరాజునకు మేనమామ యొక యెద్దుచర్మముపట్టినంతమేర స్థలమిచ్చెను. అంత స్వల్పస్థలమందు గృహము కట్టుకొనుట యసాధ్యమగుటచే దేవరాజు కర్తవ్యమునుగూర్చి వడ్రంగినడుగ నతఁడుపాయశాలియైనందున నెద్దుచర్మము సన్న పేలికలుగఁగోసి యొకదానికొకటి ముడిపెట్టి చాలభూమి నాక్రమించి యదియే యెద్దుచర్మముపట్టినంతమేరస్థల మని చెప్పెను. మేనమామ దానికివిచారపడక సమ్మతించెను. ఏలయన మేనల్లుఁడు కొలిచిపుచ్చుకొన్నస్థల మిసుకయెడారిలో నుండెను. మఱియు దేవరాజు కోటనుగాని గృహమునుగాని కట్టుకొనుటకుధనహీనుఁడై యుండెను. అట్లుండి దేవరాజు కొంతతడ వాలోచించి వెనుక జోగివద్దనుండి దొంగిలించిన సువర్ణరసముమాట జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని

యారసము కొన్నివస్తువులపై వేయ నవి బంగారు వస్తువులయ్యెను. అవి యమ్మి యతఁడొక గొప్పకోటఁగట్టించెను.

అదివిని మేనమామ యీర్ష్య జెంది యాకోట నేలతో సమముగ మట్టుముచేయుమని తనభటుల కానతిచ్చి స్వయముగ దండుతీసుకొని కోటకుబోయెను. ఆకోటగుమ్మముకడ కతఁడు పోవునప్పటికి వానిమీద బాణవర్షము గురియుటకుమారు కడు సన్నాహముజరిగెను. భూతరాజుతోఁబుట్టువనగా దేవరాజుతల్లి తాళుమని చేయిబట్టుకొని కుమారునిక్షమింపుమని వర్తమానము లంపుచు గుమ్మముకడ నిలిచెను. ఆ సమయమున నామెపలికిన పలుకులివి. "నిలువ నీడయైన లేనపుడు నాకొడుకునకుఁ దలదాఁచుకొనుటకు స్థలమిచ్చినమహోపకారిమీఁదికి నాబిడ్డ కయ్యమునకు గాలుదువ్వడు. ఈకోటయు నాకుమారుని తలయుగూడ భూతరాజువే కావున లోనికి బోయి నాకొడుకిచ్చు కానుకలందుకొనుడు." అని పలికి కొన్ని కారణములమీఁద నొక్కసారి పదిమందికంటె నెక్కుడుజనమును గోటలోనికి రానియ్యకపోయెను. శత్రువులు దానికి సమ్మతించి పదుగురు చొప్పున గోటలో బ్రవేశింపగానే దేవరాజు వారిని దుత్తునియలుగ నఱికి యావల బారవేయుచువచ్చెను. అట్లు నూటయిరువది మహావీరులు మృతినొందినపిదప వారు మోసము తెలుసుకొని పలాయితు లయిరి.

అది జరిగిన కొన్నాళ్ళకు దేవరాజుకడ కొకయోగివచ్చెను. ఎవనిమఠమునుండి దేవరాజు మున్ను బంగారముచేయురసము దొంగిలించెనో యాయోగియే యితడు. దేవరాజు వానింజూచి భయపడెనుగాని యాయోగిమాత్రము వానిని దండించుటకు రాలేదు. జనలుమీరుకోట బట్టుకొనుట దేవరాజుయొక్క సంకల్పమని యెఱిగినవాడగుటచే దానికి దోడ్పడుటకే యాయోగివచ్చెను. దేవరాజు తనసువర్ణకరణి యపహరించిన దొంగయని యాజోగియెఱిగియు వానిం దిట్టక నీవునాశిష్యుడవగుదువేని నీచేసిన నేరము క్షమియింతునని పలికెను. ఆమాట యన్నదేచాలునని దేవరాజందు కొడంబడియె. తోడనే జోగి యారాజకుమారుని జరీబట్టలు విప్పించి కాషాయవస్త్రములుగట్టించి నిరాయుధునిచేసి యోగులు దాల్చు కమండలములిచ్చి బిచ్చమెత్తుమనియె. దేవరాజు ప్రతి

గృహమున కరిగి కొంతసేపు బిచ్చమెత్తి నపిదప యోగి వాని ననుగ్రహించి తనకడకు రావించి వానికి రావు బిరుదముతీసి రావుల్ బిరుద మిచ్చి భిక్షాపాత్రమునిండ వెండీ బంగారముపోసి మొగమున రాజ చిహ్నమగు టీకావేసి నీవు రాజవగుదువని వరమిచ్చి యదిమొదలు జసల్మీరురాజులందఱు పట్టాభిషేకసమయమున సన్యాసివేషముతో బిచ్చమెత్తెడు నాచారము నడపవలయునని శాసించి యంతర్ధానము నొందెనట. నాడుమొదలు జసల్మీరురాజులుపట్టముకట్టుకొనునప్పుడు కాషాయవస్త్రములుకట్టుకొని యీయాచారమునడపుచువచ్చిరి. దేవ రాజునసంతరము మున్నూరేండ్లవరకు వానిసంతతివారు ప్రసిద్ధులుకారు. పండ్రెండవ శతాబ్దమున జసూలనునతఁ డాసంస్థానమునకు ప్రభువయి యొకబ్రాహ్మణుని యుపదేశమున జసల్మీరు పట్టణముగట్టెను. ఆ రాజు పిదప గద్దెయెక్కిన రావులందఱు పేరుప్రతిష్ఠలేనివారు. వారిలో లక్ష్మణసేను డనునతఁడొకఁడు. అతడు మందమతి పరమ మూర్ఖుఁడు. ఆరాజొకనాఁడు రాత్రి నక్కలు కూయుచుండ విని యేల యవి యేడ్చుచున్నవని యడిగెనఁట. చలిబాధ కోర్వలేక యఱచుచున్నవని మంత్రి బదులుచెప్పెనఁట. అదివిని యామూర్ఖుఁడు కుట్టుపనివానిం బిలిచి నక్కలకన్నిఁటికి చొక్కాలు కుట్టుమని యాజ్ఞాపించెనఁట. మంత్రులు దొరికినన్నినక్కలకు చొక్కాలుకుట్టించి తొడిగిరఁట. అయినను నక్కలూరకొనక మరల రాత్రులు కూయుచుండవిని రాజు దానికి గారణము నక్కలకు వసియింప గృహములు లేకపోవుటయే యని తెలిసికొని మైదానములలో వానికొఱకు కొన్నియిండ్లు కట్టించెనఁట. ఆయిండ్లు మొన్న మొన్నటివఱకు నుండెను. ఈరాజుకాలమున నధికారమంతయు భార్య చేతిలోనుండెను. ఆమె యమరకోటరాజు కూఁతురు. మితిమీరిన యధికారము చేతఁబాల్చినందు కామెకు దగిన శాస్తిజరిగెను. ఆదేవిసోదరు డొకసారి జసల్మీరునకు రాఁగా రావులు వారిని జంపించి కోటగుమ్మమునకు గట్టించెను.

ఆరాజుయనంతరము వానికొడుకు గద్దెయెక్కెను. కానియతఁడ ప్రయోజకుఁడగుటచే లక్ష్మణసేనుని పినతండ్రి జయత్సి యనునతఁడు రావులయ్యెను. అతని స్వభావమువేరు. అతఁడు యుద్ధములలో వ

కలదేరిన జోదు. ఆనాఁటి ధనుర్ధరులకెల్ల గురువు. అతని కొడుకులు మాలరాజు, రత్నసింగు ననువారు తమబిడ్డలను, రాజపుత్రి కుమారులను విలువిద్యయందు గడునేర్పరులఁ జేసిరి అదియే ముందుముందు వారికి గొప్పయుద్ధములలో సాయముచేసెను.

అలాయుద్దీను కిల్జీరాజస్థానము మీఁద దండెత్తి చిత్తూరు నాశనముచేసిన కథ యీావలికే యెఱుంగుదుముకదా. జసల్మీరు ప్రభువులుగూడ నీమహాప్రళయములో బుద్ధిపూర్వకముగ లోఁబడిపోయిరి. ముల్తానుప్రభువు చక్రవర్తియగు నలాయుద్దీనునకు గట్టవలసిన కప్పము పదునైదువందల గుఱ్ఱములమీఁదను పదునైదువందల కంచరగాడిదలమీఁదను వేసి పంపెను. ధనము దెచ్చుచున్న యా బిడార మొక నదియొడ్డున నుండగా జయత్సీకొడుకులు దాని మాట విని గొప్పసైన్యముం దోడ్కొని ధాన్యపువర్తకుల వేషములు వేసికొని యాబిడారముమీఁద బడి యా ధనముం గోఁచుకొనిరి. అదివిని జయత్సీ చక్రవర్తిస్వభావ మెఱిఁగినవాఁ డగుటచేఁ జాల భయపడి కోటమరమ్మతు చేయించి లోపలనున్న స్త్రీలను బిడ్డలను సురక్షితముగు తావునకు బంపి యవధ్యులగు వారి నిచ్చవచ్చిన చోటికి బోవనిచ్చి చుట్టుపక్కగ్రామములు నిర్మనుష్యముగ జేసి తాను కొడుకులు మనుమలు సంరక్షణకుసిద్ధమై చక్రవర్తిరాక కెదురు చూచుచుండిరి. అతని చిన్నకొడుకులు కోటవెలుపల నొక చిన్నసేనం గూర్చుకొని ముందుగ జక్రవర్తి సేనలం దలపడ నుద్యుక్తులై యుండిరి. అల్లాయుద్దీను మాబూబనెడు సేనాపతిని గొప్పసైన్యమిచ్చి జసల్మీరునకు బంపెను. ఆసైనికులినుప కవచములు దొడిగికొని క్రొత్తాఱు మబ్బులవలె భయంకరముగ నడువఁజొచ్చిరి. జయత్సీ కోటసంరక్షించు నుపాయములు చక్కఁగా నెఱుఁగును. ఆకోట కేఁబదియాఱు బురుజులుండెను. రావు లాబురుజులమీఁద కోఁటగాపాడునిమిత్తము మూఁడువేల యేడువందలమంది సైనికుల నేర్పఱచి మఱి రెండువేల సైనికులను సమయము వచ్చినప్పుడు రక్షించుటకు నిలువయుంచెను. శత్రువులు కోటముట్టడి నారంభించిరి. ఒకనారము ముట్టడి యగునప్పటికిఁ జక్రవర్తి సైన్యములో నేడువేలమంది కడతేరిరి. ఆముట్టడి రెం

డేండ్లు నడచెను. ఆకాలములో యుద్ధములు నిరంతరాయముగ జరుగు
టచే నెవరు ముట్టడించువారో యెవరుముట్టడింపఁబడువారో తెలియ
దయ్యె. రాజపుత్రులు కోటగోడలవెనుక నెండ వాన చొరని ప్రదేశము
లలోఁ దాఁగొని సరకుల స్వేచ్ఛగా దెప్పించుకొనుచు యుద్ధము
చేసిరి. తురకసేన జయత్సీకొడుకులకు జడిసి శిబిరమువిడిచి పగ
తురపై రాఁజాలదయ్యె. అట్లున్నను రావుల్ కొడుకులు పగతురకు
సరకులను రానియ్యరైరి.

దీర్ఘ యుద్ధములు జరుగునప్పు డుభయపక్ష సైనికులకుఁ దరుచు
గాఁ ప్రొద్దుపోదు. అందుకు రెండుపక్షములవారుఁ దరుచుగ నాటపాటలం
జరుపుచుందురు. రావుల్ కొడుకులలో నొకఁడగు రత్నసింగు బగతుఁడగు
మాబూబుతో నెట్లో మైత్రిపాటించెను. ఇద్దఱు చతురంగ మాడుటలో
నేర్పరులని యొండొరులకు దెలిసినపుడు వారిమైత్రి మఱింత యధిక
మయ్యెను. ప్రతిదిన మేదో కాలమేర్పరచుకొని రాజకుమారుడు కోట
వెడలియు నవాబు శిబిరము వెడలియుఁ గలిసికొని చతురంగ మాడు
చుందురు. సేవకులు చతురంగపుబల్ల నొకచెట్టుక్రింద వేయ వారిరువు
రు గడుమైత్రితోఁ జాలసే పాడుచువచ్చిరి.

ఈకాలక్షేపము రమారమి యెనిమిదేండ్లు జరిగెను. అంతట
రావుల్ జయత్సీ మృతినొంద జ్యేష్ఠకుమారుఁడు మూలరాజు గద్దెనె
క్కెను. నవాబు యథాపూర్వకముగ జతురంగ మాడుటకువచ్చి రాజ
పుత్రుల సంతోషమును గనిపెట్టి కారణమేమనియడిగెను. మూలరాజు
పితురనంతరము సింహాసన మెక్కినందున సంతోషము గలిగెనని సేవకు
లుత్తరముచెప్పిరి. అదివిని నవాబు మూలరాజు పట్టాభిషేకమునకు
జాలసంతసించి మేలుగోరి చెట్టుక్రిందగూడి చతురంగమాడుట యిం
తటినుండి సంభవింపదనియు నదియే కడసారియనియు విచారపూర్వక
ముగాజెప్పెను. దానికిగారణ మేమన నల్లాయుద్దీను తన సేనాపతి పగ
తురతో నతిమైత్రిజేసినాడనివిని చతురంగ మాడవద్దని వర్తమానమం
పెను. అందుచేత నవాబావిధమునజెప్పి మరునాడు యుద్ధములో మరల
గలిసికొన వచ్చునని రత్నసింగును వేడుకొనెను. మరునాడు నవాబు

చెప్పినట్లు మహమ్మదీయులు యుద్ధసన్నద్ధులైరి. ఆమాట ముందేవినుటచే రాజపుత్రులుగూడ రణోన్ముఖులైరి.

అప్పుడు సంకులసమరము జరిగెను. మహమ్మదీయులలో దొమ్మిదివేలమంది మృతినొందుటచే వారిసైన్యమెట్టకేలకు పారిపోవలసివచ్చెను. చక్రవర్తి యీపరాభవమును సహింపక తనసైన్యమును వెండియు బలపరచి యుద్ధముసాగించెను. కోటలోనున్నవారికి భోజనసామగ్రులు క్రమక్రమముగ క్షీణించెను. లోనున్న రాజపుత్రులసంఖ్యయు నంతకంతకు దిగనారెను. అంతట మూలరాజుమంత్రి సామంత సేనాపతి ప్రముఖులను బంధువులనుబిలిపించి యిట్లనియె. "మనము మహాశౌర్యముతో శత్రువులపాలబడకుండ దొమ్మిదేండ్లు కోటగాపాడితిమి. పదార్థము లయిపోయినవి. బలముక్షీణించినది. ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమి?" ఆ వచనములకు రాజపుత్రు లిట్లనియుత్తరముచెప్పిరి. "కర్తవ్యమేమున్నది? మన కులాచారప్రకారము ముందుగా నంతఃపురస్త్రీలను బరిమార్చిపిమ్మట మనము రణరంగమునఁ బ్రాణమువిడుచుటయేగార్యము"అని కృతనిశ్చయులై వారు సన్నాహముచేసికొని మరునాఁ డుదయమున జూచునప్పటికిఁ జక్రవర్తిసైన్యము కానంబడలేదు. అంత గొప్పసైన్యమును జిరకాలము విదేశములలోనుంచుట కిష్టములేక చక్రవర్తి కోట ముట్టడి యేమైననుసరే తత్క్షణముబయలుదేరిరమ్మని సైన్యమున కాజ్ఞాపించెను. అందుచేత మహమ్మదీయసైన్యము గానఁబడదయ్యె. అది చూచి రాజపుత్రులు మృత్యుముఖమునుండి బయటఁబడినట్లు మహానందభరితులై పరవశులైయుండిరి. ఆయుత్సాహసమయమున వారది వఱకు చెఱపట్టిన నవాబు తమ్ముఁడొకఁ డదియేసమయమని తప్పించుకొని పారిపోయెను. పోయి జసల్మీరుకోటలోనున్న గుట్టంతయు సోదరునితోఁజెప్పెను. ఆగుట్టెఱిఁగి మహమ్మదీయసేనాపతి తనసైన్యమును దీసికొని తలపెట్టినపని సంపూర్ణముజేయుటకు మరల జసల్మీరునకువచ్చెను. ఆసైన్యముంజూచి మూలరాజు రత్నసింగుతో నిట్లనియె. "నీకు నవాబునకుఁగల స్నేహమిదియేగదా! వానితమ్ముని జెరపట్టినప్పుడే మనము సంహరించినపక్షమున వాడువోయి యున్నలో

గుట్టుమట్టెల్లఁ జెప్పకయుండును గదా? మనమూరకుండుటచే నీయుపద్రవము వచ్చెను. మనమేమి చేయుదుము?

అనవుడు రత్నసిం గిట్లనియె "ఇప్పు డొక్కటే దారియున్నది. ఆడువారంద అగ్నిప్రవేశమగుటయు, మగవారందఱు రణమున మరణ మొంది వీరస్వర్గ మధిరోహించుటయు, గోటలోనున్న ప్రతివస్తువు నాశనము జేయుటయు." ప్రధానపురుషులందఱు రత్నసింగుమాటల నామోదించిరి. మూలరాజును వారికందఱ కుత్సాహముగలుగున ట్టిట్లనియె. "సరే మీరందఱు శౌర్యముగల వంశములందుఁ బుట్టితిరిగదా. మఱియు మీరాజువిషయమున మీప్రాణములైన దాఁచనివారు మీరు లోకంబున నేశూరులు సాటిరారు. యుద్ధమున నేనుఁగులైన మిమ్మెదిరించి బ్రతికి పోలేవు. నామానరక్షణము మీచేతిలోనున్నది. మీప్రతాపము వలనఁ జసల్మీరు వెలయు గాక!"

అని పలికినపిదప మూలరాజు రత్నసింగు తమతమ యంతఃపురముల కరిగి తమ నిర్ధారణమును రాణుల కెఱిఁగించిరి. ఆవార్తలు విని రాణులలో నొక్కతె యిట్లనియె. "మీపనిమీఁద మీరుండుఁడు. మేమీరాత్రి పయనమై రే పుదయమున స్వర్గములోఁ బ్రాత కాపులమైయుందుము." తక్కిన రాణులు రాజపుత్రస్త్రీలు త ద్విధముననే బలికిరి.

రత్నసింగునకు మనసులో నొక్కవిచారముండెను. ఆతని కిరువురు కొడుకులుగలరు. పెద్దవానిపేరు గురుసింగు. రెండవవానినామము కనూరు. అందు జ్యేష్ఠుఁడు పండ్రెండేండ్ల వాఁడు. తనయనంతర మాపసిబాలు రిరువు రేమగుదురోయని బెంగఁగొని రత్నసింగు వారిని రక్షింపుమని నవాబునకు వర్తమాన మంపెను. అతఁడు వాని మాటలయందు గౌరవముంచి బాలకుల నిరువుర సంరక్షించునట్లు బ్రమాణముచేసి వారిం దనకడకు తోడితెచ్చుటకు నమ్మికగల యిరువుర సేవకుల నంపెను. రత్నసింగు బిడ్డలం గడసారి కౌఁగిలించుకొని యాసేవకుల కప్పగించెను. వారును జాగరూకతతో వారిని దోడ్కొనిపోయి మాబూబున కప్పగించిరి. ఆమ్లేచ్ఛ సేనాపతి యాబాలకులను జూచి పగవాని

బిడ్డలని వేరుభావముజూపక మిక్కిలి యాదరించి మంచిమాటలాడి వారి శిరస్సులమీద దనచేయి పెట్టెను. మహమ్మదీయులలో శిరస్సుమీదచేయివేయుట రక్షించుటకు బ్రమాణము చేయుట. అట్లు చేసి యా తురక పిమ్మట నిరువుర బ్రాహ్మణులం బిలిపించి యాకుమారుల వారికిజూపి రాజపుత్రుల గౌరవమునకుం దగినరీతిగ వారి కన్నపానాదుల పెట్టించి విద్యాబుద్ధులు చెప్పి బాగుచేయమని యప్పగించెను.

ఆరాత్రియే కడపటిదగుటచేఁ గోటలో నున్నవారందఱు గలసి మెలసి యెట్టెటో నలుజాములు గడపిరి. తెల్లవారినతోడనే ప్రాతఃకాలకృత్యములు దీర్చికొని యీశ్వర ప్రార్థనలుజేసి కోటలోనున్న యిరువదినాలుగువేలమంది స్త్రీలొక్కచోట గుంపుగూడిరి. పాలుత్రాగెడు పసిబిడ్డయుఁ దలనరసిన వృద్ధయు వివాహముకాని కన్యయు పదుగురు బిడ్డలతల్లియు నా డచ్చటనే యుండిరి. వేయేల? ఆఁడపురు గొక్కటియైన మిగులలేదు. కొందఱు కత్తులతోఁబొడుచుకొని మృతినొందిరి. కొందఱు తమదేహముల నగ్నిహోత్రున కాహుతులు జేసిరి. శత్రువునిబారిజిక్కుట కొక్కయంగనయైన మిగులదయ్యె. స్త్రీలట్లగుచుండ పురుషులందఱు మేడలెక్కియుఁ గోటగోడలెక్కియు నాఘోరకృత్యములుఁజూచి తమభార్యలం గలిసికొనుసమయము తమకుఁగూడ సమీపించుచుండెనని చాలసంతోషమనొంది యాయుధములుధరించి యది వఱకు దాల్చిన రక్తవస్త్రములు గుఱ్ఱపుజీనులపై బరచుకొని యొండొరులం గడసారి కౌఁగలించుకొని వివాహమునకుఁ జనినట్లు యుద్ధమునకుం జనిరి. తొమ్మిదిసంవత్సరముల ముట్టడిలోను గడతేఱక యప్పటికి మిగిలిన పురుషులు మూడువేలయెనిమిదివందలు. ఈసైనికులందఱుఁ గోటతలుపులందెఱచి యొక్కమారు శత్రువులం గవిసిరి.

అప్పుడు ఘోరయుద్ధముఁజరిగెను. రత్నసింగు సింగమువలె విజృంభించి నూటయిరువదిమంది యమీరులను దనకత్తికెర చేసి సమరమహాసముద్రమున మునిఁగిపోయెను. మూలరాజు తనబల్లెముతోఁ దురకలశరీరములను గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి పొలియించెను. నాఁడు నెత్తురువరదలై పాఱెననుట యతిశయోక్తిగాదు. మృత్యుదేవత తలవిరియఁబోసికొని

విచ్చలవిడిగ విహరించెననుట కవిచాతుర్యముగాదు. యుద్ధముముగిసిన పిదప నవాబు మూలరాజు రత్నసింగుల కళేబరముల వెదకించి తెప్పించి కోటలోనికిం బంపించి తగిన గౌరవములతో దహనములు జేయించెను. అనంతరము నవాబు రత్నసింగు కొడుకులను జాగరూకతతోఁ గాపాడి వారు యుక్తవయస్కులైనపిదప రాజ్యభారము నప్పగింపఁదలంచుచుండ నంతలో నతనికి మరణము సంభవించెను. ఆనవాబుకొడుకులు తండ్రిచేసిన ప్రతిన నెరవేర్చుట కాకుమారులను ప్రేమతోఁ బెంచిరి. వారట్లు ఢిల్లీలోఁబెరుగుచుండ మొగలాయీ లల్లాయుద్దీను రాజ్యమునై దండెత్తిరి అప్పుడు రత్నసింగు కుమారుఁడగు గురుసింగు చక్రివర్తికి మహోపకారముగావించెను. ఆయుపకారమునకు సింతసించి యల్లాయుద్దీను కృతజ్ఞుడై పిత్రార్జితమగు రాజ్య మాకుమారునకుఁ బట్టము గట్టి యిచ్చి మున్ను తనసేనాపతియగు మాబూబు పాడు చేసినకోటను మరల గట్టుకొనుటకు సెలవిచ్చెను. ఆగురుసింగు కొంత కాలమేలి పుత్రహీనుఁడై మృతినొంద రాజ్యము వానిజ్ఞాతులలో నొకని యధీనమయ్యెను.

పదునైదవశతాబ్దప్రారంభమునందు జసల్మీరుమండలము రాజులు మహాయుద్ధమునందుఁ దగిలి యనేకులు నాశనము నొందిరి. ఈయుద్ధము వివాహముతో నారంభమై మరణముతో నంత మొందెను. జసల్మీరు సంస్థానములో 'పోగల్' అను పేరుగల చిన్నరాజ్యము గలదు. దానిని రాణింగదేవరావు పాలించుచుండెను. అతనికొడుకు సాధువనువాఁడు. మేటివిలుకాఁడై చండశాసనుఁడని ప్రసిద్ధి వడసెను. అతనిపేరువిన్న రాజసంస్థానమందలి మహావీరులు చండుఁడు మొదలైన వారుసయితము గడగడవడంకుచు వచ్చిరి. ఇతరసంస్థానములం ద్రోపుడు జేయుటలో నందివేసినచేయియని పేరువడిన హర్బళంకరుఁడుసయితము సాధువుముందర దివిటీముందర దీపమని చెప్పనచ్చును. ఒకనాఁడు సాధువు స్వబలముతో నొకదండయాత్రచేసి వచ్చుచుండ మధ్యమార్గమున మోహాలువంశస్థులకు దొరయగు మాణిక్యరావు వానింజూచి తనకోటకుంబిలిచెను. సాధువు దూరమాలోచింపక పిలిచినతోడనే వానికోటకుంబోయి యతిథియయ్యెను. దేశమునంతను గడగడవడం

కించుచున్న యమ్మహాశూరుని గన్నులారచూడవలయునని కోటలోని వారంద ఱుబలాటపడిరి. రాజబంధువులు సేవకులు నెపమేదో గల్పించుకొని తప్పక వానింజూచిపోయిరి.

మాణిక్యరావు పుత్త్రికయగు కురందేవి తక్కినవారివలెనే వానిం జూడ నభిలషించి తెరలమాటునుండి పలుమారు వానిం దొంగితొంగి చూచి వానిని మోహించెను. రాత్రి భోజనానంతరమున మిక్కిలి యవసరమయిన పనిమీఁద మాటలాడవలసియున్నదని కురుందేవి మాణిక్యరావు నంతఃపురమునకు రమ్మని వర్తమాన మంపెను. అంతయవసరమగు పని యేమియని యోచింపుచు మాణిక్యరావు పుత్త్రికాంతఃపురమునకుఁ బోవనాబాలిక తాను సాధువును దప్ప మఱియొక పురుషుని వివాహమాడుట లేదని యొట్టుపెట్టుకొనిసత్వరమ పెండ్లిచేయుమనితండ్రిం బ్రార్థించెను. మాణిక్యరావు కూఁతురుపలుకులు విని విస్మితుఁడై “అమ్మా! ఈవఱకేనిన్ను మండూరు నాగూరుసంస్థానములప్రభువగు చందుని పెద్దకొడుకునకు బెండ్లి చేయఁదలచి ప్రధానము జేసితిని. ఇప్పుడు మరల నిట్లు చేయుట న్యాయమా? కావున నీపంతమువిడువు” మనిబ్రతిమాలుకొనెను. ఎంతబ్రతిమాలుకొన్నను కురుందేవి తనమూలమున నెవ్వరి కేమికష్టములు వచ్చునోయని విచారింపక పట్టినపట్టు విడువదయ్యె. కూఁతురట్లుచేసినను లోకవ్యవహారవేత్తయగు సాదువార్తవిన్నప్పుడు తనకు సాయము చేయకపోవఁ డనుకొని మాణిక్యరావు కురుందేవి ప్రతిజ్ఞ సాధువున కెఱిగించెను.

రాజకన్య మోహాపరవశయై వివాహార్థము పురుషుని వరించినప్పుడు రాజపుత్త్రిడా బాలికమాటం ద్రోసిపుచ్చగూడదని రాజపుత్త్రిలలో నొక నీమముగలదు. అందుచే వృద్ధాచారము దాటగూడదని సాధువు మాణిక్యరావు తన్నెంత నిరుత్సాహపరచినను భీగువాఁక కురుందేవిని వివాహమాడక మాననని చెప్పెను. మాణిక్యరావు దయాళువు శాంతశీలుడు నగుటచే గుమార్తె పంతమే చెల్లనిచ్చి కులాచారప్రకారము కొబ్బరికాయ పసపుకుంకుమ పోగలునకు బంపి ప్రధానము జేసి వివాహముహూర్త మేర్పరచెను. సాధువు బంధుమిత్త్రపరివారముతో బాణిగ్రహణము నిమిత్తము మాణిక్యరావుకోటకు

బోయెను. కురుందేవి యంతకుమున్నె రహాతూరు వంశస్థుడు చండుని కొడుకునగు నిరంకువలునకు వాగ్దత్తము సేయఁబడినది. ఇరంకువలుడు మున్ను తనకుఁ బ్రధానము చేయఁబడిన యొకకన్య యొకద్రోహుడుకాని యధీనమగుచుండెనని విని పెచ్చుపెరిగిన యీసున నూరకుండఁజాలక యా క్రొత్త పెండ్లికొడుకు క్రొన్నెత్తురు జూచితీరవలయునని శపథము చేసి సహాయార్థము బంధువుల ననేకుల బిలిచి బయలుదేరెను. నాలుగువేలమంది రహాతూరులు వానికి బాసటయై నిలిచిరి. కొల్లగాండ్రకు గురువగు హార్బశంకరుడుగూడ తనగుంపులతో వానికిఁ దోడుసూపెను. ఈ సైన్యమునకు మహారాబను నతఁడు నాయకుఁడై నడపించెను. ఈమహారాజు కొడుకులలో నొకనిని బూర్వము సాధువు చంపిన కతమున వారికిరువురకుండిన ప్రాతపగఁ దీర్చుకొనుటకై యీప్రభువు బయలుదేరెను.

వివాహము సుఖముగా జరిగెను. ఆమహోత్సవానంతరమున సాధువు భార్యాసమేతుఁడై స్వదేశమునకు బోవసమకట్ట మాణిక్యరావు కూఁతునకు నిజముగా నప్సరసలవంటి పదముగ్గురు పరిచారికలను వెండి బంగారు వస్తువులను వాహనంబులను జాల నరణమిచ్చి ప్రయాణము నిరపాయముగ నుండుటకు వెంట గొంత సైన్యముం దీసికొని పోవుట మంచిదని "నాయనా నీ సెలవైనపక్షమున నాలుగువేల సైనికుల నీ వెంటబంపెద. దీని కొడంబడు" మని బ్రతిమాలెను. మామ పలుకులు విని యల్లుఁడు నవ్వి "నాతో నేడువందలమంది భట్టీలు వచ్చినారు. వారుండగ మఱియెవ్వరు నక్కఱలే" దని నిర్లక్ష్యముగ నుత్తరమిచ్చి మామగారి ప్రార్థనముమీఁద తన బావమరదులలో నొకనిని సైనికుల నేఁబదిమందిని వెంటఁ గొనుబోవుటకు సమ్మతించెను.

ఆ పెండ్లివారట్లు బయలుదేరి నిరపాయముగఁ గొంత దవ్వరిగి యన్నపానాదులకు ననుకూలముగనున్న యొకతావున విడిసి యాపూట నట గడపఁదలఁచిరి. సాధువు బంధువులలో జయతంగుఁడను శూరుఁడొకఁడుండెను. ఆతఁడు సైనికుల కోలాహలములేనిచోట సుఖముగ నిద్రింపవలయునని బసచేసిన తావునకు గొంతదూరమున గుఱ్ఱపుజీను

నేల బరచుకొని కళ్ళెము భుజమునకుఁ జుట్టబెట్టుకొని పండుకొనెను. ఆతనిగుఱ్ఱము తెల్లనికాళ్ళు మొగమున తెల్లని మచ్చ మొదలగు కళ్యాణ లక్షణములుగల యుత్తమజాతి తురంగము. ఆహయము మేఁతమేయక నిద్రించుచున్న యజమానుని సంరక్షణమే ప్రధానముగ జేసికొని నలుగడలం బరికింపఁ జొచ్చెను. అంతలో గుఱ్ఱముల డెక్కల చప్పుడులు వినంబడెను. వెంటనే కొంతసేన గానఁబడెను. ఆసైనికుల మొగములు మున్ను గుఱ్ఱమెప్పుడు జూడని క్రొత్తవి. అందుచే నాయశ్వము యజమానున కేదో యుపాయము మూఁడనున్నదని గ్రహించి వానిం గాళ్ళతోఁ ద్రొక్కసాగెను. ఊరక త్రొక్కుచున్నదనుకొని జయతంగుఁడు "ధవళపాదీ! నన్ను నిద్రపోనిమ్ము త్రొక్కకు" మని బద్ధకముతో బలికి కాళ్ళావలకు ద్రోసివేసెను. త్రోసినను గుఱ్ఱమూరకొనక మాటిమాటికి మరల ద్రొక్కుటచే జయతంగుఁ డేదో యుపాయమున్నదనుకొని తక్షణమే లేచి నలుదెసలఁ జూచెను. చూచునప్పటికి రహతూరులు వానిం జుట్టుముట్టిరి.

మహారాజు జయతంగు నదివఱ కెఱిఁగియుండుటచే నిరంకుశులు నకు వానిం జూపెను. ఇరంకుశులుడు తనరహతూరు భటులలో నొకనిని బిలిచి మాలో నెవరితోనైన ద్వంద్వయుద్ధమునకు రమ్మని జయతంగుని బిలువుమని పంపెను. ఆభటుఁడు పోయి ద్వంద్వయుద్ధమునకు రమ్మని బిలువ జయతంగుఁడు "వచ్చుటకు నాకు భయములేదు. కాని యిప్పుడు రాఁజాలను. నానల్లమందు మద్దతయిపోయినది. మహారాజువద్దనుండిగాని యిరంకుశులుని కడనుండిగాని యొక మోతాదు నాకుఁ దెచ్చిపెట్టి యించుకసేపు మరల నిద్రింపనిత్తువేని యుద్ధమునకు సిద్ధమయ్యెద" నని చెప్పెను. ఆభటుఁడు పోయి యప్పలుకు లెఱిఁగింప మహారాజు కావలసిన నల్లమందుమద్దతు వానికంపెను. అది చేకొని జయతంగుఁడు నసాళమంటునట్లు పీల్చి మరల గాఢముగ నిద్రించి మెలకువ వచ్చినపిదప కలహమున కభిముఖుఁడై తన హయము నెక్కి గుఱ్ఱమున కుత్సాహకరములగు పలుకులు పలుకుచు వెడలెను.

అతఁడు కొంతదవ్వరుగునప్పటికి శత్రుబలమునుండి యొకజోదు వానిమీఁదికురికెను. గుఱ్ఱము జోదు కలసి వానిని తక్షణమేకడతేర్చిరి

నెత్తురు కంటఁబడుటయు జయతంగుడు పులివలె భయంకరుఁడై శత్రు మండలమధ్యమున దుమికెను. ఇరంగువలుఁడు మోహారాజు సంకులయుద్ధమున కొప్పుకొనక తమపక్షము నుండి యొకవీరుఁడు శత్రుపక్షమునుండి యొకవీరుఁడుఁ గలిసి వేరువేరుగ యుద్ధములు సేయువలయునని యేర్పరచిరి. ఆనిమయమున కొడంబడి రెండుసైన్యములు దారుణముగఁబోరెను. ఇరంగువలుని బలములో నాలువందలమంది మృతినొందిరి. సాధువు సేనలో రమారమి నాలుగువందలు గడతేరిరి. అట్లు జరుగుచున్న యాకలహమును గలహకారిణి గాలగుకుగుందేవి తెరచాటుననుండి చూచి యానందించుచుండెను. అప్పుడు సాధువు గుఱ్ఱమెక్కి శత్రు బలముం జొరబడి ద్వంద్వయుద్ధమునకువచ్చిన యిద్దరు మహావీరులను జంపి తనశిబిరమునకుంబోయి భార్యమెప్పునందెను. శత్రువులు వాని జయమున కోర్వక మరల డీకొనుటయు నతఁడు తనశరీరమునిండ దగిలిన గాయములం బట్టి యటమీఁదజయమునొందుట దుస్సాధ్యమని మరణోన్ముఖుఁడై రణమునకుబోవసమకట్టెను. అప్పుడు క్రొత్తదంపతులు కడసారి దృఢాలింగనము చేసికొనిరి. కురుందేవు మూఁడునాళ్ళు కాపురము చేసిన క్రొత్తపెండ్లికూతురయ్యు భర్తకుత్సాహము గలుగుటకిట్లనియె. "నేను మీవీరకర్మమును గనిపెట్టుచునే యుండెదను. రణముననుండి మీరు మరల రానియెడల నేనే మీకడకు సత్వరము వచ్చెదను."

సాధువు నిర్విచారముగ రణరంగమునకు బోయి ద్వంద్వయుద్ధమున కిరంగువలుని బిలిచెను. ఆతఁడు తక్షణమే వచ్చి వాని నెదుర్కొనెను. తళతళమని కత్తులుమెరయ నిరువురు నొండొరులం దాకిరి. సాధువు తన యెదిరి నొడిసిపట్టి యొక్కయేటుననేలంగూలనేసె. ఇరంగువలుఁడు నేలగూలుచు సాధువుంబట్టుకొని తలపై నొక్కదెబ్బగొట్టెను. ఆ దెబ్బతో సాధువక్కడనే మృతినొందెను. ఇరంగువలుఁ డప్పటికి ప్రాణముతో నుండుటచే సేవకులు వానిని శిబిరమునకుం గొంపోయిరి. ఆయుభయవీరు లట్లు పరస్పరఖడ్గహతుల చెళ్ళుటగని సైనికులు యుద్ధమునుమానిరి.

కురుందేవి భర్తృమరణమును విని శోకింపక పనికత్తెలం బిలిచి ప్రాణేశ్వరుడు బడియున్న చోటనే చితి బేర్పుమని యానతిచ్చెను. సేవకులు కాష్ఠములం బేర్చి చమురువోసి సాధువు కళేబర మందు బెట్టిరి. అంతట కురుందేవి చితిజేరి యొకఖడ్గముం దెప్పించి దానిని గుడిచేతితో బట్టుకొని తన యెడమచేయి తెగవేసికొని పరిచారకులం బిలిచి "ఓసీ! యీభుజము బోగల్లునకు గొంపోయి నాప్రాణేశ్వరుని తండ్రిగారికిం జూపి మీకోడ లిట్టిదిసుడీయని చెప్పు" మని యాజ్ఞాపించి రెండవచేతితో మగని తనయొడిలోనం బెట్టుకొని యంతతో నిలువక పరిచారిక నొకర్తు బిలిచి "ఓసీ! నాకుడిచేయి ఖండించి దానిమీద నున్న నాపెండ్లినాటి నగలను మాతండ్రియాస్థానములోనున్న చారణున కిచ్చివేయుడని యానతిచ్చెను. పరిచారిక యజమానురాలు చెప్పినట్లు చేసెను. అంతట నాయింతి కాంతునితో గలిసి యగ్నిదేవుని కాహుతియయ్యె.

ఇరంకువలుడు గాయములతో గొన్నినాళ్ళు బాధపడి యెట్టకేలకు మృతినొందెను. వీరుల కిరువురకు సంతము గలిగినను కలహాముల కంతము గలుగవయ్యె. కుమారులు మృతినొందిన వార్తలు విని వారితండ్రులు కలహమునకు డీకొనిరి. సాధువు తండ్రియగు రాణింగుదేవురావు పుత్త్రుని మరణవార్త విని కోడలు బంపిన హస్తమును జూచి శత్రువులపై బగదీర్చికొనవలయునని చుట్టములనెల్ల బిలిపించి మూకలం గూర్చుకొని బయలుదేరి వెనుకటియుద్ధములో బ్రధానముగ బనిచేసిన హార్బాసంక్లా యనునాతని దాకెను. సంక్లాకు మిక్కిలి యపాయకరముగుగాయము తగిలెను. వానిసైనికులు మూడువందల యేబదిమందిలో నిరువది యైదుగురు మాత్రమే జీవించి పారిపోయిరి. రాణంగదేవుడు పగతురం గసిదీరజంపి దొరకిన సొత్తెల్ల దోచుకొని జయప్రాప్తికి జాల సంతసించి హాయిగా మరల దనకోటకుం బోవుచుండెను. అంతలో నెక్కడ నుండియో యిరంకువలుని తండ్రియు మండూరు సంస్థానప్రభువునగు చండుడు ప్రచండ కోపముతో వానికడ్డమువోయి తాకెను. అప్పుడు చాలసేపు సందడికయ్య మయ్యెను. రాణాంగదేవుడు తనయనుచరులం గలిసి యుద్ధభూమింబడియె. చండుడు

జయశీలుఁడై శత్రుసంహారము జేయ గలిగినందుకు మిక్కిలి సంతసించి మండూరునకు బోయెను.

వైరమప్పటికి నంతమొందలేదు. రాణంగదేవుని పుత్రులగు మిహిరుఁడు, టన్నుఁడు కలహాగ్నిని మరల రవులుకొల్ప సమకట్టిరి కాని పోగల్లు సంస్థానము మిక్కిలి చిన్న దగుటచే బలవంతులు ధనవంతులు నగు మండూరురాజుల ధాటి కాగలేదని వారు తెలిసికొనిరి. క్రొత్త పెండ్లికొడుకగు సోదరుని సోదరానంతరమున జనకుని వధియించిన చండుని జెండాడక విడుచుటకిష్టము లేదు. చాలని పౌరుషములకుబోయి సంస్థానము దిబ్బచేయుట కంతకన్న నిష్టము లేదు. ఎట్లైన పితృపరాభవము మాన్పుకొనవలయునని కృతనిశ్చయులై యాసోదరు లిద్దరు తమకు పోగల్లుసంస్థానమునంగల హక్కులన్నియు వదలుకొని కట్టుగుడ్డలతో ఢిల్లీకి బోయిరి. పోయి చక్రవర్తియగు కిజరుఖానునుజూచి స్వమతము విడిచి తురకలై పగతుఁడగు చండునిమీఁదికి దండెత్తి పోవుటకు సేన నిమ్మని వాని నాశ్రయించిరి. చక్రవర్తి కొంతసేననిచ్చెను. ఆబలముం గూర్చుకొని వారు చండునిమీఁద కరుగుచుండ జసల్మీరురాణా యొక్క మూఁడవకొడుకగు కేలన్ వారికిం దోడుసూపెను. కేలన్‌కు మొదటినుండి పోగల్లుసంస్థానప్రభువులమీఁద నిష్టమగుటచే నతఁడు వారిం గలిసి శత్రుసాధనము కేవలము శౌర్యముచేతనే గాక మాయోపాయముచేతఁగూడ చేయవలయునని టన్నునకు మిహిరునకు గూడ నుపదేశించెను. పగ దీర్చుకొనుటకే తురకలయిన యారాజకుమారులిద్దరు వాని యుపదేశము విని యతని చెప్పినట్లు నడువ నొడంబడిరి.

అప్పుడు కేలన్ ముందు మాయోపాయమే యుపయోగింపఁ దలచి చండునకు వినయముతో నొక జాబు వ్రాసెను. ఆజాబులోని విషయము లివి. "మన రెండుసంస్థానములకు గల నిరంతరవైరము నాకు మిక్కిలి సంతాపము గలిగించుచున్నది. మనము సంధిచేసికొని నెమ్మదిగ నుండఁగూడదా? మన దండయాత్రల మూలమున సరిహద్దులలోనున్న జనులు వేగిపోవుచున్నారు. సంధికి నేనే ప్రథమప్రయత్నము జేసెదను. నాకూతురును నీకిచ్చి వివాహము చేసెదను. రాజపుత్రుల కులాచారప్రకారము నీవు మాయింటికివచ్చి కన్యను బాణి

గ్రాహణము చేయవలసినదే! కాని నాగృహమునకు వచ్చుటకు నీమన సులో ననుమానముండవచ్చు. కనుక నాచార విరుద్ధమయినను సరే నాపుత్రికను వివాహము నిమిత్తము మీయింటికే పంపెదను.''

ఆలేఖలోనున్న విషయములు చండునకు మిక్కిలి గౌరవము కలిగించునవియు ఖేలనుకు మానహానికలిగించు నవియునై యుండెను. రాజపుత్రుడైనవా డెవ్వడాడంబడని యంతనైచ్యమునకు కేలణ సమ్మతించుటచే జండుడు వానిని నమ్మి వివాహమున కంగీకరించెను. వివాహము నాగూరులో జరుగుట కేర్పడెను. కేలణ తనకుమార్తెం దీసికొని జయులుదేరి వచ్చెను. చండుడు చుట్టాలను నెచ్చెలులను స్వల్ప పరివారమును వెంట బెట్టుకొని కోటవిడిచి పెండ్లివారి నెదుర్కొనుటకు కొంతదూర మరిగెను. పెండ్లికూతురు వారిపక్షమున మునుముందు చిన్నగుఱ్ఱపుదళము బరువుతోనుండిన కొన్ని యొంటెలువచ్చెను. దాని వెనుక తలుపులుమూసినరథము లేబదివచ్చెను. ఆయరదములచుట్టు గొంత రక్షకసైన్యముండెను. పెండ్లివారు వచ్చిన రాకజూడ జండునకు లోలోపల ననుమానము తట్టెను. సారెకావిళ్ళుగాని వెండిమంచములు గాని బంగారు నగలుగాని వానికండ్ల కగపడలేదు. గుఱ్ఱపుదళము కొంచెము సన్నాహము చేయ నారంభించెను. అదిచూచి చండుడు వెనుకకు మరలవలసినదని స్వజనమున కాజ్ఞయిచ్చెను. కాని యాజ్ఞాగ్రత్త లాభకారికాలేదు.

ఏబది రథములనుండి మహాధీరు లనేకులు గుభాలు గుభాలున నేలకురికి కత్తులుదూసి చండునిమీద బడిరి. దానితో గలిసి తురకల మూకలు మఱియొక ప్రక్కనుండి వానిం దాకెను. చండుడు పలుకత్తుల పోటులుదిని తనకోటగుమ్మము నెదుటనే మృతినొందెను. చండుని వంశస్థులగు రహతూరులు వడివడి కోటలోదూరుచుండ పగతురగు తురకలు రాజపుత్రులుగూడ వానితోగలిసి కోటలో బ్రవేశించిరి. ఢిల్లీనుండి వచ్చిన తురకలు పట్టణమంతయు దోచుకొన నారంభించిరి. కొండొక సేపు వారు కొల్లగొనినపిదప రెండుదెసలనున్న రాజపుత్రులు తమ పూర్వవైరములు విడిచి యొండొరులం గలిసికొని మన మందరము జీవించియుండగా మనయెదుట మహమ్మదీయులు రాజపుత్రపట్టణము

దోచుకొందురా? మనకిప్పుడు విరోధము లుండవలసినపనిలేదు. రెండు వైపుల దండ్రికొడుకులు మృతినొందినారు. రెండుకుటుంబములు గౌరవములు నిలబెట్టుకొన్నవి. కాబట్టి యికముందు మైత్రిగలిగి యుండమని యభిమానపరవశులై యాద్రోపుడు మాన్పదలచి యిద్దఱకు సామాన్యశత్రువగు తురకను దుంపదెంప నిశ్చయించిరి. అట్లు నిశ్చయించుకొని రహతూరులు భట్టీలుగలిసి తురకలమీదబడి దొరికినవారిని తుత్తునియలుగ ఖండించి దోపుడుధనము మరల దోచుకొని సంతుష్టహృదయులై తమతమ తావులకుంబోయిరి. ఈయుద్ధమున మిక్కిలి నష్టపడినవారు రాణాంగదేవునిపుత్రులు. స్వమతమువిడిచి బుద్ధిపూర్వకముగ తురకలై వారు కులభ్రష్టులయిరి. చక్రవర్తి యిచ్చిన సైన్యమును గోలుపోయిరి. మాయోపాయవిశారదుడగు కేలను పోగల్లునకు బోయి వారిరాజ్యమాక్రమించుకొనియెను.

కేలనుకొడుకు చాచడిదేవుడనువాడు పితురనంతరమున గద్దెనెక్కెను. అతడు తండ్రికన్న నేర్పరి. అతడు దుండగుడై చుట్టుప్రక్కల దేశములను బలుమారు కొల్లగొని యొకసారి సేనలతో పంజాబుదేశమునకరిగెను. అప్పుడతని కొకదారుణరోగము సంభవించె. మంత్రములుగాని మందులుగాని పనిచేయనందున మరణము సిద్ధమయినదని యతడెఱింగెను. రోగపీడితుడై పాన్పుమీద బడుకొని కుళ్ళిచచ్చుట రాజపుత్రున కవమానకరమని యభిప్రాయపడి యట్టిచావు చచ్చుట కిష్టములేక యెవరైన నప్పుడు తనతో యుద్ధమునకు వచ్చినపక్షమున సమరమున గత్తిపోటుతిని మేను చాలింపవలయునని యత దభిలాష నొందెను. చాచకదేవుడు యుద్ధములయందు గడతేరిన పోటుమానిసి. అతనియెదుటనిలిచి యాకాలపువాడెవడు యుద్ధముసేయలేకయుండెను. అందుచే వానితో పోరుట కెవ్వరు దొరకరైరి.

అతనికి బూర్వకాలపుశత్రువు డొకడుకలడు. ఆశత్రువు ముల్తానురాజు. చాచకదేవుడు వానిని రెండుసారులు గొప్పయుద్ధములలో నోడించి చాల నష్టపఱచెను. ఆతనికి వీనిపేరు గర్భనిర్భేదకమైయుండెను. చాచకదేవుడు ఖడ్గమరణమునే బడయవలయునని యుబలాటపడి

యతినీచమై రాజపుత్రప్రతిష్ఠకుదగని మంచపుమరణము దనకుదప్పించి ఖడ్గమరణమిప్పింపవలయునని బ్రతిమాలుచు దన ప్రతినిధుడగు ముల్తానురాజునకు వర్తమానమంపెను. ముల్తానురాజుపేరు కాలుషుడు. కాలుషు డావర్తమానమువిని నమ్మక యదియేమిదొంగయెత్తో ముల్తానుపట్టణము మూడవసారి పట్టుకొనుటకు పన్నినపన్నుగడకు కూడదా యని సందేహించెను. ఆవార్త దెచ్చినదూత వానిసందేహము వారింప నిట్లనియె. "చాచకదేవుడు నిన్ను ద్రోహము జేయదలచుకొనలేదని నేను ప్రమాణముచేసిచెప్పెదను. అతడు నీచేత గౌరవమైన మరణమునొంద వలయునని కోరుచున్నాడు. ఆయనయైదువందల సైనికులకంటె నెక్కువజనమును దీసికొనిరాడు." అనవుడు ముల్తానురాజు ప్రతినిధుని గూర్చి జాలినొంది వానియిష్టప్రకారము యుద్ధమునకుపోవుట కొడంబడెను. చాచకదేవు డాపలుకులువిని సంతసించి లోకవ్యవహారోన్ముఖుడై భార్యలవద్దసెలవుగైకొని యాస్తి కొడుకులకుసమానముగబంచిపెట్టి యన్నిచింతలుమాని స్వల్పసైన్యముతో బయలుదేరి యుద్ధమునకు బోయెను. ముల్తానురాజుగూడ మాటదప్పక వానిని నెదుర్కొనబోయెను. అప్పుడు చాచకదేవుడు స్నానముచేసి సంధ్యవార్చి భగవంతునిబ్రార్థించి దానములుచేసి కత్తికిబూజచేసి రెండవధ్యానములేక యుద్ధమునకుపోయెను. రెండుగంటలసేపు సంకులసమరముజరిగెను. ఇరువంకల జాలమందిసైనికులు మృతినొందిరి. చాచకదేవుడు ముల్తానురాజుచే ఖడ్గమరణమునొంది తన యభీష్టము నెరవేర్చుకొనియెను.

శ్రీరామముద్రాక్షరశాల, రాజమంద్రి—1988

జ్యోతిష గ్రంథములు.

	రు	అ
జ్యోతిషప్రథమబోధిని	0	8
జాతకమార్తాండము 1వ భా	1	8
డిటో 2వ భా	1	8
డిటో 3వ భా	2	0
జ్యోతిషరహస్యము 1వ భా	1	8
డిటో 2వ భా	1	8
జ్యోతిషవిద్యాప్రకాశిక సంజ్ఞాధ్యాయం 1వ భా	1	0
గణితాధ్యాయము 2 వ భా	1	0
భావఫలాధ్యాయం 3 వ భా	3	0
ద్వాదశభావఫలము 4 వ భా	2	0
అదృష్టదీపిక	0	10
హస్తసాముద్రికము	0	6
జ్యోతిషఫలప్రదర్శని	0	10
దశాభుక్తిఫలచంద్రిక అను వృద్ధపారాశరి	1	0
పుట్టుమచ్చలశాస్త్రము	0	8
జాతకచంద్రికగోపాల రత్నాకరము	0	8
మయివాస్తు, వాస్తుశిరోమణి, సనత్కుమారవాస్తు } ఈ 3 చేర్చి ఒకే పుస్తకం	0	12
వాస్తుసంగ్రహము	0	12
నవగ్రహచింతామణి	0	2
శల్యవాస్తు	0	12
జాతకఫల మణిమంజరి	1	8
గర్గసంహిత	0	4
జయిమినీసూత్రములు	1	0

	రు	అ
అనుభవజాతకతరంగిణి	0	8
పూర్వపారాశరి	0	8
గృహవాస్తుదర్పణము (నూతన పద్ధతులతో వ్రాయబడినది)	0	12
మూలస్తంభము (శైవగ్రంథము)	0	8
బృహత్పారాశరసంహిత	0	4
ఆంధ్రజాతకతత్వము సూత్రములు 1 వ భా	1	8
,, 2 వ భా	1	8
గోచారసంహిత	0	12
కాలామృతము	0	12
శిల్పసంగ్రహము	0	6
ఆయుర్దాయయోగం	1	0
ముహూర్తదర్పణం	0	8
రెట్టమతశాస్త్రము 60 సం॥ పంచాంగము	0	12
జాతకనారాయణీయం	1	8
స్వప్నఫలదీపిక	0	8
సకలసర్వగుణ అదృష్టదీపిక	0	10
గౌతమసంహిత	0	8
వాంఛానాదీయం	0	8
జాతకరాజీయం	1	0
జ్యోతిషఫలగ్రంథము	0	2
శకునశాస్త్రం	0	8
స్త్రీజాతకం	0	8
యవనజాతకం	0	8
జ్యోతిషార్ణవనవనీతం	1	0

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య, శ్రీసత్యనారాయణ బుక్కుడిపో, రాజమండ్రి.